

Krúdy Gyula

Magyar tájak

*Mercator
Stúdió*

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra örökbecsű értékeinek ápolása, terjesztése érdekében az Országos Széchenyi Könyvtárral együttműködve kiadja a Mercator Stúdió. Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 093 2

© Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

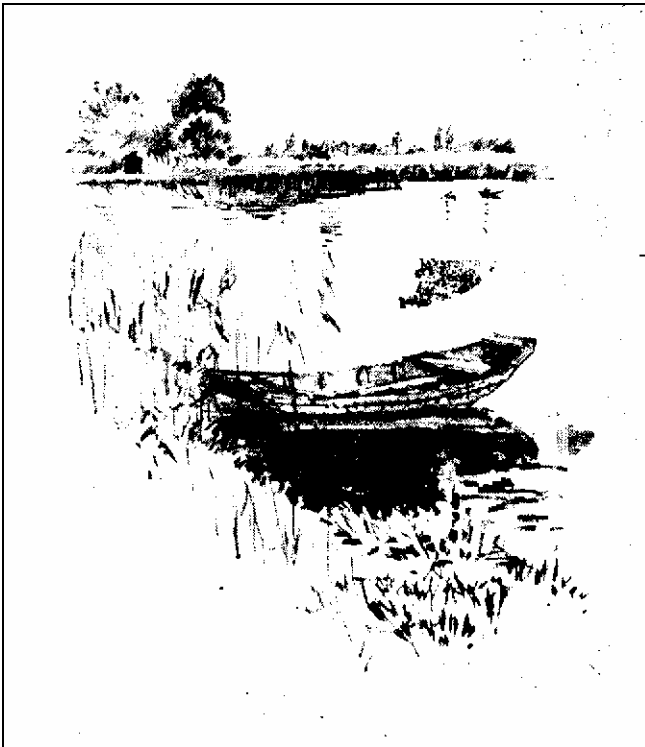
Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

Krúdy Gyula

MAGYAR TÁJAK

Válogatta, utószóval ellátta és a jegyzeteket összeállította

Dr. Kozocsa Sándor

Az illusztrációkat Pfannl Egon rajzolta

TARTALOM

SZÜLŐFÖLD	5
NYÍRSÉG	6
NYÍRI VIRTUS	10
NYÍRI HANGOK	15
ŐSZINTE NYÍREGYHÁZI KALAUZ	18
A NYÍREGYHÁZI EMBER	21
NYÍRI PAJKOS, NYÍRI FURKÓ, NYALKA PECEK	27
A MAI NYÍREGYHÁZA	29
A NYÍREGYHÁZI BEDUINOK	32
NYÍRI MESE	37
A NYÍREGYHÁZI „ÖREGDIÁKOK”	42
ALFÖLD	45
VÁNDORLEGÉNYEK	46
BAJA ÉS TÁRSAI	51
CSÁRDA A KISKUNSÁGBAN	55
HÓ, MEGÁLLJ! – A KONDOROSI CSÁRDÁNÁL	57
ISMÉT DIVATBA JÖTT A KULACS	59
GYERTYASZENTELŐ MEDVÉJE	61
DUNÁNTÚL	77
VISEGRÁDI EMLÉK	78
BALATONI HANGOK	85
NYÁRI FÉNY	91
BALATON RÉVÉSZEI	94
JÓKAI MÓRNÁL, A FÜREDI URADALOMBAN	99
A BETYÁROK ORSZÁGÚTJÁN	105
ÚTINAPLÓMBÓL	111
TISZÁNTÚL	115
TOKAJ	116
ŐSERDŐBEN	119
NÉMA MAGYARORSZÁG	124
UTÓSZÓ	128
JEGYZET	129

SZÜLŐFÖLD

NYÍRSÉG

Geszteréd, Balkány és a többi falvak, amelyek a nyírségi orkán után, mint megannyi „leégett, tető-vesztett községek” merednek pusztá falaikkal a homokdombok között: tudják-e önök, mily derék, szinte honfoglaláskori magyar faluk?

A nyírségi orkán, amely e falvakat lerombolta az elmúlt napokban, a valóságos magyarság eleven testén ütött sebet, midőn vagyon- és életpusztító munkáját végezte. Szegény Nyírség, hol mostanában napi járó földre nem látni férfiembert (mind elmentek a király mellé), vajon felépítik-e ledöntött házikóidat, hol századok homokján, jövő-menő ezüst nyírfák alatt, szinte ázsiai tűzű napsugárban, az első foglalásból maradott földeken az ősmagyarok ivadéakai születtek, szokásokat és hagyományokat tiszteltek, csak magyarul tudtak, felhőjük a Tisza vizéből keletkezett, szelük a határszéli szorosok felől fújt, amely az ősök lovainak fejét e tájra irányította, és az ekevas nyomán olykor kifordult a domboldalból egy napkeleti főúr sarkantyúja vagy kardja... Bolondos, zizegő, fáradhatatlan nyíri szél, amely az ezüst-fákat, makkos tölgyeket, rezgő nyárfákat, jószagú akácokat, barnaszemű nőket, méltóságos férfiakat, búskomoly nádasokat, hallgatag morotvákat¹ nótázni tanítod, hogy is tudtál megbolondulni ennyire, romba döntöd a falut, amely a régi időkben legfeljebb követválasztáskor volt szokásban?

A Nyírség Magyarország legszebb tája.

Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról. Vagy egy elaggott vitézi életről. Régi szép kalandokról, regényes hőstettekről, amelyek ifjúkorában eszébe juthatnának egy tunya, elcsitult falusi nemes embernek, midőn méhesében jelenen és múlton eltűnődik.

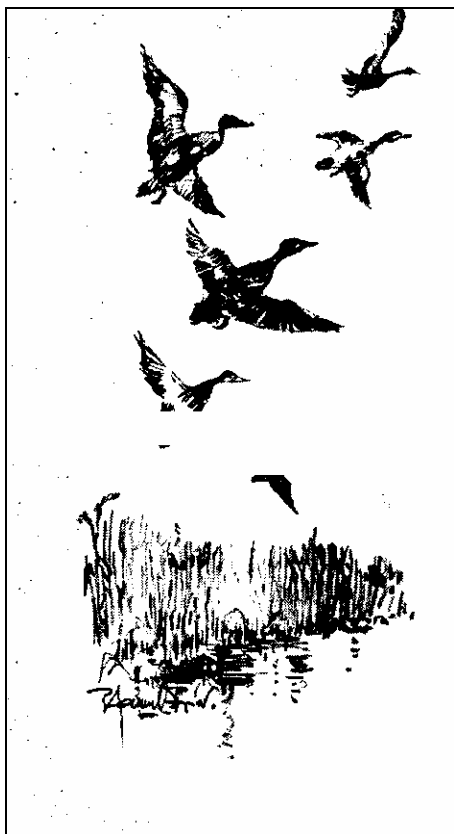
---

¹ mortua aqua (latin) = holtvíz, halastó, tóvíz.

A magyar regényes-időknek hősi korában mindig az első sorban lengett Zabolch zászlaja: a vármegyék idejében az első hegedűt játszotta a nemzeti hangversenyben; verekedés, vitészség, sújtásos és kortes években a Nyírség diktálja a divatot; politikai és hazafias időhullámok itt lendülnek a felhőkig, hogy magukkal ragadják életre-halálra az idevaló embereket a meggyőződések, politikai hitek; testvérek, atyafiak, apák és fiúk állanak szemben nemegyszer az ellentáborokban, és az időben szokásos nemzeti politika miatt visszaküldik a más meggyőződéses szülőiházhoz a szeretett ifjú feleségeket, apák fiaikat kítagadják, politikai okokból megvetnek, kigolyóznak hazafiakat, Nyíregyházán az Ébredjünk! című hetilapban évtizedekig folyik társadalmat robbantó hecc azon, hogy ki nem hiszi a vármegyében, hogy Görgei Artúr áruló volt, a csizmadia-színben megbuktatják Fabinyi Teofilt, a minisztert, fokos, tölgyfabot, dikics és bicska járja, ha elkezdődik az alkotmányos küzdelem... holott valójában nem is lakott a vármegyében másféle érzelmű hazafi, mint szélsőbaloldali.

Egy nagy darab nemzeti történelem a Nyírség. Itt pusztult el a legtöbb régi uraság, itt váltotta fel a régi helyét a legjobb, legmagyarabb, legderekabb új birtokos osztály, itt nem vágatta ki a kőrisfát az új gazda, mert a régi szeretett alatta üldögelni, a komondorok szinte érthető magyar nyelven ugatják a holdat, és a keréknyomban ugyanaz a magyar nap ragyog, mint a Tisza vizében. Mintha a levegőnek, a homoknak, a szélnek, a víznek, a legelőnek volna itt olyan varázsa, hogy vadmagyarrá lesz az is, akinek az apja még nem tudott magyarul. Daliás zsidók és selyemruhas szlávok vére keveredett a honfoglalók vérével. Muzsikus cigányok régi nótákat játszanak az ablak alatt, míg a csecsemő a világra jön. Fűben, fában, falevélben az elmúlt szép, régi magyar világ; a kenyérnek illata, a víznek folyása, a hosszú őszi esőnek kopogása, a télnek jószaga, a falusi harangok hangja: az apákra, az ősökre emlékeztet, akiknek hagyományait szent tiszteletben tartják e tájon.

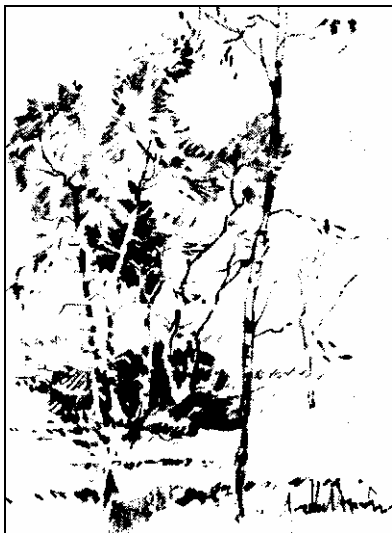
Néha múzeumi hangulatot vélek érezni, midőn a Nyírségre gondolok, mert láttam nagy csöndességben, alvó állapotban, holt vizek között, lecsüngesztett lombú fák alatt, oroszosan mozdulatlan ködben, apatikus kedvében, újságpapírossal beraasztott ablakkal és tunya mozdulatlanságában. Mintha az idevaló emberek éppen úgy élnek a nyarat és az őszt, mint a természet: belsejükben virítanak és lélekben elhervadnak, sárga nyírfalevél lesz az egész vármegye, tiszai kiöntések fölött állongó novemberi köd telepedik az elmékre, a szívekben visszhangzik a szél, amely a régi temetők harasztját zörgeti.

Ilyenkor is szeretem, mert ázsiai eredetünk, napkeletről jött, változékony kedvünk, búskomor magyar szomorúságunk tükröződött a holt vizekben és az emberi szemekben. Még az agarászok is leszállnak lovukról némely esztendőben, a szüretéken csak a szőlőpásztor lövöldöz bolondjában, a sóstói erdőben céltalanul hull a makk, és a házörző ebek az első lábuk közé temetik hóbertos, szőrös fejüket. Némely esztendőben az egész Nyírség elszomorodik. Nem tudni ennek az okát, mint a fellegnek a célját, amely a lemenő napot eltakarja. Nem tudni, hogy miért énekel a cinke egyik esztendőben halkabban a deres eperfákon, és miért muzsikálnak máskor éjjel-nappal a cigányok? Miért bánatosabb a nők szeme, miért olvassák el újra a gyerekkorukban olvasott Jókai-regényt, miért néznek hosszasan az első tűzbe, amely a pattogó hasábokon piros lánggra lobban? Miért hosszabb az ősz, mint a nyár, miért láthatók olykor különös betűk a holdvilágban, és a síkság felett rengő csillagtábor miért nem vidít a másvilági életre? A keleti népek érthetetlen melankóliája hosszan ásít a tájon, ázsiai álmoság ragasztja le a csősz és a falusi földesuraság szemét,

a kocsikerék bánatos kelepeléssel vonult át a hangtalan országúton és a kacsázó vadászok fegyvere csak néha dörren a kemecsei tavak fölött.

A gyerekkoromban elmúladozó kurtanemesség múltakon való elszomorodása volt a bánat, amely e kutyabőrös, voksos, választó nyírségi falvakat elborongta? Itt sokáig éltek abból a lakosok, hogy régi királyok pecséteit őrizték a ládafiában, a múlt vissza-visszatéregtetett egy-egy alispán– vagy követválasztáson, és az elkövetkezett új idők nehezen nyomakodnak be a rozsdás kapu-kilincsű házakba. A történelem (amelyet itt mindenki kedve szerint értelmezt), a hagyomány (amely természetesen édes volt, mint az apák simogatása), a szokás-jog (amelyet e falvakban pogány-tiszteletben tartottak): eltűnedezőben volt. Kataszter, Nyír-víz-szabályozás, telekjegyzőkönyv...

Gyerekkoromban nem is hallottam más szavakat az idős emberek szájából, úrnak, papnak, parasztnak új törvényeket kellett tiszteletben

tartani, új emberek előtt levenni a főveget, és már kezdett nem jelentősége lenni a csendbiztos komaságának.

Talán ezért volt olyan szomorú olykor a Nyírség, mintha már nem is nagyon volna érdemes az életet tovább folytatni. Elhanyagolta az apák sírdombját, és tunyán üldögélt a falusi nemes az udvarházában. A szél dudált, a Tisza kiöntött, a dob pergett: ebből vette észre, hogy a kalendárium valóban igazat mondott, midőn a napok elmúlását jósolta.

A magyarságnak, a nemzeti gondolatnak, őseink tiszteletének tájképe, ezüstös Nyír: a szomorúságom veled, hogy gyér falvaid száma megfogyatkozott. A háborúban a gránicon vért ontani, itthon vihartól tönkremenni, adók súlya alatt nyögni! Most lehet csak bánatos a táj, amelynek melankóliája sohasem biztatott az élet szorgalmas folytatására.

(1916)

NYÍRI VIRTUS

Odalentről, a Régi Zellmanovics felől már két éjszaka és két nap óta hangzott egy bámulatos, dörgő hang, amely folyton azt dirigálta a Lepke füstösképű népének, hogy: „nem bánom, nem bánom, csak azért se bánom...” De hát a Régi Zellmanovics már hozzá volt az ilyesmihez szokva. Betyárvilágbeli, útszéli fogadós volt, ahol hajdanában éjjel-nappal muzsikáltak.

Nem is a Régi Zellmanovics csodálkozott a bámulatos hangon és szilárd kitartáson, hanem csodálkozott azon egy fehérbőrű, feketeszemű, gömbölyű menyecske, aki nem messzire lakott a Régi Zellmanovicstól a faluvégi oszlopos kúriában, ahol a rozsdaszínű vadszőlőlevelek olyan ragaszkodással tapadnak a kőoszlopokhoz, mintha ott akartak volna telelni. Mert késő őszre hajlott s az újbórr már kiforrt. Bár sohase is forrt volna ki ez a céda újbórr, amely úgy megbolondítja a férfiakat, mint valami rossz asszonyszemély. Azaz, hogy az újbórnak még kutyább természete van. Eszébe juttatja az embernek – némely új borral élő férfiúnak – a rossz asszonyszemélyeket. Az újbórr csinálja meg azt az érthetetlen kavarodást az agyban és a szívben, hogy némely férfi elhagyja tiszta, kedves, szerelmes feleségét és fut Zellmanovicsné után, aki pedig már a forradalomban is markotányosné volt.

Hanem mulatni tud az a vén asszony. Juliska már két nap és két éjszaka figyeli az ablakból, amely egy kőhajításnyira esik a csárdától, hogyan mulattatja az urát Zellmanovicsné.

Az első nap nemigen értette a dolgot. Már éppen azon volt, hogy fölkerekedik és elmegy az uráért, – mert még igen fiatal menyecske volt s nem ismerte a férfiak szokásait – elmegy érte és így szól hozzá:

– Édes, drága, jó uram! Otthon tele a pince egri bikák vérével, kora téli hajnalok aranypirosságával, amilyen hajnalok a hegyaljai szüretre szoktak felvirradni; de néhány üveg sámpányi is maradt a pincében a templomszentelésről. Gyere haza és ne rontsd az egészségedet e cefrével, mit itten mérnek.

Már éppen indulóban volt a tudatlan menyecske, amikor az ura danolásán, cigányok muzsikáján át meghallotta a Zellmanovicsné céda, kellemkedő, csábító hangját. Azt hogy: „nem bánom, nem bánom...”

Ez a hang, amely úgy simult az ura hangja mellé, mint a hárászkendő a nyakra: átfonta, melegítette, szinte megcsókolta, – egyszerre megokosította a menyecskét, aki addig tapasztalatlan és tudatlan volt. Ott ült éjjel-nappal az ablaknál és hallgatta az idáig hangzó dínomdánomot. Se el nem álmosodott, se el nem fáradt.

Fanatikusán várta a mulatságnak a végét. Hogy „meddig tart annak a vén boszorkánynak az ereje”.

Eszébe jutott, hogy kislány korában, öreg dajkája tanítgatta mindenféle boszorkányságokra, amelyekkel a hűtlen férfiakat vissza lehet csalogatni vagy meghódítani. Bizonyos volt arról, hogy e boszorkánykodások bármelyike nyomban segítene, ha megpróbálná, és nyomban itthon teremne az ura, – mert az öreg dajka csak tudta, hogy mire tanítja meg a szívéhez nőtt gyermeket. De Juliska nem vette igénybe a boszorkánykodást. Se szóval, se szerelemgyökérrel, de még csak összebogozott hajszállal se próbálkozott meg.

– Ottan vigyen el az ördög! – mormogta magában, de az ablaktól nem mozdult és megtanulta mindazokat a nótákat, amelyeket Zellmanovicsné az urának dalolt.

Harmadnap is elkövetkezett, és az útszéli betyárcsárdából éppen olyan frissen, vígan hangzott a muzsika, mintha éppen akkor kezdték volna. Csak a Zellmanovicsné hangja volt kissé rekedtebb az italtól, fáradtságtól, de Juliska már akkor azt is tudta, hogy vannak esték, amikor éppen az ilyen fáradt, rekedt hang jobban tetszik a férfiaknak minden más hangnál. Egy percre látta az urát is csapzott hajjal, kibomlott nyakkendővel a fogadó tornácán megállani és kérdő várakozással tekinteni arrafelé, amerre a házuk volt. Mintha csak azt kérdezte volna:

– No, még mindig nem volt elég?

(Mert valami kis csetepaté előzte meg az újbor közbejöttét!)

De Juliska már ekkor annyira okossá lett, hogy elfutott az ablaktól, pedig tudta, hogy csak a kisujját kellett volna kinyújtani.

Amikor bealkonyodott és a muzsika onnan még mindig hangzott, Juliska kivette zöld selyemerszénykáját az ingei alól a szekrényből. Az erszénykében mindenféle névnapí, születésnapí aranyak voltak összegyűjtve, amely aranyak olyan újak és fényesek voltak, amilyeneket a nagyszakállú nagybácsik, keresztapák és nénik szoktak adogatni. Kendőt kötött a fejére és a falu felső vége felé indult. A felső végen is csárda volt, címezték pedig „A vén borivó”-hoz, csakhogy ez a csárda már kiment a divatból. Mert hiába, a vén, mogorva korcsmáros nem tudott se dalolni, se táncolni, se magát kelletni, amihez ez a cudar Zellmanovicsné mind igen értett.

Belépett Juliska „A vén borivó”-hoz és az extraszobában letelepedett. A hordószag, amely talán még az inszurrekció korából maradt e szobában, facsarta orrát, de Juliska nem olyan asszony volt, aki az első akadálytól megriadt volna.

A csárdásgazda levett süveggel állott előtte:

– Miben lehetnék szolgálatára a tekintetes asszonynak?

– Bort ide! És cigányt! – parancsolja komoly hangon Juliska, de a vén csárdás mégis nevetett lelógó, deres bajsza alatt.

– A borom az savanyú – felelte csendesen.

– Antul jobb.

– A cigánnyal pedig a tekintetes úr mulat a cifra asszonynál.

Juliska az asztalra dobta a zöld selyemerszénykét.

– Én jobban megfizetem a cigányt! Lóduljon kend a bandáért!

Néhány aranyat dobott a csárdásgazda markába. (Hej, be kedvesek voltak valaha ezek az aranykák! Régen volt.)

A csárdás egy hosszúnyakú üveget állított az asztalra és elbaktatott a bandáért.

A pénznek volt-e varázsa, vagy a cigányok unták meg az egy helyben való muzsikálást, félóra múlva egyenként besompolyogtak „A vén borivó” extraszobájába, ahol Juliska ült az asztalra könyökölve.

– No, morék, – most ügyeljenek, mert úrnak játsztok, nem tótnak – szólt és összecsősrítve a száját, füttyülni kezdett a rangos menyecske. A hosszúnyakú a nóta végén ezer darabra törött a sarokban.

A cigányok pedig húzták és közben hamisan egymásra kacsintottak.

– Gyertyát! Százat! – kiáltotta később Juliska és éppen olyan rekedt volt a hangja, mintha bort ivott volna, pedig a száját se érintette a bor.

„A vén borivó” korcsmárosa behozta a gyertyákat. Tövig vagy félig leégett, feketére vénült faggyúgyertyák kerültek elő valami ládából, amelyek talán még Mária Terézia korából maradtak itt.

Az üvegek meg törtek szünet nélkül. A háromlábú széken hátradőlt a menyecske és telitüdőből fújta:

– „Nem bánom, nem bánom, csak azért se bánom...”

Felemelte a kezét:

– Ácsi!

A cigányok megállottak és ragyogott az arcuk az örömtől, mert a cigány azt szereti, ha parancsolnak neki.

A gyűrűs, kis, fehér kéz koppant az asztalon és a nóta tovább haladt:

– „Hogy az én angyalom – mégse lett a párom” – fújta Juliska, hogy még a híres Zellmanovicsné is megirigyelhette volna.

Már az éjszakába fordult az idő, amikor az extraszoba ajtaja felpattant és a küszöbön megállott a Juliska férje.

– Asszony, mi dolog ez? – kiáltotta magából kikelve.

– Húzzad, cigány, a pilátusát! – felelt Juliska és az üveget a sarokba vágta.

A muzsikaszón, pohártörésen áthallatszott a férfi hangja:

– Rögtön gyere haza!

– Holnapután. Addig egy tapodtat sem – felelt nagy nyugalommal az asszony.

A férfi dühében a fogát csikorgatta és a cigányoknak támadt:

– Mind agyonütlek benneteket!

Juliska erre felpattant az asztaltól és kieresztette a hangját.

– De az árgyélusát! Az én cigányomat ne bántsa senki, mert az pórul jár – és felkapta a széket, amely keze ügyébe esett.

A férfi zavarában elnevette magát.

– No hát, jól van. Mulassunk együtt.

– Én magával nem mulatok. Menjen a Zellmanovicsnéhoz, ha mulatni akar – felelt foghegyről a menyecske.

A férfi az ajkába harapott és kifordult az ajtón.

– Mától fogva nem ismerjük egymást – szólt vissza nagy dér-dúrral a küszöbről az ajtót bevágva maga után.

De alig egy negyedóra múlva már megint ott volt.

– Asszony, édes feleségem, ne bolondozz, gyere haza.

– Holnapután – felelt a menyecske.

...Virradt is már a keleti ég alja. A menyecske álmosodni kezdett, mert hiába mégiscsak asszony volt. Fizetett és a cigányoknak megparancsolta, hogy kísérjék haza.

A csárda előtt lesunyt fővel állott a férje, de a menyecske rá se nézett.

Az asszony elől haladt, nyomában a muzsikáló cigányok, utánuk pedig az ember... Végig-végig a falusi utcán szólt a nóta, amíg csak hazáig értek.

Akkor odament az urához Juliska és jobbról-balról megcsókolta az arcát.

– Most már kvittek vagyunk, édes, jó uram.

...A krónikás leteszi a tollat. Mert, ami aztán otthon történt, az már nem tartozik a nyíri menyecske virtusához. Inkább a férfiéhez.

(1907)

NYÍRI HANGOK

Egyszer Bujiban is járt az ördög...

De hát ugyan miért is ne járt volna? Bujiban sem laktak másféle emberek, asszonyok, mint akár Sűvöltön vagy Geszteréden, ahol az ördög olyan sűrű vendég volt, mint akár a végrehajtó. Ugy járt-kelt, mintha körülbelül ezekhez a falukhoz tartoznék. Látták sokan éjjel kóborolni a kertek alatt, nappal eltűnni a rozsvetésben.

A buji ördög másféle volt. Éjjel jött négylovas kocsin, – fekete volt a fogat, és a négy ló tüzelt – a bakon pedig senki sem ült, a gyeplő a lovak közé volt vetve. A lovak egyszerre megállottak özvegy Sáriné háza előtt, és a hintóból valaki kiszállt. Az ördög ekkor láthatatlan volt. A ház ajtaja magától kitarult, az ördög beszélt rajta. Egy jó negyedóra múlva a fekete fogat tovább vágatott, és kocsis megint nem ült a bakon.

Persze ez így elmondva éppen olyan valószínűtlennek látszik, mint az a sok többi történet mind, amelyben az ördög szerepet játszik. Hisz nagyon kevés azoknak száma, akik színről színre látták a földalatti fejedelmet és azoknak se megbízható a vallomása. Ám mindjárt másféle lesz a történet, ha elmondjuk, hogy az özvegy Sáriné – nem valami vén asszony volt ám, aki éjjel a Gellérthegyre jár, hanem takaros, fehérbőrű, gömbölyű vászonceléd, akit megkívánt minden épkézláb férfi. Még Simkó Mihály is járkált utána, pedig annak csak fél lába volt. A másikat odaadta a hazájának... Ha ugyan a hazának szüksége volt arra, hogy követválasztáskor boros fejjel szekérre üljön és a szekérről a szekér alá kerüljön. Mikor is fél lába ottmaradt.

Még az hozzá, hogy más vármegyékben tán akadnak még szép asszonyok, de a mienkben a legszebb özvegy Sári Mihályné volt. Ez azonban még nem lett volna olyan nagy baj. Nemcsak a legszebb volt ő, de a legerényesebb is. Véleményem szerint sohase lett volna Sáriné olyan híres, mint amilyen volt, ha ez a második tulajdonság hiányzik természetéből. Mert hiába, nem is igazi szépség az, amely mindenkié. Az a szép, amely egyedül a miénk. De a legszebb, amely senkié. Sáriné pedig senkié se volt, mióta az a bolond Sári – minek is születik ilyen ostoba ember? – elcserélte meleg, puha nyoszolyáját egy deszkaalkotmánnyal. Téli disznótorozáskor jéghideget harapván, amely hidegség elterjedt egész testére. Elment, és a szép virágszál árván itt maradt.

No, hiszen kertésze akadt volna elég, mindjárt az első időben. Barinkay, a főszolgabíró ajánlkozott is nyomban a temetés után.

– Ha valamire szüksége van, nemzetes asszony, csak forduljon hozzám. Tudja, a hatóság sok mindent megtehet, mert a hatóságnak nagy az ereje.

Így beszélt a vörösképi, kövér férfiú és savószinú szemével oly keményen nézett Sárinéra, mintha mindjárt vasra akarná veretni.

Az asszony szemérmesen felelt:

– Köszönöm jószágát, főbíró uram. Én nem igen járok a kocsmába verekedni.

– Nono – felelt Barinkay és olyan fenyegetően sodorta gyér bajuszát, mintha az özvegy volna a legnagyobb verekedő.

A hónapok múltak, múladoztak és mindig több kertész akadt volna, aki a virág-szálat öntözi. Még öreg alispánunk is, arra jártában, így kiáltott fel:

– A macska rúgja meg! Ha egy pár esztendőcskével fiatalabb volnék!

De mit ér a kívánság! Nem fiatalodott az öreg úr egy napot se.

Ahány fiatal, öreg gavallér volt a vármegyében, mind megpróbálkozott az özvegygyel. Mintha valami babonás állapot vette volna körül az asszonyt, nem hajlott a szóra, esdeklésre. Barinkay főbíró elkeseredve mondogatta:

– Ha lehetne, már az ördöggel is szövetkezném, csak megtörjem ennek az asszonynak a makacsságát.

Éppen jókor emlegették az ördögöt. Nemsokára jött fekete fogatán és az özvegy házánál stációt tartott. Negyednapra már az egész vármegye azon törte a fejét, hogy ki lehetett a titokzatos látogató. Mert, hogy nem az ördög volt, azzal csak tisztában vagyunk mindnyájan, nemde, szerelmes atyámfiai?

Az özvegy maga szelídkésen mosolygott.

– Lehet, hogy itt járt az ördög. Hallottam valami zörgést a tornácon, de ide a házba nem jött be senki. Mit is akarna velem az ördög? – fűzte hozzá szomorú mosolygással.

A muskátlik tovább is ott virítottak az ablakában, az udvarán ott járt és ugatta a holdvilágot három farkasfogó komondor. Barinkay a hivatalos jelentések margóján még mindig csak ilyenforma híradásokkal lehetett a megyei uraknak:

„Semmi nevezetes. A Lőrinc napot megültük, Sáriné pedig lakat alatt tartja a szívét.”

A hivatalos írás margójáról lenyestük a híradást. Az egyiket eltette öreg levéltárosunk Gaál Endre, a másikat pedig valamelyik fiatal aljegyző.

...Abban az időben, amikor Sáriné divatban volt, magam is a vármegyét szolgáltam és a Barinkay széljegyzetei jobban érdekelték a hivatalos írásnál.

Egyszer ezt jelentette a főbíró:

„A csendőrökkel a fekete fogatot nyomoztattam, mert már újra megjelent egy éjszaka.”

Nemsokára ezután valami névnap vagy lakodalom Bujiba szólított. Vidáman ültem fel a kocsi, vígan értem Bujiba. A vörösképző Barinkay atyáskodva tette vállamra a kezét:

– Nos, amice, mi újság a központban?

Elmondtam mindent, ami éppen eszembe jutott. Az alispán vizslája megveszett, a cigányok nagybőgőjét összetörték a héten a „Vörös ökör”-ben...

– Hát Sárinéval mi van bátyám?

A főbíró savanyúan mosolygott:

– Hát te is tudod? Csalódtunk benne, amice. Igen nagyon csalatkoztunk benne.

A karomba kapaszkodott és a csizmaszárát veregette a lovaglóstorával.

– Tulajdonképpen az volt a baj, hogy nagyon sokat gondoltunk erről az asszonyról, holott éppen olyan közönséges volt, mint a többi. Sőt, ha lehetséges, még közönségesebb valamivel. Férjhez ment, amice, és a szerelemnek vége.

– Hát az ördög, meg a fekete fogat?

– Falusi fantázia terméke. Járt ugyan egy kocsi az udvarába, de azon a vőlegénye jött, bizonyos Szebeni Mihály a Tiszántúlról. Néha csak éjjel ért ide, mert messziről kellett jönnie.

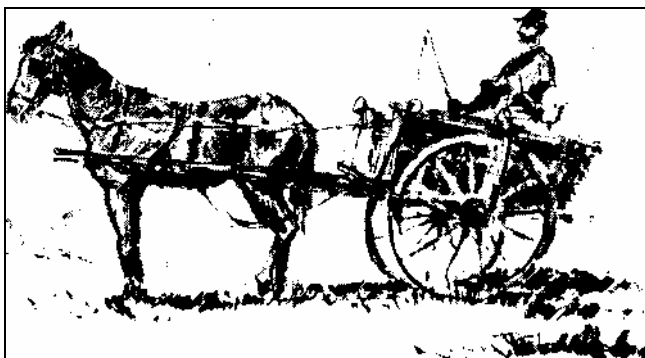
– Hát meghódította a szép asszonyt egy idegen? – vettem közbe. – Nagy baj.

A főbíró elgondolkozott. Majd sokára így dünnyögött:

– Az a legsajátságosabb, hogy közöttünk senkinek se jutott eszébe, hogy egy özvegyasszonynak a szívébe az ajtón is be lehet jutni. Valamennyien az ablakon akartunk bemenni. Szebeninek kellett jönni, hogy megmutassa azt, hogy némely asszonynak a meghódítása a karikagyűrűvel van összefüggésben.

(1941)

ŐSZINTE NYÍREGYHÁZI KALAUZ

Könnyű az idevetődő idegennek, aki a városban jártában-keltében nem lát mást, mint szokatlan, furcsa, kétkerekű taligákat, amelyek a jubileumi forgatagban most éppen úgy csengős lóval járnak, mint akár téli időben; látja a hatalmasan kiépült utcák szomszédságában azokat a kis görbe-gurba utcákat, amelyeket rendszerint valami „zug”-nak neveznek a rókáról vagy az angyalról, amelyeken csak a bennszülött nyíregyházi ember tud eligazodni, más mindenki eltéved az egymásba épített házak, kerítések, udvarok között, melyek még abból az ősi Nyíregyházából maradtak itt, amikor az emberek itt szerették egymást és összebújtak az adó, a katona, a követválasztási izgalmak elől... Könnyű az idegennek, aki csak a nagyra növekedett tornyokat, a tegnap Ér-folyó vizes partján termett proestákat², a tír pákok és a zsidók hallatlan meggazdagodását látja itt megfordultában, de szorong az én szívem, amikor szülővárosomban a mostani mámoros napokban körülnézek: – vajon, mind valódi ez a „fény és pompa”, a gazdagság hiúságos fitogtatása mögött nem nyargal-e a gondlovag, az öröms, kavargó habzású, pezsgő összejövetel után nem következik-e az istenverte farkasmagányosság, amelyben Nyíregyháza leledzett, amikor környékét még vadvizek, nádasok, zordon tanyavidek övezték a betolakodott idegenek elől?

² egyházi előljáró (román)

Vajon a mostani nagyvárosias kilendülések, nagyvilági, bálias hangulatok, önértékes fejemelgetések után: nem jönnek-e vissza ama csendes, melankolikus évek, amelyek az én fiatal koromban Nyíregyházán mindig a muszka regények mélabújára emlékeztetnek? Vajon mindenki boldog marad továbbra is a városban a bankettek ízeivel a szájban, a kiállítások pompás szírványáival a szemében, a szép szónoklatok gyöngyös patakaival az emlékezetében, a dicsérő újságcikkek halmazatával az asztalfiókjában akkor is, ha elmúlnak e napfényes, vénasszonyok nyarából való napok, és beállítanak az őszi ködök, a sóhajtozó esők, a kopasz fák között süvöltöző zimankós idők, amelyek itt a Nyírségben majdnem olyan bánatosak szoktak lenni, mint a régi szent Oroszországban?... (A város poétája, Vietórisz József nem hiába választotta az Anyegin versformáját a régi Nyíregyházáról írott költeményéhez, az akadémiai díjat nyert Senki Pálhoz, az egykori, de még ma sem elmúlt Nyíregyházához leginkább e mélabús, szláv hangulatok, istenek pászrolnak.)

...Most mi tagadás benne, bizonyos mértékig dédelgetett, ünnepelt vendégnek érzem magam ebben a felajzott kedvű városban, amelynek szomorúsága, csillagtalansága, kézilámpásos őszi estéi, cinkefüttyös, ködös reggelei, kisvárosias gondolatai, magányos életmódjai elől most harminc esztendeje elmentem, éppen egy szeptemberi napon... Az idő múltott, az arcok a múltban megszépültek, bármilyen unalom ásított is rajtuk valamikor, amikor mindennap láttam őket; a tirpáklóvak lettek a világ legszebb paripái, miután már nem gázolhattak el velük a várost gyűlölő kocsisok; az olajlámpásos házak a legboldogabb hajlékok, ahol fehér-lábú szolgálók táncolnak a szüreti mustban, és kenyérdagasztó illatot árasztó menyecskék költenek fel csendes hízelkedéssel a hajnali álomból; – sok mindent költöttem, ábrándoztam harminc év alatt a nyíri város felől, amiért most több pohárköszöntőben van jutalmam, mint amennyire valaha is számítottam. De a nagyszerű polgármester ragyogó áldomásai, a megyei urak helyeslő vállveregetései, sőt a zsidók ölegetései sem tudják velem feledtetni azt a borús, aggodalmas, összeráncolt homlokú, zordon magányú Nyíregyházát, amely kacskaringós, zegzugos utcácskáival, elvarázsolt szomorúságú házikoival, valamint búskomolysá-

gukban szinte egykedvűvé váltott lakosaival ott húzódik meg a kivilágított kirakatú, idegenektől hemzsegeő nagy utcák mögött... Ezekben az utcákban, házakban, lelkekben még mindig bűvösen szomorúak az őszi esték, betegség nyög a szalmazsákon, szegénység eregeti ki füstjeit a düledező kéményekből, tyúk módjára kotkodácsol a női műveletlenség és hordó-basszus hangja van a férfiak intelligencia-hiányának... Ott túl a fénylő potrohú nagy utcákon éjszakánkint a gond ebei vonítanak a holdvilág felé, akármilyen boldogan hirdetjük, hogy Nyíregyháza századik születésnapján nem lehet szerencsétlen ember a városban.

(1924)

A NYÍREGYHÁZI EMBER

I.

– Lesz ahogy lesz, megiszom még egy meszellyel – mondá a régi nyíregyházi polgár, amint alkonyodni kezdett az idő.

De ugyanazon este, történetesen még emígy is szólott a régi polgár az asztaltársaihoz:

– Inkább hurka szakadjon, mint kolbász maradjon.

Ezzel a két mondással bizvást végigélhette a reá szabott évtizedeket, tarthatott ezüstlakodalmakat, aranymenyegzőket, végül, vénségére, mikor már mozdulni nem tudott, beleéghetett nádas házába a nyíregyházi ember, mert a nádfödelű háznak az a sorsa, hogy végül is leégjen; a polgárnak pedig az, hogy elfoglalja a maga helyét a Morgó-temetőben, mint azt már apái tették.

...Sokat törték a fejüket a nyíregyházi papok, hogyan lehetne megértetni a nyíregyháziakkal, hogy az országosan híres Balczár kolbászon, az orosi nyilasok borán kívül van egyéb jó is a világon...

– Persze hogy van – felelték a nyíregyháziak. – Ilyen valami: a bokortanya, az otthon nevelt ló, amely csak akkor ér valamit, ha legalább négy van belőle a kocsiba ragasztva, – az erdőirtvány vagy a kiszárított láp, nádas helyén keletkezett szántóföld, de ebből csak az öreg Csengerynek jutott, miután halászbérlői jogánál

fogva előbb kifogta a vadvizekből, tavakból (a mai Nagykállói utca helyén elterülő nádasokból) a csíkokat, halakat, hogy az egykori halászkodás emlékeiből legfeljebb egy pár jégen használatos fapapucs, lócsont-korcsolya, háromszögletes jégpatkó maradt meg...

– Van: azonkívül még a világon „nyíregyházi takarékoság”, amely túlhaladja a más vidéken ismert fősvényiséget is.

– Van: hajnaltól estig tartó munka, amilyen kemény és elszánt munkát hírből sem ismernek Magyarország egyéb tájain. Van „tírpák-konokság”, amely addig birkózik a terméketlen sziksavas földdel vagy a csavargó természetű futóhomokkal, amíg végül maga alá gyűrja. Van rezes biblia minden háznál, amelyet a haldokló kezébe lehet adni, de nincsen újság, amely arra tanítaná az embereket, hogy deréktörő munka helyett politizáljanak, amelynél nagyobb időrablás nincs a világon.

– Van aztán még Nyíregyházán kívül egy falu a világon, amelyet úgy hívnak, hogy Szarvas, ahonnan valamikor elindulának a nyíregyháziak ősei, hogy zsellérséget, koldusságot vállaljanak a Károlyi- és Dessewffy-uradalmakban. A Szarvasról bevándorolt tírpákok bizony rövidesen kifizették a grófokat, megvette a zsellér a földesúr földjét jó aranyon és ezüstön... De vajon mit csináltak azalatt az otthon maradt szarvasiak? Azok gazdagodnak csak igazán – mondták még az én gyermekkoromban és nagyot sóhajtván a nyíregyházi gazdák.

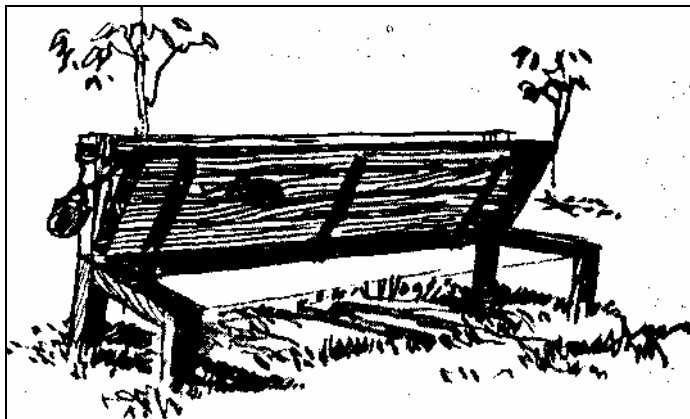

De hát a papok nem hiába üldögéltek nyári alkonyatokon a régi katolikus plébánia előtt egy kulccsal elzárható zöld padon. (Nehogy mindenféle oda nem való ember is letelepedjen a padra.) Itt ült Verzár István, a plébános, mellette Bartholomidesz János, a lutheránus esperes, Lukács Ödön, a kálvinisták papja, valamint Fekete István, a görögkatolikusok esperese. (Ha a zsidó rabbinus történetesen arra járt, helyet szorítottak neki is a padon.)

Erről a zöldre festett, kulcsos padocskáról számítandó az új, a mai Nyíregyháza megszületése.

Erről a padról belátni lehetett a nyíregyházi piacot, amelynek közepére hosszú árnyékát vetette a katolikus templom. (Ki hitte volna, hogy valamikor elmegy innen a torony árnyéka, mert a templomot mindenestül arrább tolják, mikor a nyíregyháziaknak szükségük lesz arra, hogy szabad, nagy piactérük legyen?)

Erről a helyről szemügyre lehetett venni azt a nádtetejű, hosszú, földszintes épületet, a városi vendégfogadót, amelynek kis, vaskeresztes ablakai mögött már csalogatóan hívogatta a pirosas lámpafény a könnyelműségükből még fel sem tápáskodott Szabolcs megyei uraságokat, valamint a civilizációra hajlamos nyíregyháziakat.

Rózsakertiné Kalló Manyi, egy világszép asszonyság tartja itt mézes szóval a vendégeket, – egyformán udvarolnak neki gubás emberek, félrecsapott kalapú földesurak, pengő tiszték és grófok – amíg a szegény pincérből lett gazdag Rózsakerti úr a kártyát keveri ugyanezeknek a vendégeknek (hogy majdan egyszer koldusszegényen és mezítláb szökjön meg a városból). Az elkényeztetett asszonyság egy bál alkalmával nyilvánosan arcul üti Stádion gróf dragonyos főhadnagyot, az akkori miniszterelnök fiát; a főhadnagy sarkon fordul, szállására megy és agyonlövi magát, – de egyelőre még ez a kancarúgás sem árt a Rózsakerti-pár népszerűségének.

– Nem így gondoltuk ezt mi, amikor megtettük városnak az egykori zsellértelepet – panaszkodnak a papok ott a plébánia padján. De hiába prédikálnak az aszszonyba bújó ördög ellen.

Ugyanerről a padról látni a Hársfához címzett fogadót, amelynek udvarán állt a színes papírrongyokkal teliragasztott faszínház, amelynek gerendái életveszélyesen recsegték-ropogtak, amikor a vándor színtársulatok jóllakás céljából a „Peleskei nótárius”-t tűzték ismét és ismét műsorukra. Ámde ezek a régi direktorok a kortína lyukain át csakhamar észreveszik azt is, hogy a közönség soraiban már vannak olyan úriemberek, akiknek kedvéért a könnyű műsát is be lehetne szólítani a színpadra a masztix-szagú női öltözőből (amelynek hasadéka körül a helybeli hatosztályos gimnázium ifjúsága tartott inspekciót). A könnyű műzsa jöttével többet emlegetik a nyíregyháziak a félmeztelen vándorszínésznők nevét, mint akár a polgármesterét. Még magam is emlékszem Tiszainé Ellinger Ilonkára, egy gömbölyű, madárfészek-melegségű primadonnára, aki egy frivol táncmozdulatával szakadást idézett elő trikóján és ezzel felborította a város nyugalját.

A papok megint csak szószékeikre rohannak.

– Nem kell civilizáció, nem kell színház, ha ennek ilyen ára van – dörgik mind a négy templomukban.

Az érzéki színjátékba belekóstolt nyíregyháziak azonban már otthagyták aluszékony otthonaikat, sőt messzi tanyáikat is, ha valamely vándortársulat kiragasztotta piros céduláit a Hársfában. A botos színészek és a proporcióra dolgozó kóbor színtársulatok körében már jó híre terjedt Nyíregyházának. A különböző primadonnák pedig egész természetesnek vették, hogy a nyíregyházi szezon alatt darab időre megszökteti őket valamely felhevült gavallér.

Ó, mily tündérien hangzott a nagydob pufogása a Hársfa felől! Kucséberkosárszaga lett az udvarnak a színésznőknek adott ajándékoktól; Tahi, a helybeli temetkezési vállalkozó, a koporsózúlet mellett jónak látja virágkereskedést is nyitni; az első nagytakarékban hiába fogadja az igazgató a kölcsön-kérőket azzal a barátságos szóval, hogy aki a takarékbba nem betétet hoz, hanem kölcsönért jön, az már eo ipso³ rossz: – a színtársulatok időzése idején a legelső bonítású⁴ úriemberek is kifogytak az aprópénzből, mert a színésznőket azon kellett táplálni, ruházni!

³ épp azáltal

⁴ hitelképességű

Nagy megkönnyebbülése volt a bennszülött asszonyoknak, lányoknak, amikor azok a nőszemélyek, akik a férfiaknak az örökös dalt, mámort és jókedvet hirdették, végre kimentek a városból. Sőt a plébánia előtt üldögélő főtisztelendő urak is némileg nyugodtabban beszélgettek a város jövőjéről.

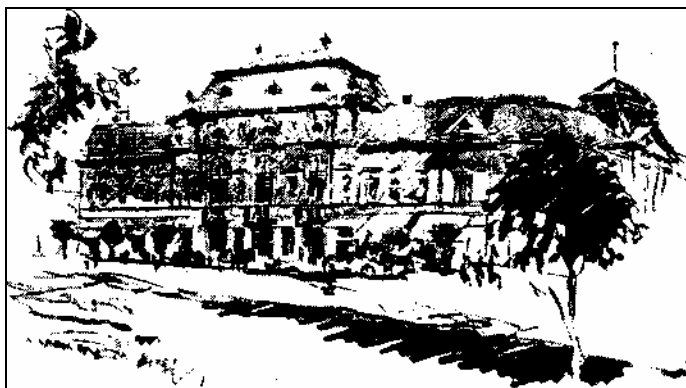
A nyíregyházi ember pedig ment előre a maga céltudatos útján.

Ebben a városi élet egyes túlhajtásai: a duhaj mulatozások, kártyázások, színházasdik miatt történt tán, hogy a lakosság ősbibb, tehát maradibb része eltávolodott a várostól. A tanyák szaporodtak, majorsági épületek, ménesek, nyájak teremtek odakint abban a nagy nyíregyházi határban, amely jóval Császárszállás alatt kezdődik és csaknem „Dessewffy” őrháznál végződik. Az igazi nyíregyházi ember a maganevelt, gyönyörű négy lovával legfőljebb hetivásárkor jön be a városba; maga hajt a gazda, az asszony nép a por, meleg vagy eső ellen a fejére hajtja tarka felsőszoknyáját – marad még ott elég szoknya – és a kasfarban telepvedve, százszor is meggondolja, hogy mire adja ki kuporgatott krajcárait, hatosait.

Télen szélestalpú, hosszú szánok farolnak a Nagykálló utca töltésén, de az elszaporodó ügyvédi irodákból, különböző üzletekből hiába várják a főnökök, hogy a négylovas szán stációt tartson. A nyíregyházi ember lehetőleg nem pereskedik, mert annyi józan esze van, hogy ügyvéd nélkül is rájön az igazságra. A boltba pedig már csak azért se megy be, mert úgys megvásárolt minden szükségést a Luca napi vásárkor. Ha bejön a városba, leginkább eladni jön valamit. Nem restelli befogni a négy lovát, hogy egy pár beteg csirkén idejében túladhasson. Egyébként semmi igénye nincs, semmi köze a városi élethez, legfőljebb annyi, hogy a Bundi kocsmánál vagy a cédulaháznál etesse-e meg a lovait?

Ilyenformán mérhetetlenül gazdagodik a tanyák népe, míg a városi polgárság körében ismerős fogalom lesz a hivatalnoki szegénység, amely békében is megvolt Magyarországon.

Épül ugyan már a nagyszerű megyeháza, emelkedik a törvényszéki palota, új színház alapját rakják le a Pacsirta kocsmá szomszédságában, hogy a Hársfa rövidesen beadja a kulcsot. Sőt készen vannak a tervei is az emeletes városi fogadónak, a Koronának, mert már az Európa szálló is kicsinynek bizonyul a város idegenforgalmához. Mégis olyan valami szegény-szag kezd a városban érezhetővé válni, amelyet ezelőtt nem ismertek a nyíregyháziak.

Mi volt az oka a mutatkozó szegényedésnek? Mi volt az oka, hogy borús arcokkal is lehetett találkozni abban a városban, ahol még a „debreceni hideglelésen” is túltevő, áldott „nyíregyházi étvágy” gömbölyítette az arcokat, amíg a város némileg is az ősfoglalkozásának élt?

Hiszen az csak nem lehetett olyan nagy baj, hogy Geszten Jóskát, a híres betyárt, aki lopott, úgynevezett éjjeli marhával évtizedeken át ellátta a nyíregyházi mészárosokat és a piacot: szökése közben a nagykállói várban agyonlőtték!

(1924)

NYÍRI PAJKOS, NYÍRI FURKÓ, NYALKA PECEK

Az ősi virtus idején nem volt tanácsos idegen embernek ezt a tréfás példaszót kimondani abban a határban, amelyen kényelmesen végignézni lehet a tokaji hegyről. A hús nyíriek nem szívesen emlékeztek vissza azokra a szegénylegényekre, akik útonállásból, lókötésből élve, a nádak-erek mentén bujdostak és magukat nyíri pajkosoknak nevezték. Nyíri pajkos volt a bujdosó kuruchajdú, a menekült honvéd, a szökött katona. Persze hogy ezek között a nincstelen, hazátlan emberek között megtermett az erkölcstelen akasztófavirág is. A Nyírség elvadult mocsaraival, berkeivel jó búvóhelye volt a pajkosoknak. Hát a nyíri furkó? Az volt csak a híres! Régi alispán– és követválasztásoknál jutott szerephez.

Olyant is tudott, ami a törvénykönyvben nincs benne. Ha még megvannak a kóponyák a száz esztendő előtti temetőkből, bőségesen beszélhetnek a nyíri furkó meggyőző érveiről. Nos, a nyíri pajkost a nyíri furkóval viszonyítva nevezte a magyar nép igazmondása nyalka peceknek. Bizony, csak pecek volt ökelme, akármilyen nyalkán toppant az utasok elébe; pecek volt akkor is, amikor meggyőződését furkóval erősítette. Az ember elgondolkozva áll meg az ilyen régi mon-

dások felett. Milyen igazuk volt a játékoszavú ősöknek, amikor a maguk bölcs józanságával oly igen nagyon lekicsinyelték a pajkosokat és a furkósokat!

(1924)

A MAI NYÍREGYHÁZA

...Nagyra nőtt, hogy huszonöt, harminc esztendő múltával, miután itt felírtam a nevemet a Kossuth-főgimnázium bádóg ablakpárkányára (amelyet ma is őriz Moravszky igazgató úr a többi tanulótársakéval együtt), alig tudok eligazodni az utcákon, amelyek nemcsak új embereket és új házakat nevelgettek, hanem mindenféle új neveket vettek fel.

Habár ebben a városban sohase volt valami nagy divatja a névmagyarosításnak. A fekete szűrös, aprófürtű gubát, úgynevezett „Kossuth-kalapot” viselő tirpákok megmaradtak a maguk ősi nevei mellett. A bokortanyák száz vagy kétszáz esztendőös gazdái a Károlyi grófságbeli zsellérségükkel együtt nem vetették le nevüket is, pedig ez csak ötven krajcárukba került volna. Bizonyos patinára tettek szert ezek a szlávosan hangzó nevek; a Bencsek, Szohorok, Pivnyiekek, Nikelszkiek talán még le is nézegették valaha Nádosi uramat, aki először folyamodott névmagyarosításért körülbelül a múlt század negyvenes éveiben.

De nem nagyon változtatták itt a nevüket a zsidók se, akik a tirpákokkal együtt Nyíregyházára jöttek, amikor a múlt században már a zsidóknak is szabad volt letelepedniök. Ezek a földmívelő zsidók, akik Szabolcs különböző részeiből, az eke szarva mellől szállingóztak be Nyíregyházára, azt a vidékies virtust, falusias erkölcsöt hozták magukkal a megye különböző részeiből, amely ez idő tájt a Nyírségben még divat volt. Igaz, hogy a városban ugorkával, borral, pálinkával kereskedtek, sőt a paradicsomot is mindig el tudták adni (holott a szegény Odescalchinak néhány év előtt még azért kellett öngyilkossá lennie, mert „nem volt kinek eladni a paradicsomot Nyíregyházán”), de jóformán mindegyik letelepedett zsidó családnak megvolt a maga falusi, tanyai, pusztai földje, bérlete is, ahol a mai szokás szerint is tavasztól őszig gazdálkodtak, vetettek, arattak, szüreteltek... Popper Samu nevű régi nyíregyházi zsidó volt az első, aki a múlt század hetvenes éveiben kiépült északkeleti vasút révén – amely vasút a közeli Csap állomást is érintette – kedvet kapott egyéb kereskedelemhez is, mint a paradicsom vagy az ugorka. Ez a Popper nagy fába vágta a fejszét. Megállapodott egy németországi gépgyárossal, bizonyos Zaak Rudolffal, hogy Turán (lám, már akkor is volt turánizmus!) felírással gazdasági gépeket hoz forgalomba, amelyeket majd Popper Samu Csap állomásról tengelyen Nyíregyházára szállít, és innen ellátják az akkori legjobb gazdasági gépekkel Szabolcs vármegyét és környékét. A Turánok meg is érkeztek, nyomukban hallatlan lendületet vett a földmívelés, Popper Samu sem csinált rossz üzletet, de mindvégig megmaradt Poppernek, amint általában a régi szabolcsi zsidók, akik a kereskedelem mellett a földmíveléssel is foglalkoztak, valami sajátos, lokális hiúságból ragaszkodtak régi neveikhez, még akkor is, ha szerelem, házasság vagy egyéb vis májorok miatt a hitüket elhagyták.

Miután e vidék többi lakosságának, így például a Kállayaknak, Mikeczeknek, Gencsyeknek, Jármynak, Jósáknak, Dessewffyeknek, Mezőssyeknek, Vayaknak, Péchyeknek, csicseri Oroszoknak, pazonyi Elekeknek nem volt szükségük névmagyarosításra, a trafikosok kevesebb ötvenkrajcáros bélyeget adtak el Nyíregyházán, mint más városokban. A közel vidéken, Kisvárdán az egy Wind magyarosította meg Szélre a nevét, amiről aztán évekig beszéltek. A száz esztendő előtti nyíregyházi familiák dacosan, gőgösen megmaradtak a maguk szlávosan vagy zsidósan hangzó családi neveik mellett. A Pauluszok mellett a Hartsteinok, a Trestyánszkyak mellett a Burgerek, a Paliczok, Sutákok, Szmolárok, Záborszkyak, Andráscsikok mellett a Steinerek (az első letelepült zsidók), a Baruchok, Haas Móricék, Stern Emanuelék, a Klárok, a Bleierek, a Dinerek. Ezeknek beszélhettek a névmagyarosítás üdvösségességéről, az apák és a fiaik megmaradtak az „ősi jusson” szerzett neveik mellett.

De hát az utcák, bennük az emberek és a házak mégiscsak nagyot változtak azóta, hogy majálisrendező voltam a Sóstón, Eisenberger zsidó létére tönkrement, kénytelen volt eladni a gyönyörű császárszállási uradalmat (amelyet hajdanában a száznegyvenezer holdas Kállay-birodalomból szerzett) Nyíregyháza városának, ahol manapság a város gazdagságának a központi kasszája van. Hatvanforintos köblös-bérletek nincsenek már manapság, mint a nyolcvanas években volt, amikor tulajdonképpen a bérleti viszonylat megkezdődött Szabolcsban, odáig ritkaság volt itt a földművelő árendás, mindenkinek megvolt a maga földje. A kisvárdai Diner Gyula kezdte nagyban bérelgetni a szabolcsi urak földjeit, csakhamar követte őt amaz egykori urasági inas, aki szerencséjét annak köszönhette, hogy egy Horváth baronesz beléje szeretett. Az addig elhanyagolt szabolcsi uradalmak a bérlők kezén négyszer, ötször, sőt tízszer annyit produkálnak, mint régi birtokosaik kezelésében, a meggazdagodó bérlők mind Nyíregyháza felé gravitálnak, kőházakat építenek a város vályogházai közé, kaszinói életet teremtenek, ahol kölcsönkönyvtárat rendeznek be (bár vásárcor erősen járja a ferbljáték is), amely kölcsönkönyvtárból merítette e sorok írója is, sajnos soha elmélyülni nem tudó műveltségét is. Klár Bélának a fia az első, aki érettségit tesz a nyíregyházi ágostai evangélikus hatosztályos gimnáziumból főgimnáziummá emelkedett iskolában, úgy bámulják, mint valami unikumot, Kállay András, a nagy főispán, az ősi vármegye büszkesége szokatlanul hosszú és meleg beszédet intéz hozzá, amikor az érettségi bizonyítványt a kezébe adja. Igaz, hogy a részleteiben ma is érthetetlen tiszaszlári pör darab időre feldúlja a város nyugalmát, halálos párbajok kerekednek (Vay csendbiztos), de a város ezalatt is épül, szépül, gazdagodik, mintha az volna felőle megírva a sors könyvében, hogy minden versenytársát (Nagykállót, Miskolcot, Debrecent) megelőzi vagy utoléri, bármilyen mostoha politikai viszonyok köszöntenek rá.

A drága, jó, finom szabolcsi földek minden esztendőben meghozták a maguk járadékát, minden esztendőben új házak, később már paloták emelkednek a nyíregyházi utcákon. A tanyasi gazdák a maguk büszke négy lován ugyan még oly dacosan hajtanak be a csinosodó városba, hogy lehetőleg minden alkalommal elgázoljanak valakit vagy valamit, de az öreg Bencs, az akkori polgármester csak-

hamar megjuhászítja az adók emelkedése, a város civilizálódása miatt dörmögő gazdákat, akik közül egyik-másik még görbe fésűt hordoz a hajában, mint ez Rákóczi óta divat volt.

Már alakulóban van a Tiszaszabályozó Társulat (Dessewffy gróf elnöksége mellett, miután a gróf egy Kállay lány elvétele révén megalapítja a ma is virágzó di-nasztíát), amelynek központja természetesen a rohamlépésekben haladó Nyír-egyháza leend a duzzogó Nagyálló mellőzésével. No, ha már a rakoncátlan, tavaszonként a zöldárral a Hortobágyig is kijáró Tiszát kezdik móresre tanítani, nem maradhatnak ki e régi duhaj tanítványai sem a regulából, a belvizek, az úgy-nevezett Nyírvizek. Lónyai Menyhért, a sokszor igazságtalanul támadott miniszter megépíttette ugyan a nevére elkeresztelt csatornát, amelyen át a nyírségi belvi-zek megtalálhatnák útjukat a Tisza felé; de hát a vizeknek nem volt kedvük arra folyni, amerre a miniszter dirigálta őket. Szerették ezt a nádas, lapos, zsombékos, sásos, vadregényes tájat, ahol legtovább lakott a Magyarországon már ritkaság-számba menő kócsag madár. Régi szokásjog alapján terpeszkedtek itt kényükre-kedvükre a vadvizek. Kiismerhetetlen nádasaik közé már a tatárok se tudtak elta-lálni, de a legenda szerint már idevonult a honfoglaló Balog-Semjén hadai elől Szvatopluk népe is. (Hiába izgatják a Kállayakat ama régi mondással, hogy: „Mi az ambitusról pipázva néztük, amikor ti ide bevonultatok.”) Bujdosók, betyárok, szegénylegények nádasai! – felettetek csakhamar megszólalt a lélekharang, ami-kor a megye közönsége kimondotta, hogy alakuljon meg hozzáértő mérnökeivel a Nyírvízszabályozó Társulat, amely majd véget vet a szép romantikának, de ellen-értékül a város legszebb palotáját építi fel a mai Nyíregyházán.

(1924)

A NYÍREGYHÁZI BEDUINOK

A nyíregyházi reform

Beduinok! Hát ilyenek is voltak a néhány hónap előtt száz esztendőtt jubiláló Nyíregyházán. (Általában a város történetét lapozgatván, úgy tűnik fel, mintha Nyíregyháza volna a világ közepe, minden itt történt, ami a múlt időben érdekes és figyelemre méltó.) A beduinok korszaka Nyíregyházán egy időre esik a Kneip páter tanainak a terjedésével. Mindenki „kneipista” volt Nyíregyházán – az önkéntes tűzoltóságot, amikor aztán tűzoltó lett minden valamirevaló ember, csak későbbben szervezte meg az öreg József főherceg.

Hogyan használták a Kneip-kúrát a nyíregyháziak

A wörishofeni tanok persze némi magyaros túlzással érkeztek el a hajdani Nyíregyházára. A sóstói erdő volt a Kneip-kúrázás helye, ahol Ungerleider doktor (a páter helybeli megbízottja) vezetése alatt gyakorolták magukat a nyíregyháziak a mezítláb való sétálgatásban.

Gyönyörű volt ez a régi sóstói erdő. Még alig vág-
tak benne fát és a százesztendős tölgyek templomi
ívei alatt keskeny gyalogösvények kanyarogtak,
amely ösvényeken legfeljebb a szerelmesek és a
nyulak, rókák fordultak meg. A kocsinyom mérföld-
nyi távolságban haladt, mint valami homályos
alagúton, összehorult tölgyek alatt, de az alagút
végén, az erdő végén az égboltozat világoskék
kapuja mutatkozott a messziségben, mintha ott
kezdődne a paradicsom. Hiszen paradicsom is volt
az a kapu a sötét erdőn át tévelygőnek, az útban

elfáradtnak, megszomjazottnak. Azon a kapun túl feküdt a sóstói fürdőcske ás-
ványvíz szagú vendéglője, ahol a legnagyobb étvággal volt szokás enni, a leg-

mohóbb szomjúsággal inni és a májustól októberig tartó majálisokon a legduhajabb kedvvel mulatni. A mulatság hevében néha belepottyantak az emberek a partról a tóba, de senkinek sem történt semmi baja, mert a tó vize ihatatlanul sós volt.

No, ez a sóstói fürdő volt a nyíregyházi kneipisták központja. Idáig sétáltak reggelenként a doktor vezénylete alatt a nyugalmazott törvényszéki bírák és más pensionált emberek, akiknek tudvalevőleg legtöbb idejük van arra, hogy az egészségükre gondot fordítsanak. Visszavonult kereskedők, vagyonuk kamataiból éldegélő idősebb urak csatlakoztak a reggeli búcsújáráshoz. És a korán kelő környékbeli parasztok, vincellérek már lassan megszokták, hogy a nyíregyházi törvényszék elnökét és más előkelő úriembereket térdig felgyúrt nadrágban, mezítláb lássák mendegélni a harmatos fűben.

Ekkor következett el azonban az a híres „nyíregyházi reform”, amelyről még manapság is beszélnek azok, akik a wörishofeni plébános gyógy módjának hódolnak.

– Minek a felesleges ruha az ember testén? – monda Ungerleider doktor. – A ruha csak elzárja előlünk a levegőt. Vessük le ruhánkat kúrázás közben.

Néhány öregúr, akiknek már minden nap drága volt élete meghosszabbításából, nyomban hallgatott a doktor tanácsára. Levetették ruháikat, amikor a sétát megkezdtek és anyaszűz mezítelenül vonultak, végig a harmatos erdőn. Ugráltak, virgonckodtak, mint fiatal csikók, sőt felmásztak a fákra és ott tornáztak, kiáltoztak. Úgy éltek, mint az ősemberek.

A hatóságokhoz mind több panasz érkezett, hogy a hetivásárra igyekvő fehérmépek a sóstói erdőn mezítelen emberekkel találkoznak, sőt egyszer a haragos vincellérek furkósbottal támadtak neki a szenvedélyes kneipistáknak.

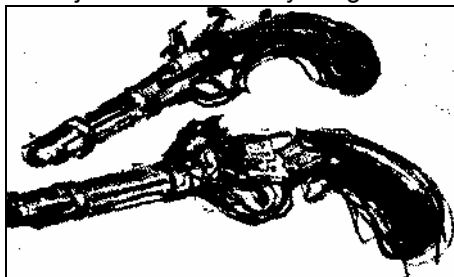
Mit tett erre a hatóság? Külön gyalogutakat jelölt ki, ahol a ruhában járó embereknek szabad a város felé közlekedni, magát a nagy erdőt pedig meghagyta Kneip páter követőinek, a mezíteleneknek.

(Nem is lett volna soha semmi baj a dologból, ha egyszer arra nem vetődik egy sátoralja cigány, akik az urak csomóba rakott ruháit szó nélkül magukkal vitték. Az erdei kerülők késő estig járták a várost, amíg mindenkinek megfelelő ruhanevét hoztak.)

De a „nyíregyházi reform” nem állott meg itten. Voltak ebben az időben is, mint mindig, úriemberek, akik irtóztak a korai felkeléstől. Legfeljebb akkor látták meg a gyönyörű tavaszi és nyári hajnalokat, ha odáig ébren maradtak. Jó hely volt a virrasztáshoz a sóstói fürdő. (Itt általában csak a tölgyfák bogarai, a nagybajuszú cincérek mentek aludni.) Szép, muzsikás, duhaj világ volt általában a Sóstón, mert az úriemberek nem spóroltak az erkölccsel.

Híres régi mulatságok a köztisztviselők fürdőjén

Különösen volt itt egy nevezetes társaság, amely nyíregyházi és Szabolcs megyei urakból verődött össze, amely a Sóstó kultiválását tűzte ki életcéljául és a fürdő megnyitásának napjától annak bezártáig ébren és muzsikaszó mellett töltötte az éjszakákat. A régi balatonfüredi mulatságok kismiskák voltak ezekhez a dáridókhoz mérten. Bizony, az egykori bálrendező foroghatott volna sírjában. Ha pedig kártyázni kezdtek ezek az urak, akkor nemegyszer vasárnaptól vasárnapig járta a „csöndes”, és szép darab földek cseréltek gazdát. Olyan világ volt itt, mintha itt élte volna ki magát utoljára a régi, letűnt Magyarország. A kis sóstói fürdőn robbant ki minden virtus a magyarból, ami még megmaradt benne apáiból. Ha nem volt kártya, volt leányszöktetés vagy velencei éj a tavon. A kártya izgalmaiért kárpótoltak a nevezetes párbajok, amelyek olyan gyakoriak voltak, hogy Elek Gusztáv ezredes, ki ez idő tájt az ország első párbajsegédje volt, egy egész nyarat kénytelen volt Nyíregyházán tölteni, hogy az összegyülemlött lovagias ügyeket lebonyolítsa. (Egyébként is a szomszédban volt pazonyi birtoka.)

Egy hétig tartó kártyacsaták

De mégiscsak többnyire a kártya járta tavasztól őszig a Sóstón. Itt kártyázott a híres Keresztessy, a Dessewffy grófok teljhatalmú jószágigazgatója, Liptay Béla, sok jó szabolcsi földnek az ura, a „fiatal” Krúdy, akit öregkorában is mindig ifjabbnak hívtak, mert még mindig élt az apja, Juhász Etele, aki foglalkozására nézve törvényszéki ember volt, de nélküle messze földön nem volt képzelhető kártyapartí. Itt kártyázott a megyei zsidóságnak a színe-java, a Haasok, a Bleierek, a Burgerek. Ha valakinek elfogyott az aprópénze, adott szívesen a nyíregyházi nagytakarék, vagy Baruch Arnold, az első nyíregyházi bankár.

Hová lett az a rengeteg pénz, amit a Sóstón elkártyáztak? Hiszen nehéz tízezrekkel könnyítettek magukon a vérmes uraságok, egy-egy csata után a nyerő kártyás nevét pedig nem jegyezte fel a történelem.

Hát ennek a megértéséhez szükséges tudni, hogy állandóan három pohár állott a kártyaasztalon, amely pohárnak pinka volt a neve. Az első számú pohár volt a vendéglőse, és pincéré. A második az állandóan jelenlevő cigánybandaé. A harmadik a kártyázók gibiceié, akik éjszakáról éjszakára itt ültek a kártyázók háta mögött és ilyenformán állandó fizetést húztak. (Nehéz volt a sóstói társaságba

gibicnek bejutni, nehezebb, mint a vármegyéhez hivatalba. Sok letört úriember, elszegényedett cimbora vonogatta az életét a pinkapénzeken.)

A poharak persze minden behúzott „zsinór” után megkapták a maguk ajándékát a nyerőtől. Aki pedig ismeri a ferbli-játékot, az tudja nélkülem is, hogy úgynevezett „zsinór” előfordul egy éjszaka száz is.

Urak, cigányok, beduinok

Ha kifáradt Benczi Gyula, a nyíregyházi cigány, valamelyik gibic mindjárt talpra ugrott, hogy új cigányról gondoskodjék. Egy ugrásnyira volt Debrecen, ott is jeles bandák működtek.

– A vendéglősök és a pincérek télen Pestre mentek és kávéházat nyitottak. – Hát ide lett az a tenger pénz, amely hajdanában a Sóstón elveszett.

Nos, hát ezt a megátalkodott társaságot akarta végül Ungerleider doktor mesterének, Kneip páternek híveivé tenni. Kúra közben nem lehet se mulatni, se kártyázni. A doktor hetekig járt a társaság nyakára, amíg a következő eredményt érte el:

Egy nyári reggelen megint csak együtt volt a kártyázó társaság a Sóstón, amikor valamelyik gibic elkiáltja magát:

– Jön Ungerleider doktor!

A messzi erdei úton valóban feltűnt az öreg doktor alakja. A pincérek már tudták, hogy mit kell csinálniuk, hogy a doktor prédikálásának véget vessenek. Gyorsan lehúzták a kártyás urak lábáról a cipőket, lábukat pedig egy sajtár vízbe állították. Ugyanekkor vizes törülközőket hoztak elő, amelyekkel az urak homlokát bekötözték. A napbarnított arcú férfiak olyanok voltak a fehér kendők alatt, mint a beduinok. Persze, a muzsikuscigányok is felrakták a kendőket.

– Nos, hát igaza volt Kneip páternek. Használ a kúra az egészségnek, de rontja a kártyajátszást – monda az egyik úriember az ámuló doktornak.

A sóstói fürdő azóta megint megváltozott. A régi urak helyén szerényebb vendégek fogdossák a tölgyfák cincéreit. Az idei nyáron éppen a fürdőzésre szorult köztisztviselők kaptak ott kedvezményes ellátást a jubiláló Nyíregyháza város gavallérságából. – Az erdei gyalogutakon sem találkoztam már ruhátlan úriemberekkel. Akármennyire meghosszabították is életüket a „nyíregyházi reformmal” javított Kneip-kúrával, végül csak a Morgó-temetőbe kerültek.

(1925)

NYÍRI MESE

Emlékszel a babonás vidéki estékre, amikor tengerihántoláskor a hidegedő holdvilág alatt arról mesélgettek az emberek körülötted, hogyan tért vissza az öreg Csengeri a nyíregyházi Morgó-temetőből egy szál fehér ruhában, hogy osztályos örökösei között rendet teremtsen – és a mesemondó ilyenkor az októberi ködbe mutatott, amely megvonta a maga áthatolhatatlan ködfalait a temetők, mezők, tanyaházak körül? Emlékszel a mesemondóra, aki mindig csak egyetlen alakról monda meséket a nyírségi udvarházakban, mégpedig mindig ama betyáros külsejű, cifraszűrös, félszemű Vay grófról, akit a háta mögött Sobri Jóskának (helyesebben: Zsubrinak) neveztek, de a különködő gróf azt sem bánta, ha szemébe mondják vala betyárnevét, mert jókedvében maga is eldicsekedett azzal, hogy fiatalkorában ő maga volt a bakonyi Zsubri Jóska, amíg meg nem unta a banda-vezérséget és hazajött a Nyírbe földesúrnak?

Emlékszel az öreg Mezőssy Lászlóra, akinek hegyaljai szőlőjében termett borát adogatják vala azoknak a nagy betegeknek a Nyírségben, amely másvilágra megjelölteken már az orvostudomány se tud segíteni, pedig Jóska András megyei főorvos szerint kár minden magyarért, aki mezítláb hal meg. A Mezőssy-féle aszútól kapott kedvet maga a hetven esztendő s szőlősgazda, hogy újra megházasodjék – és mások is követték példáját az öregek közül, akik a Mezőssy-borokat méltányolták. Emlékszel a nyíri pajkosok legendájára, amely szerint a XIX. század második felében, amaz időben, amelyet a Bach-huszárok korának mond a remíniszcencia: minden nyírségi úrfinak úri kötelessége volt darab ideig a nemzeti betyárságot szolgálni, mégpedig olyanféleképpen, hogy elment bujdosni, elment összeesküdni, kalandokba keveredett, szabadcsapatba lépett a „német ellen”, hogy ha majd visszatér megint a szabadság ideje, mindenki talpon legyen? Emlékszel a nyírségi udvarházakra, ahol Gencsy Berti agarai ásítózva várták az őszi reggelt, amikor majd megversenyeztetik őket a nyíregyházi határban? Emlékszel a hétszilvafás kúriákra, ahol száz esztendő óta folyó családi pörök írásai heverték a töredezett lábú székeken, elárvult asztalokon, almáriomokban, szekrényekben – és sajnos, nem is volt már egyéb a háztája sem, mint bélyeges papiros, míg a hétszilvafák együtt sóhajtottak az őszi széllal... Akkor volt az igazi baj, amikor a szilvafák már sóhajtni is elfelejtettek.

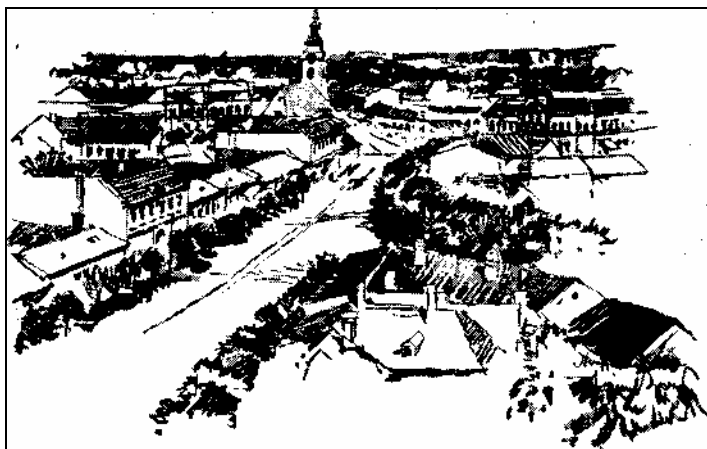
Valamikor a Bakony, a Balaton, az Alföld, a Felvidék szolgáltatta azokat a szép mesemondásokat, amelyeken a magyarok lelke elmerengett. Manapság, amikor körülnézünk, elszomorodva látjuk, hogy megfogyatkoztak meseforrásaink, északról, keletről már a Tisza folyamán se kelhetnek át passzus nélkül a mesemondások: – a magyar fantázia elkóborog az országhatárt jelentő Nyírségben, ha mesemondáshoz van kedve a hosszúra nyúló őszi estéken. A magyar mese– és

mondavilág határainak összezsugorodását évről évre úgy érezzük, mint a betegségtől elszerencsétlenedett ember, aki mind kevesebb lépteket tud tenni a háza tája körül, – végül már csak az ágy vagy a karosszék marad meg számára. Hegyi meséink megöregedtek, mert újak nem eresztettek mellettük szakállt. Csend a Királyhágó felől... Maradjunk itt a gránicon, a Nyírben, ha már elkövetkezik idejük a hosszú estéknek.

Már maga az is a mesemondások világába tartozik: hogyan lett száz esztendő alatt az ország egyik legnagyobb városává Nyíregyháza.

Valóban száz esztendő előtt termett ki Nyíregyháza a nyírségi homokból, akár-mint csóválja a fejét a mai olvasó. Azon a helyen, ahol manapság az ötvenezeret meghaladó lakosságú „határszéli” Nyíregyháza áll: száz esztendő előtt még nem volt egyéb, mint néhány jobbágytanya, vadvíz, erdő, meg „nyír” – az a bús, reménytelennek látszó nyírségi pusztaság, ahol őszi időben megáll a világ a sarak, vizek, pocsolyák, országutak hiánya miatt. A nádasokban futóbetyár meg farkas lappangott. Emberlakta hely legfeljebb a csárda, ahol a megyei csendbiztos faggatózik útonálló felől. A debreceni, miskolci vásárosok keresztet vetve húzódtak keresztül szekereikkel e vadregényes tájon, nagyon szerettek minél hamarább túl lenni az Ököri-tavon. Amíg egy grófnak eszébe jutott, hogy magyar farmereket, telepeseket vonz e bús vidékre, Békés megyei tót-magyarokkal, úgynevezett tirpákokkal népesítvén be az embertelen tájat. És a tirpákok már száz esztendő előtt „megváltották” magukat, kiművelt földjeiket, tanyáikat, jószágukat és szabadságukat Károlyi gróftól, mégpedig örökpénzen.

Honnan vették a „farmerek” a temérdek pénzt, amelyre a megváltáshoz szükségük volt? Csoda, a nyírségi csodák között is a legnagyobb csoda a tirpák-szorgalom, a tirpák-munka, a tirpák-vagyon, amelynek az a természete, hogy nem tud fogyatkozni, hanem mindig csak növekedni. Mint valami új honfoglalók jöttek ide a Békés megyeiek, hogy a faekéikkel, munkabírásukkal, bibliai serénységükkel megvessék alapját annak a városnak, amelyben manapság már nem is ritka a háromemeletes palota.

És most, a százesztendős alapítás éveiben, mikor már a Tresztyánszkyakból lett Nádosiak, a Tomasóczyak, a Bencsek, a Szocsovok, a Csengeriek megépítették első templomukat, iskolájukat, folytatódnak a csodák. Bár az üzletes Miskolc és a vásáros Debrecen közé ékelődik be földrajzi fekvésénél fogva az új Nyíregyháza (hogy kétfelől is küzdjön a konkurrenciával), a város hirtelen fejlődni kezd. A városalapításról éppen úgy levizsgáznak az egykori nincstelen telepesek, mint arról, hogyan kell a terméketlen pusztaságból gazdag termőföldet teremteni. Nem járt innen senki Amerikában, mégis jobban tudják a farmerek álmát, a városalapítást, mint azok az amerikai telepesek, akik az ottani nagyvárosokat építették. A felvidéki lutheránusok szívárognak apránként Nyíregyházára, miután itt evangélikus gimnáziumot alapítanak. Már van is új neve Nyíregyházának a XIX. században: a közeli Debrecen („a kálvinista Róma”) mellett elnevezik őt „lutheránus Rómának”, ahol vasárnaponként asszonyoknak, férfinak egyaránt nagy kapcsos imádságos könyv van a hóna alatt, mint valamely jelvény, amely az őslakosságot példázza.

Tagadhatatlan, hogy a nagyszerű, páratlan népi erények mellett valódi „tírpák-szerencséje” is volt Nyíregyházának, hogy szinte tündéri gyorsasággal valósult meg a városalapítók álma. Jött az 1848-49-i szabadságharc, majd az utána következő tétlen, bús magyar idők, amelyeket leginkább a megye székhelye, a szabolcsi nemességlakta Nagykálló érzett meg. Nyíregyháza akkor sem sokat politizált, mint manapság sem, hanem dolgozott a tírpák napkeltétől napestig, mintha mindig buzogna benne az egykori farmerek vérmérséklete, akik a szabadság mellé várost is akartak maguknak alapítani. És ezt a várost fejlesztette, építette, eszményesítette, szinte hitvallásává emelte az ősi békési telepes unokája, az öreg Bencs, a város esze és polgármestere, aki nem nyugodott addig, amíg Szabolcs vármegyének nem emelt székházat Nyíregyházán, hogy a megyei központot is idecsalogassa Nagykállóból. A történelmi múltján, gyönyörű nemességén, évszázados történeteinek merengő Nagykálló egyszerre azon vette észre magát, hogy mellette egy új nagyváros növekedett ki a vadvizekből, nádasokból. Talán Szentpétervár óta nem alapítottak így várost az ős-Moszkva nyakára, mint Nyír-

egyháza meglepte az ős-Nagykállót, amikor vár, nemesi kúria, udvarház helyett „modern” házakat kezdett építgetni már a XIX. században is. Most már csak idő kérdése volt, hogy mikor unja meg a szabolcsi nemesség a tagadhatatlanul szívderítő őszi agarászatokat, az őszi udvarházak búskomoly mulatozásait, a hosszas szüreteket (amelyekre nézve „szüreti vakáció” címen még nemrég is felfüggesztették a tanítást, hivataloskodást egy őszi hétre), – most már csak idő kérdése volt, hogy mikor kívánczik a mindinkább álmosodó Nagykállóból a nemes vármegye a friss, eleven életben pezsdülő Nyíregyházába.

Az öreg Bencs a kezét dörzsölgette, lutheránus-mosollyal várakozott, – az ő ideje, a megyei székhely hurcolkodása valóban rövidesen bekövetkezett.

A magyar városok történetében a százesztendős Nyíregyháza azért is egyedülálló, mert nem fulladt ki talán egy esztendőre sem abban a versenytempóban, amelyet száz esztendőn át diktált önmagának. Száz esztendő alatt akart behozni mindent, amit a körülötte fekvő Debrecen, Miskolc, sőt még Kisvárdá is századok óta produkált. És az idegei egyszer sem mondták fel a szolgálatot (talán csak az időkszülte tiszzaeszlári pör idejében, amely pört éppen ebben a városban tárgyalták), folytonosan megmaradt a régi farmerek példaadása mellett: dolgozni, takarékoskodni és megint csak dolgozni. És e mellett a sivár, szinte reménytelenül józan életprogram mellett is úgy növekedett a mesebeli leányzó, akit többé nem lehet véka alá rejteni, mint ahogy Nyíregyháza fejlődött, szépült, kijött az ismeretlenségből. Ó, mondd, mondd nekem, te kóválygó emlékezet, hová lettek a nádfelelő házak, a betyáros világra emlékeztető állások, istálló vendégfogadók, a girbe-gurba kövezetek, a varjaklakta tornyok, a feneketlen sarak, a vadkacsás tavak, a zordon városvégi temetők, a Bujdosók, a cédulaházak, a városvégi vásárterek Nyíregyházáról? Egy város, amelynek százesztendős múltját sem lehet manapság már megérteni anélkül, hogy ezeresztendő porra nem találna az ember már a húsz-harminc év előtt történeteken! Egy város, amely nyomban felejtí a tegnapi munkát, amint az új nap kínálkozik fel az égboltozaton, hogy újra meg újra nekilöduljon a munkának, és a temetőben nyújtózkodó ősei nem figyelmeztetik az élet haszontalanságára! Egy város, amely száz esztendő alatt nem ábrándult ki a mindennapi szorgalomból (mert hiszen folyton eredményeket látott annak a nyomán), az egykori tirpák-tanya, amely gondolat szerint nem láthatott tovább a háztetőnél, amelyre ilyenkor őszi időben a tököket szokták kirakni sárgulás szempontjából – és mégis messzibb látott még a szalmakazlaknál is, az egykori jobbágytelep, amely csak éppen azt a földet kívánta álmában magáénak mondhatni, amely darabka földet elvett testi munkájával a vadvíztől, a szárcsától, a nádistól, a vadmadártól; egy farmer-ültetvény, ahol legfeljebb vasárnaponként gondolkozhatik az ember magáért, jövődjéért, családjáért, terveit, mert az élet örökösen verejtékező hétköznapiakból áll... Mondd, ó, mondd, emlékezet: hová lettél, hogy felhúztad mérföldjáró csizmáidat, eltemetted őseidet anélkül, hogy valaha is megfeledeznél róluk, akik az első csodákat elkövették ezen a földterületen, amely voltaképpen sohasem kellett senkinek, csak azoknak a nomád tirpákoknak, akik faekével, de szemrevaló lovakkal érkeztek meg Békésből,

hogy itt új honfoglalásba kezdjenek. – A városoknak is vannak meséik, mint az embereknek. Nyíregyháza vezet a mesemondásban az új Magyarországon, amelyet még mindig nem tudunk megérteni.

(1927)

A NYÍREGYHÁZI „ÖREGDIÁKOK”

Vietórisz József volt a nyíregyházi gimnázium büszkesége. Diák, tanár, majd igazgató korában Vietórisz József nevét hallotta legelőször mindenki, aki a nyíregyházi gimnázium küszöbét átlépte.

Rajongtak érte, ahogyan diákért talán még nem rajongtak a bajtársai, mikor a mai Kossuth-főgimnázium helyén csak éppen amolyan líceum volt, – egyemeletes, de csodálatosan szép épület, a régi Nyíregyháza legszebb épülete, a laboratóriumokra, könyvtárakra, felvidéki kastélyokra emlékeztető ablakokkal.

(A gyermekfantázia könnyen elképzelhetett az ablakok mögé egy rejtelmes könyvtárat, benne még rejtelmesebb professzorral, aki a líceum körüli nagy akác-fák zúgását hallgatja, – mert több volt a líceum körül a vén akácfa, mint a diák, – a négylovas kocsin járó tanyai gazdák, az algimnázium fenntartói csóválták is darab ideig a fejüket, hogy nem akarnak a diákok szaporodni.) Amíg végre megérkezett Vietórisz Jóska és büszkesége lett az algimnáziumnak. Nyíregyházi fiú, az édesanyját mindenki ismeri a városban, itt laknak az atyafiai szerte, mióta a várost százegynehány esztendő előtt megalapították. Ilyen diák még nem volt tán egész Magyarországon se. Mindenben első, mindenben kitűnő, szinte hibátlan diák. Március 15-én az ő versét szavalják mindenfelé, mert a polgárság olyan független érzelmű, hogy még egy eleven minisztert (Fabinyi Teofilt) is megbuktatott a választáson, pedig Fabinyi törvényszéket ígért a városnak s amellet lutheránus is volt. De a miniszternek meg kellett bukni Nyíregyházán, mert Vietórisz Jóska írta ellene a kortesverset. A hagyomány szerint: éppen Vietórisz József kedvéért nyúlnak bele jól bekötözött zacskóikba a „tírpákok” (ahogyan a tanyai gazdákat nevezik ekkoriban), hogy a rendkívüli diák „itthon” maradhasson: előbb hatosztályossá, később nyolcosztályossá építik a gimnáziumukat.

Persze hogy alig várták a nyíregyháziak, hogy diákcsillaguk a pesti egyetemen megszerezze a tanári oklevelet (természetesen kitüntetéssel), most is tárt karokkal fogadják, amikor szülőföldjére visszatér. Kényeztetnék, ünnepelnék a szelíd, komoly fiatalembert, a lányos házak ablakain megmozdulnak a firhangok, ha az új tanár úr a „Lutheránus Róma” utcáin végigballag. Csakhogy az új tanár egyelőre nem a virágos ablakokat nézi, hanem azt a végtelen sáros országutat (a Kállai utcát), amelynek mentében a gimnáziumépület áll. S a gimnázium előtt egy akkora pocsolya, amelyen még négy lóval is alig tudnak áthajtani a falusiak. „Ki kell kövezni ezt az utcát, mielőtt belefúladna valami kisebb termetű diák” – mondja Vietórisz. A nyíregyháziak meghökkennek, még mindig a pénzeserszényükre pályázik Vietórisz, amikor már ilyen szépen „kineveltették”? A pocsolya eddig is volt, senki se fulladt bele, mert a diákok nem szoktak vízbe fúlni, amelyik belefúl:

azért úgyse kár, mert nem életrevaló, – mondták a nyíregyháziak. De ekkor váratlanul segítségére jött Jósa András, a jeles megyei főorvos és híres tréfacsináló is Vietórisznak. Kérvényt adott be a város magisztrátusához, hogy bizonyos összegért árendába veszi a gimnázium előtt elterülő vadvizet részint haltenyésztés, részint nádtermelés szempontjából. De már erre felhördültek a nyíregyháziak (akik valamiképpen mindig ujjat húztak a megyei hatóságokkal), kinyitották a város kasszáját és a gimnázium előtt olyan nagyvárosias utcát csináltak, hogy csodájára jártak. A hagyomány szerint: csak ekkor fogadta el Vietórisz József a tanári állást.

„Aztán a pennát is jól forgatja Vietórisz József!” – mondták a nyíregyháziak, akik a hazafias vagy kortesverseken kívül voltaképpen akkoriban még nem igen olvasnak el másféle verseket. (Hiszen, igaz, hogy voltak már akkor is „széplelkek” a városban, akik sok mindenféléért rajongtak, – de hát azok többnyire nem fizettek adót, nemigen járultak komolyan a közterhek elviseléséhez, a város megváltásához, a gimnázium eltartásához.) Ezt leginkább akkor mondogatták a régebbi nyíregyháziak, amikor Vietórisz József Senki Pál című verses regényével akadémiai jutalmat nyer. Nini, a mi fiunkat, a mi régi büszkeségünket észrevette az ország is! – mondogatják, amikor a Vietórisz verses regénye könyv alakban is megjelenik, és Nyíregyházán álmélkodva olvassák a gyönyörű verseket, amelyek az Anyegin-formában megzendítik a régi nyíregyházi életet, hogy az olvasó sír vagy nevet, ha csak egy szippantással vett is valaha a nyírségi levegőből. Senki Pál, Vietórisz József regénye az ifjúság, a város története, a nyíregyházi diákság, a soha vissza nem térő örömek, kalandok, eliramlott érzelmek története. Ebben a könyvében mutatja meg Vietórisz József, hogy nem hiába rajongtunk érte ifjú diákkorunkban, amikor még Giuseppe álnév alatt írta verseit s nem hiába szeretjük őt öregdiák korunkban, amikor az új nyíregyházi falak között a régi Nyíregyházát keresik az emlékezetek.

De hát Vietórisz József nemcsak a tollforgatásban lehetne csillaguk a nyíregyházi „öregdiákoknak”, mert „verset” mindenki tudott írni (persze, nem a Magyar Tudományos Akadémia aranyaiért, hanem néha csak egy női mosoly kedvéért), – hanem mestere lehetne Vietórisz József annak a legendává, álommá váltott régi magyar diáknak is, aki a hagyomány szerint az életnek kedves-bús óráit azzal töltötte, hogy kifogástalanul énekelte a „Bordalt”, ha arra került a sor. „Gondold meg és így! Örökké a világ sem áll! Eloszlik, mint a buborék, s marad, mint volt, a pusztaság lég.” Vietórisz József éppen olyan lángrollobbantóan tudott énekelni a fehér asztal mellett, férfiasan komoly tenorhangján, mint egykor ugyancsak szavalni tudott a Kossuth-gimnázium szabadságünnepélyén. Ideális hangja volt, a nők Nyíregyházán bizonyára, még néhányszor emlékeznek rá, akármilyen öregek lettek azok a diákok, akiket Vietórisz József tanított. A férfiak, akik állítólag sokkal hálásabb memóriával rendelkeznek, mint a hölgyek: bizonyára könnycseppet is éreznek a szempillájukon, ha azokra a lelkes megszólalásokra emlékeznek, ame-

lyeket Vietórisz József a hazáról, az ifjúságról, a honszerelemről mondott. Kisváros volt még Nyíregyháza, de messzi vidékről eljöttek a magyarok, ha híre futamodott, hogy március 15-én Vietórisz József szaval a népünnepélyen!

Most aztán, hogy minden oldalról megvilágítottam Vietórisz József erényeit a visszaemlékező nyíregyházi öregdiákok képzelmében: ne felejtsük el végül a Sóstón rendezett diák-majálisokat se, amelyeknek ugyancsak Vietórisz Jóska volt a mesterük. Táncolni talán senki sem tudott úgy, mint ő... Termetére nézve inkább amolyan mokányfajta volt, de lobogó sötét szemei, hullámozó hajfürtjei, sodrott bajusza, méltóságteljes táncmozdulatai, kitartó izmai mindig azon férfiideálok közé sorozták, amely ideálok kedvéért a nagymamák is szívesen felkeltek volna helyükről, hogy egy-kettőt forduljanak Vietórisz Jóskával. Hát még a kisasszonyok, akik a farsangot, majálist Nyíregyházán töltötték! A fantázia harminc-negyven esztendő távolságából azt is hihetne, hogy Péchy Sári (Beregből) csak azért varrt a bálra fehér atlaszszoknyát, derékot s efféle fehér illusiont fehér nárciszcsokrokkal díszítve, mert Vietórisz József volt a főrendező a majálison! Farbaki Gizella, kék tarlatánban, kék atlaszderékban és virágdísszel; Azary Róza (Tokajból) fehér atlaszruhában, kék nefelejcsokkal; Korányi Anna fehér tarlatánban, fehér brokátderékban, fehér atlással díszítve; – Sztárek Jolán rózsaszín ruhában, kárpáti rózsákkal díszítve; Kratovánszky Ida fekete selyem kivágott ruhában scotisch⁵ virágokkal, és mindazok a kisasszonyok, akik a nyíregyházi öregdiákok fantáziájában most talán könnyebben megjelennek, miután régi báliruháikat is felemlítettem: mindazok a kisasszonyok talán azért is járták a nyíregyházi bálakat, hogy egy-egy magyar táncot ellejtsenek Vietórisz Jóskával, a leghíresebb diákkal.

...Vajon vannak a mai diákok között ilyen Vietóriszok?

(1929)

---

⁵ kockás

ALFÖLD

VÁNDORLEGÉNYEK

Gyógyszerész mindenét magával hordta, mint a csiga.

Többnyre gyalogszerrel utazgatott, de szükség esetére volt egy vasúti menetrend is a zsebében, amelyből tanácsot, útbaigazítást mondott, ha a városok végén a vándorlók tanyáján megszállott. Ilyenkor nagy élvezettel ejtette ki a száján Püspökladány és más állomások nevét, amelyek mellé a nyomdász keresztbe villát és kést helyezett. De nem kevésbé örült az állomásoknak, amelyeknek neve mellett üveg pohár silbakolt; évekig, változatlanul, amíg Gyógyszerész az állomásokra kíváncszott, de oda soha el nem jutott.

Gyógyszerész nevét valamely tömlőben kapta, ahová sokadmagával volt bezárva, és a rabok unalmukban mindenféle nevekkal látták el egymást. Ő: Gyógyszerész lett. Ki értené a börtönök filozófiáját?

Egyszer egy nagy alföldi mezővárosba került Gyógyszerész, ahol még divatban volt az a városvégi herberg, amelyben mindenféle vándorlegények néhány pénzért kvártélyt kaptak.

Harmadmagával vert itt tanyát Gyógyszerész, szalmazúpon, egy szálában, amelynek az egyik vége már bedőlt, s a holdvilág a vándorlegények fölött himbálózott, mintha csupán az ő kedvükért mászott volna az égre. Gyógyszerész előcsalogatta a tücsköt odvából s az fél lábon hegedült a legényeknek. Meglehetősen felhős volt az ég, a vasúti menetrendből nem lehetett olvasni, előadni szép utazások történetét, pipára gyújtani se volt tanácsos a herberg tulajdonosnéja, egy álmatlan vén banya miatt, Gyógyszerész tehát azzal mulattatta útitársait, amivel tudta: az előcsalt tücsökkel.

Az egyik hálótárs azt mondta magáról, hogy suszter, de sehol nem tud munkát kapni Magyarországon. Füttyösszájú, szurokszínű, helyes legényke volt. Gyógyszerész nem sokáig foglalkozott vele. Véleménye szerint: a suszter majd fennakad egy asszonykötényen és aztán helyben marad.

A másik útitársa kútmesternek mondta magát, de a beszélgetés során kitűnt, hogy ért a disznóheréléshez, káposzta-nyaluláshoz, harmonika-javításhoz, táncmesterséghez, toronymászáshoz is. Ez az ember inkább kedvére volt Gyógyszerésznek, mert szikár, elvadult, farkas-szakállas, hallgatag férfiú volt, aki lehetett ötven esztendő, de harmint is. Nem csodálkozott, midőn közbiztonság szempontjából a vén banya rácsukta az ajtót a vándorlókra. Lehet, hogy már többször rázárták kívülről az ajtót. Bizalmatlan volt a tücsökkel szemben. Bizalmatlan az állomások nevével, amelyeket Gyógyszerész a félhomályban emlékezetből felsorolt. A világegyetért sem mondta, hogy már megfordult valahol a városokban.

– Hát még Püspökladányban sem volt? – fakadt ki türelmetlenül Gyógyszerész.

A kútmester némán csóválta a fejét.

– Talán nem engedték kiszállni a vonatból! – vakkantott közbe a kis suszter, de tréfáján csak egymagában nevetett.

Gyógyszerésznek rossz éjszakája volt. Megszokta, hogy útitársai, akikkel mindenfelé megismerkedett, előbb-utóbb beszélgetésbe elegyedtek vele. Nem hiába hordozta a cókmókjában a vasúti menetrendet. Benne volt abban minden város, ahol valaki megfordulhatott. Mindjárt megkezdődhetett a beszélgetés. De ez a kútmester kemény diónak látszott. Olyan egykedvűen feküdt a szalmán, mintha nem is sajnálná az álmatlan éjszakát. Gyógyszerész pedig mindig haragudott az álmatlanságért. Szerette magát rendesen kipihenni a szálláspénzért. A kutyák túlságosan sokat ugattak ezen az éjszakán. Aztán nagyon csendesen, lépésben ment el egy kocsi az úton, hogy alig zörögtek a kerekei. Vajon mit visznek azon a kocsin? Majd meg egy csizmás ember bandukolt el a városvégen... Tétovázgatót, meg-megállott, nézelődött, megkerülte a házat, krákogott, dűnnyögött, de zörgetni nem merészelt.

– Valami vándorló van odakünn, aki erre a tanyára van szokva. Elkésett az útban. Mert nem mer kopogtatni – szólt Gyógyszerész a kútmesterhez.

A kútmester csak vállat vont.

– Pedig, ha a tetőre fölkapaszkodna, bemászhatna. Van még itt hely egy ember részére – folytatta Gyógyszerész.

Hanem a csizmás megfontolta a dolgot, elbaktatott, mielőtt Gyógyszerész jó tanácsot adhatott volna. (Haj, lett volna reggel haddelhadd, a vén banya tüzet kiáltozik a negyedik vendég láttára.)

– Úgy látszik, magának nagyon jó szíve van – ásított a kútmester és hátat fordított a Gyógyszerésznek.

Másnap a suszter elmaradt, ketten folytatták az útjukat.

Napvilágnál még inkább tetszett Gyógyszerésznek az útitársa. Volt annak különösen egy mellénye, amely zöld posztóból volt varrva s apró rézgombokkal felpiperézve. De ott volt a kalapján a káposztagyulalók jelvénye: a zergeköröm is. A kabátja alatt mindenféle drótokkal megrakott bőrtáska volt.

A táncmesterséget tán a pepita nadrág jelentette. A kútmester nem szólt semmit, csak hagyta maga mellett lépegetni Gyógyszerészt. Majd elmarad, ha megunja magát.

Még alig reggeledett, de az országút már népes volt.

– Vásár van valahol – jegyezte meg Gyógyszerész. Őt minden és mindenki érdekelte. A lobogóhajú vándorcigányokat, keszeg vámszedőket, tulipiros kenyeres

kofákat, jószagú pecsenyés asszonyokat, fürge koldusokat, komoly parasztokat, varjúhangú vénembereket, recsegő, hangos útmestereket úgy szemügyre vette, mintha először látna őket. Megjegyzéseit közölte a kútmesterrel, de az ügyet sem vetett Gyógyszerész sürgős mondanivalóira. Komolyan, hosszan lépkedett, mintha legalábbis üzleti ügyben vagy hivatalos dologban járna.

Gyógyszerész szeretett volna megállni minden csárdánál, szóba ereszkedni a szájtátókkal, az udvaron lézengőkkel, álmos udvaroslegényekkel, részegeskedő fuvarosokkal.

– Nem mennénk be? – kérdezte.

– Nem – felelte a kútmester.

Gyógyszerész kedvelője volt a barátkozásnak útközben. Tréfásan vagy komolyan megszólongatott mindenkit. Menyecskek mellé ódalgott, akik liba-lábbal kosarat vittek a fejükön vagy fehér batyut a hátukon. Jóízűen nevetett, ha az asszonyok szidták vénségéért. Babonákkal szeretett traktálni hiszékeny parasztokat. A plánetakereskedőtől üzlete felől tudakozódott. A szélescsípőjű, vénvarjú módjára kocsin ülő csizmadiaasszonyoknak tréfaságokat kiáltott. Egy darabig egy hintóra kapaszkodva tette meg az utat, aztán bevárta a kútmestert egy kőrakáson.

– Maga olyan rendes, józan embernek látszik – kezdte Gyógyszerész. – Vajon minek vándorol az ilyen ember?

– Dolgom van – felel az útitárs. – Sok dolgom van.

– Csak a halálnak van sok dolga – kötekedett Gyógyszerész. – Aztán még az sem végzi rendesen a dolgát. Annyi ember van a világon, hogy maholnap helye se lesz valamennyinek.

A kútmester nem felelt. Bizonyosan nem tartotta érdemesnek a szót vesztegetni. Egyforma, katonás, fáradhatatlan léptekkel ment. Gyógyszerész titokban irigykedett is. Milyen jó dolga van az ilyen embernek, akit valahol vár valami tennivaló!

Déltájban túrót evett a kútmester. Estére megint egy városvégi herbergben pihentek le, négy-öt falun is keresztülmentek. A kútmester sehol se próbálkozott a mesterségeivel.

És mentek másnap, mentek harmadnap. Gyógyszerész ballagott a néma kútmester mögött, mint egy kutya. Elfáradt már a kérdezősködésben, találékonysága megállott, a tréfákat rosszul mondta el, elfelejtett megjegyzést tenni az országút vándorlóira; csak rászegelte a szemét a kútmesterre, mint egy megbabonázott, és ment, ment annak nagy talpai után. Az pedig egy pillantást sem vetett rá.

Negyednapra visszaérkeztek ahhoz a herberghez, amelynek be volt dőlve a tetője, a vén banya a kapuban állott, a hold megint csak bevilágított a szalmazúpra, a kis suszternek ott feketéllett a neve („itt járt Pálcza János”) a falon, ahová felírta... Gyógyszerész most már nem kérdezett semmit. A vasúti kalendáriu-

mot esze ágában sem volt fölnyitni, megbukott a tudományával, elnyújtózott a szalmán, nem csalogatta elő a tücsköt, mérges volt.

A kútmester száraz sajtot evett. Becsattantotta a bicskáját és fél szemmel Gyógyszerészre nézett:

– Maga nagyon kíváncsi embernek látszik, Gyógyszerész, szeret szimatolni, leskelődni, az orrát mozgatja, mindenbe beleártja magát.

Gyógyszerész fáradtan bólintott.

A kútmester elterült a szalmán és a következő történetet mondta el (amin Gyógyszerész ezután sokáig gondolkozott):

– Volt nekem valaha feleségem, akinek az volt a kedvére, hogy leszoktasson engem a vándoréletről. Úgy is történt. Otthon üldögéltem, madarat neveltem, kutyát tanítottam szolgálni, kijavítottam a kerítést meg a tetőt. Jó volt-e? Nagyon jó volt.

Ámde nem hagyott békében a természetem. Menni kívántam. Fölébredtem, ha szél fújt. Mikor esett, forgolódtam az ágyamban. Szegény feleségem ilyenkor mindig és mindig megbetegedett. De nem úgy tréfából, amint az asszonyok szokták, ha fejükbe vesznek valamit. Hanem komolyan, bajosan, ágynak esve, hogy mindig lekerült a tarisznya a vállamról. Volt forrósága, volt hideglelése, volt köhögése, volt mindenféle baja, mert olyan gyöngy volt, mint a madártoll. És csak akkor gyógyult meg, ha én mellette voltam. Ha karomba vettem, ha meg-simogattam, ha mellette maradtam. Elszállott a forrósága, a kutya kapta kölcsönbe a köhögést, még nevetni is csak velem tudott.

Egyszer nagyon belém bújt az ördög, mehetnékem támadt.

Az asszony megint köhögött, piros lett a forróságtól, ágynak esett és összetett kézzel könyörgött, hogy maradnék otthon.

De ez egyszer nem hallgattam rá. Elmentem, lehajtott fejjel, mérgesen és mentem három napig, ugyanazon az úton, mint most.

Mentem, pedig minden megállított. A jajgató szél, amely feldönteni akart, a szoknya, országúti nagy fa, amely a kalapom után nyúlka, a felhő, amely a vállamra támaszkodott sötétségével, a számtartó, a lábamnak, térdemnek akadálya. A kormos bika a mezőn felém bődült, a pirosfoltos tehén megvadulva kergetett föl a fára, járomából az ökör piros szemmel döfött felém a szarvával. Kutyák hempergetek felém a poros széllel, feketén, drótos háttal, habos szájjal kaptak a lábszáram után. Mögöttem leültek a halomra és addig vonítottak, amíg láttak. Egy korcsmaasztal, amely alatt az éjszakát töltöttem, bedőlt, csaknem maga alá temetett. A gyalogút elbódorgott velem, mint valami eszeveszettel. Vércse visított fejem fölött, járván légi táncát, huhogott a bagoly az erdő szélén, amikor beléptem az erdőbe, a nagy fák ellenségesen mértek végig, mintha valamennyien tudták volna, milyen hitvány ember vagyok, odahaza sír a feleségem. A korcsmák, ame-

lyekbe beléptem: mind üresek voltak, mintha elszöktek volna előlem a vidám, beszédes, mindent elfelejtető cimborák, a kemence odújából kimászott a rongyos, vén cigány és négykézláb menekült előlem, mint valami veszett ember elől. Azt hiszem, valami baljóslatú jel volt ezekben a napokban a homlokomra írva, hogy mindenki elkerült, akivel úton-útfélen találkoztam. Mintha a feleségem járt volna előttem sírva, jajgatva, panaszkodva, árulkodva; amerre mentem: komor, sötétlő arcaikat fordították felém az emberek. A kilincs letépte a kabátomat, a kerítés a nadrágomat, szeg bújta a csizmámba, az eső utolért és jeges korbáccsal verte a nyakamat, a hátamat. A tűz nem gyulladt meg a kezemben, az elszabadult kocsi-kerék az országúton nekem lódult és az árokba taszított.

Mégsem fordultam vissza.

Mentem könnyörtelenül, mint egy gyilkos.

Senkivel sem találkoztam, akinek kinyithattam volna a szívemet. Az országút megszökött előlem az éj sötétjében, ha panaszkodni kezdtem. A mezőre tévedtem el, ahol a szél hahotázott.

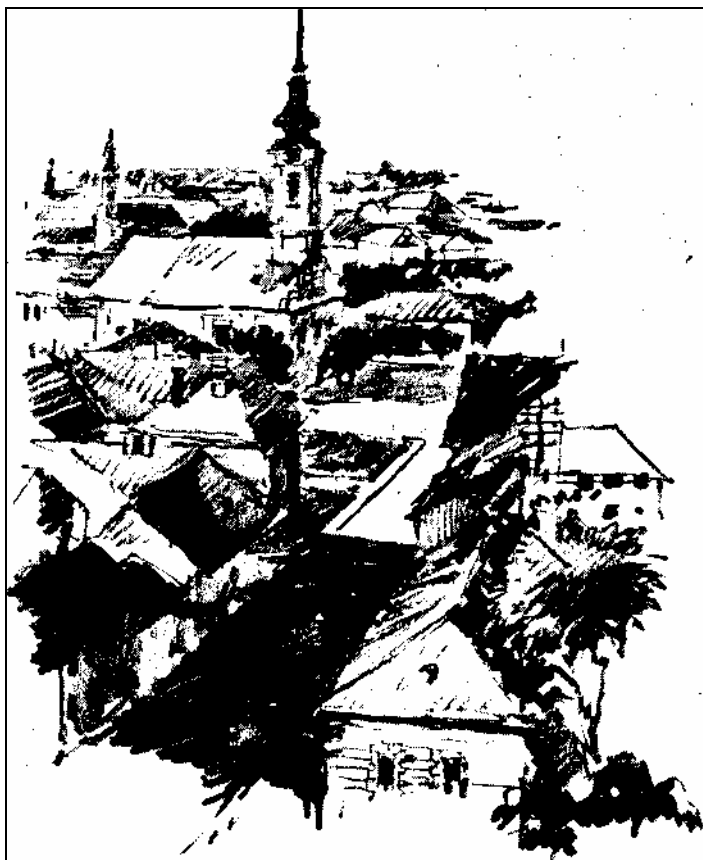
Mire hazaértem: az asszony halott volt.

Ki volt terítve, jéggé volt fagyva, hiába szólongattam, hívtam, hitetlenül ráztam. Elment tőlem, itthagyt. Most már aztán vándorolhatok kedvemre. Nem szabad megnősülni az embernek.

(1921)

BAJA ÉS TÁRSAI

Baján (egykor) oly fontoskodással tartották a névnapokat, hogy egy Arzénhez, Zakariáshoz, ifjabb Lukácshoz, amely névnapok a téli időszakra esnek, a fővárosból is érkeznek a vendégek. Jó közlekedés van, a szabadkai gyorson, a török betűs és francia felírásos Pullman kocsiban még el sem fogyott a körösi bor (amelynek jó árusai voltak mindenkor a vasúti konduktorok), már feltűnedeznek az állomásokon a tüzes, délvidéki arcok, villogó tekintetek, „bácskai” szánkások, disznótor füstjétől kormos tamburások, jókedvű és egészséges férfiak, derűs lelketű nők. Legjobb fiataalkorban utazgatni e tájon, amikor az ember lelkében még élénk képecskében éldegélnek a népdalok, a kéz mindig hajlandó barátságos szorításra, az emberismeret gyermekkorát éli, minden jókedvű utasban holtig tartó cimboránkat véljük, és a gyomor atlétikus könnyedséggel üdvözli a zsíros, hosszú ebédeket.

Jó vendégfogadó volt itt minden ház, minden nő tudott dalolni, minden vízimalom kelepelt a Dunán, a harangok hangjai a levegőben ölelkeztek a különböző templomok fölött, az emberek az utcán, ha piros betűt mutatott a kalendárium; a Sugovica körül liget volt, ahol a fiatal merengők hallgatták a pihenő hajókról hangzó csodálatos énekléseket; a piactéren nyalka honvédhuszárok pedergették a bajszukat; a vendég drágalátos mézeskalács volt itt a világ nagy vásárából, mindenki megnézegette magát tükrében.

Minden állomáson lehetett látni férfiakat, akik a Népszínház-beli Cigánybárához hasonlítottak külsejükben, a bajai kikötőben az Aranyember Szent Borbáláját foltozták az ácsok, bármely szilaj tréfának vagy virtuosos mulatságnak meséjét szívesen elhittük, ha egyszer is megfordultunk Zomborban. A Vadászkürtben vagy Baján a vaskereskedő névnapján, jószerencse, ha a szívünk nyugalmit hazahozhattuk a lángoló pillantású, megtermett menyecskék Szabadkájáról, a robogó vonaton, a szomszéd kocsiban egyszer csak megcsördültek a tamburások, akikkel az elmúlt éjszaka mulatoztunk, Nyirati bajai ügyvéd úrral találkoztál véletlenül egy vasúti restaurációban és egy hétig nem tudtunk elválni, Nemes-Militicsen a paphoz betértél egy szóra vízkeresztkor, és olvadni kezdett a hó az országutakon, mikor vége lett a barátkozásnak.

A magyar anekdota-kincstár legszínesebb darabjai termettek e tájon, ahová most újra belép a magyar állameszme. Aki sohase járt erre, azt hihetne, hogy az emberek itt mindig mulatsággal foglalkoznak, a nőknek táncokon, dalokon jár az eszük, holott itt lakik Magyarország legszorgalmasabb népe. A dárídókat hónap-

kig tartó munka előzi meg. A kövér mezőket emberi verejték is öntözi a tavaszi esőkön kívül. A szőlőket, amelyekből a szilaj bor terem, dolgos kezek kapálgatják. Félig-meddig kupecnek születik itt minden ember, akár a világi pályán működik, akár egyházi teendői vannak: élelmes kereskedők ütnek össze baráti poharat a stációkon; a tambura és a cigány hegedűje vallja a félbolond szerelmes nótákat, de a szent házasság megkötésénél meghallgatják annak a sarokban ülő öregnek a tanácsát, akit Észnek hívnak; igaz, hogy akad kisasszony e tájon is, mint mindenütt, aki elszökik a szülőiháztól, azonban csak legritkábban vándorszínésszel, hanem inkább lókereskedővel vagy birtokos úrral.

A régi könyvügynökök, akik keresztül-kasul bejárták Magyarországot és régi könyvekkel árasztották el a falvakat, tanyákat, örömmel szálltak föl a szabadkai vonatra. Nyájas közönség lakott erre. Minden úriházban találsz lexikont és Aranykönyvtárt. Az állami hivatalnok, akit e tájra rendelt felsőbbsege: meghízott néhány év leforgása alatt, mint egy disznókereskedő. A színésztársaság teli bugyelláris-sal jött vissza a pesti Múzsza kávéházba, a kupec zsíros üzleteket kötött, a fővárosi költő felolvasása után hordó bor mellé néha feleséget is kapott, ha versei megnyerték tetszését a hallgatóknak.

Mindenki megtalálta a maga életcélját, aki ide vizitbe járt, mégis ők, a bennszülöttek gyarapodtak, gazdagodtak, hallatlan vagyonokra tettek szert a szorgalmukkal és a munkájukkal.

Vajon milyen állapotban látjuk őket viszont annyi hosszú idő múltán?

(1921)

CSÁRDA A KISKUNSÁGBAN

(Alföldi hangok)

Amint Dabasról a peszéradácsi pusztára szekerezik az ember az úttalan, vadvi-zes úton, körülbelül az út derekán hátrafordul a szóttalan kocsislegény:

– Ha megszomjazott volna a tekintetes úr a nagy melegben, itt a kastélyban akad egy pohár hideg ital.

Hát nézzük meg ezt a szépnevű csárdát. Azzal lep meg, amint a messziségben feltűnik, hogy emeletes ház, dupla francia tetője kiemelkedik a körülötte legelésző majorsági házak közül. Az ablakai pókhálósak, mint a remete szeme. Egyébként úri mivolta még mostani rongyosságában is látszik külsején, aminthogy a vérbeli úriember se tud igazán elparasztosodni. Csak a kis ablakai, keskeny ajtói juttatnak valami különös dolgot az utazó eszébe. A régi női zárdákat.

Vén juhásznő méri a karcost a földszinti konyhában olyan csorba poharakban, amelyekből tán még Petőfi Sándor hörpintett, mikor ezen a tájékon kalandozott. „Hát, kié volt ez a ház?” – kérdi az utazó, amikor már megnézte az elhagyott emeletet is, amelynek folyosójáról fűthető szobái, búbos kemencéi szép kényelemről beszélnek:

– Valami régi Beleznay nagyságos úr rejtegette itt a szeretőit. Cigánybarnát, tiszaszőkét, vércsevöröset, – minden fajtából egyet. Amire aztán jöttek a betyárgyerekek és elcsalogatták a vén úrtól a fehérnépeket. Azóta se lakik itt senki – mondja a vén juhászné, és megmutatja, hogy érti a módját, a pitvarba loccsantja a poharak fenekén maradt bort, mielőtt újra töltene.

(1924)

HÓ, MEGÁLLJ! – A KONDOROSI CSÁRDÁNÁL

Nagyon derék dolog, hogy a kondorosi csárdának megünneplik a százesztendős jubileumát, mert voltaképpen a mai Magyarországon minden olyan intézmény megérdemli az ünneplést, amely száz esztendeig meg tudott maradni a maga helyén, ahelyett hogy elsöprődött volna az útból ama események elől, amelyek száz esztendő alatt történtek Magyarországon. Valljuk be, hogy elég izgalmas volt ez az utóbbi száz esztendő, amelyet nem győzünk elég gyorsan megtanulni, még akkor se, ha egész életünket az elmúlt száz esztendő tanulmányozására fordítanánk... Szívvidámító dolog, hogy az utóbbi száz esztendő életriasztó, léleksötétítő, elmeháborító eseményei közül megszólal a kondorosi csárda is. Hó, megállj, itt a jó bor, itt igyál! – mondja a kondorosi csárda manapság is ugyanazon a nyelven, amelyen száz esztendő előtt beszélt az utasokhoz.

Valószínűleg nem egy lelkes grófnő alapította őt, mint mostanában azt a dunántúli csárdát, ahol az automobilistáknak „amerikai keverők” szolgálják fel a különböző pálinkákat, – a kondorosi csárdában az első árendás valószínűleg Icig névre hallgatott, még akkor is, ha nem éppen Icig volt a valódi neve. Az országúti utasok, vásárosok, betyárok és Biasini úr gyorskocsijainak vendégei már réges-régen eldöcögtek a maguk alkalmatosságaival a múlt időkbe, azt hittük, hogy már sohasem látjuk többé viszont a „csárda virágait”, a „csárda hőseit”, a Vas Gereben-figurákat, a betyár romantikát: midőn 1927-ben egyszerre csak felmerül a gondolat, hogy a kondorosi csárda százesztendős jubileumát meg kell ünnepelni. Groteszk, sujtásos kortesgondolat ez, akárkinek jutott az eszébe, tollra méltó eszme, amelyet jótékonynak is lehetne mondani, mert darab időre, ha csak egy napra is elrángatja a magyarokat a mai keserves időkből és visszaálmództatja velük a száz esztendő előtti időket, amikor a közhiedelem szerint nem volt nagyobb baj Magyarországon, – csárdákat lehetett alapítani az országutakon, finánc, adó, komisszáros beleegyezése nélkül, pusztán az útonjáró emberek felvidámítására.

És voltaképpen most kezdődik el, szeptemberben a csárdák, kocsmák, vendégfogadók világa, hogy tartson majd farsang végéig. Az országutakat kegyes búcsújárók lepik el, akik pihenésül szeretnek a kocsmával is találkozni. Elkövetkezik az őszi vásárok ideje, midőn Magyarország már betakarította a mezők kincseit, ráér tehát a Kocsmacsillag felé is pillantgatni, amely csillag az ősi magyar tudomány szerint a Tejút közelében található. A tücsök már beszökdösik a kertből a házba, mert az éjszakák hűvösödnek, a kocsmajó nyikorgása messzire hallatszik, kedvet csinál az embernek a ballagáshoz, – de még ilyen nagyszerű kedvcsinálás senkinek sem jutott eszébe, mint a kondorosi kocsmárosnak, hogy országos jubi-

leumot csapjon. Mert a hírverés szerint hétországra szóló lakodalom van készülőben a kondorosi csárdában.

Beszélhetnek a fanyalgó fanyarok, akik mindig a huszadik századra való hivatkozással igyekeznek kedvét rontani mindenkinek ebben az országban, mi már csak maradjunk meg azoknál az eseményeknél, amelyek alkalmasak arra, hogy mosolyt szélesítsenek a magyarság amúgy is kónyadi varjúbajusza alatt. Fogadni mernék, hogy a kondorosi csárda százesztendős jubileumáról többet beszélnek mostanában országszerte, mint a bogarászok elmúlt gyűléseiről. A jövő esztendei Víg Cimborá című naptárban is felelevenítik még a csárdajubileumot, hogy a kalendáriumból okuljon az a magyar, aki véletlenül nem lehetett a mulatságon. Mint ha több kedvre, duzzadtabb kedélyre volna szüksége a mai magyarnak az élete folytatásához, mint a régi magyarnak, aki bizony nem nagyon gondolkozott azon, hogy hány esztendő is az a kocsma, ahová jókedvében, rosszkedvében benyomakodott. Hát ne irigyeljék a jókedvét azoknak, akik 1927-ben elandalognak azon, hogy Kondoros határában már száz esztendő óta ácsorog egy csárda, amely annyi jó órákat okozott az útonjáróknak. És felvidítja még manapság a hűvösödő őszi melankóliát, mikor már a fecskék is nagyon készülődnek arra, hogy itthagygassák a magyarokat.

(1927)

ISMÉT DIVATBA JÖTT A KULACS

(Utazás Magyarországon 1924-ben)

Utazásaimban – tengelyen és vízen egyaránt – megfigyeltem, hogy útitársaim mindenféle barátságos külsejű poggyászokat is cipelnek magukkal egyéb cók-mókjaik között.

A tarisznyról most nem beszélek, mert az mindig divatos volt az útonjáró emberek között, de nagy örömmel jegyzem fel, hogy vándorlásaimban mind sűrűbben találkoztam azzal a kulacsnak nevezett ősi rekvizitummal, amelyet jó darabig csak múzeumokban láthattunk, valamint ama vidéki úriházakban, ahol a zöld posztóra keresztbetett vívókardokat szokás felakasztani, ugyanitt jutott egy szeg a kulacs számára.

Mert akárhogy forgatjuk a dolgot: a katonák bádogkulacsa korántsem helyettesítette sohasem ezt az ősi magyar faedényt, amelyet furfangos mesteremberek jókedvükben csináltak. Már Csokonaiból tudjuk, hogy bevonták őt csikóbőrrel is, de a kisörsi Purgly-kastélyban, ahol Magyarország egyik legszebb kulacsgyűjteménye van: láthatók olyan kulacsok is, amelyek még abból az időből maradtak itt, amikor a közeli Bakonyban cifra életű legények átkozódtak az őszi éjszakában. Viszont Saáry doktor, a híres nyíregyházi gyűjtő egy olyan kulacst mutatott nekem, amely a rajta levő évszám szerint részt vett azon a nevezetes 1836-i nagykállói alispáni választáson, amikor a két Kállay választói nemcsak fokossal, hanem kulaccsal is verték egymás fejét; ezzel a nyíregyházi példánnyal, amelyet háromemberesnek neveznek, egy ökröt is le lehetne ütni.

De hát ezekkel a kulacs-arisztokratákkal még manapság, a kulacsdivat idején se találkozunk minden személyvonaton vagy dunai gőzösön. Ellenben annál sűrűbben láthatjuk azokat az egyemberes vagy legfeljebb kétemberes kulacsokat az utasok vállán vagy kezében, amelyek szerény külsejükkel messziről elárulják népies származásukat.

Okos ember azelőtt se indult el kulacs nélkül, még a tiszai kompon se, de manapság, amikor oly hihetetlenül megdrágul a bor, minden valamirevaló ember megokosodott, kulacstot visz magával, ha útra kell.

Elmúlt a koruk azoknak a vasúti legendáknak, amelyek szerint bizonyos állomásokon olyan jó bort mértek, hogy már annak a kedvéért is érdemes volt útrakelni. Fanyar lett a bor az ócsai állomáson, ahol azelőtt minden rendes ember hörpintett egyet, ha a Kunság felé utazott. Elvesztette nimbuszát a füzesabonyi stáció restaurációja is. Püspökladányban jóformán senki se kíváncsi az állomási borra, mert úgysem vesztegel már annyi ideig itt a vonat, mint régente. A szerencsi stáción, közvetlenül a tokaji hegy alatt limonádét kért egy járatlan utas, de aztán meglegedett borral is. Talán még a nyíregyházi vasút-restaurációban adnak megfelelő innivalót a tikkadt utasnak, ha az éppen katonapajtása volt a vendéglősnek.

Úgy aztán nem csodálható, ha az utasember vállára kanyarítja a kulacsot, megtöltve a megbízható hazai borral. Ott látjuk már a kulacsot nemcsak a vasúti vagy hajós stációkon, hanem a városi vendégfogadókban is, ahol idegen emberek szoktak megfordulni. A nagyobbacska kulacsokat, mint egy jó kutyát, a földre szokás ültetni, de a kisebbek bizony felkíváncsoznak az asztal tetejére. Voltam egy vidéki vásáron, ahol a fogadóban minden asztalon jó hazai kulacs állott... Képzelné a fogadós feleletét, mikor egy vicces úr megkérdezte tőle, hogy mikor lesz megint vásár?... No, de utazzunk már tovább.

(1924)

GYERTYASZENTELŐ MEDVÉJE

Pompás, hófúvásos, barátságos szobához és Jókai-regények olvasgatásához való időjárás volt odakünn; hó-hurka lett minden valamirevaló fagallyból, amely nyaranta lombjait a falusi kúriára terjeszti; a félig hóba temetkezett kerítés pedig olyan alacsonynak látszott, mintha azon könnyűszerrel akárki átléphetne. Bolond ember, aki ilyenkor utazik, ha csak névnapra vagy lakodalomba nincs híva valahová. Csakhogy éppen Pál fordulása után következő napok járták, kemény fagyot jósolt a kalendárium, az öregemberek betegségei, a varjak észak felé vándorlása, a vadludak gyakori helyváltoztatása a szabadon maradt vizek után, a falu végén trónoló nyugalmazott őrnagy lábszár csontja és a pulyka mellcsontja. Ignác napig (Zathureczky nevenapjáig, aki maga sem tudta már, hogyan lett belőle Ignác), Gyertyaszentelő farsangos napjáig amúgy se ígérkezik semmi társas összejövetel a környéken. Fújhat a hó kedvére, a falusi kúriában legfeljebb a kutyáival káromkodik az ember, a kisasszonyokat amúgy sem látni, úgy elbújnak birsalmaszagú szobájukban a divatlapok szabásmintái, a derelye sarkantyújával kopírozott ruhamustrák és a Jókai-regények közé.

A tiszai halászok szinte céltalanul vágják a kiöntésekben a lékeket a csíkfogáshoz, mert ugyan kinek volna kedve a káposztás csíkleveshez, ha egyetlen vendég sem tolja nyakába a szalvétát a déli ebédnél? Vannak bizonyos eledelek, amelyeknek jóízű fogyasztásához szinte nélkülözhetetlen a vendég. Kinek volna kedve egymagában csíklevest kanalizni, ha nem ülne ott a hozzáértő vendég, akivel arról lehetne beszélgetni, hogy melyik esztendőben volt a legjobb a tiszai csík az emlékezet szerint? (Nozdroviczky megfigyelése szerint azokban az esztendőkhöz, amikor fáradtságos volt a csíkhalászat a Tisza mentén, vastag jegeket kellett feltörni a fejszéknek, hogy a halász bedughassa a csíkfogó nádkévéjét a lékbe: rendszerint árvíz következett tavaszra.)

– Csak már hozna valakit az ördög, akinek a kedvéért érdemes volna főzteni – sóhajtott „özvegy” Nagyfalusy Pál, akit asszony módjára „az özvegynek” volt szokás nevezni a környéken, mert szegény felesége halála óta jóformán a házból se tudott egymaga kilépni. Csak a rosszhiszemű legendákban vannak olyan férfiak, akik özvegységükben második legénykorukat kezdenék élni. A jóra való özvegyember bizony úgy érzi, hogy mindenét elvesztette életpárjával. Nincs annak kedve még a gyerekeihez se, mert a gyerek, akármilyen jóra való, nem pótolhatja a mindent megértő asszonyt.

Talán kétszer sem kellett fohászzkodni „özv. Nagyfalusy”-nak, amikor vendég érkezett a házhoz. Halászy jött meg medvéjével.

Halászy, egy bozontos szakállú, vállas, nagy erejéről nevezetes úriember, akinek a nyaka a vállába volt nőve, hogy annál mérgeesebbnek lássék, ha fejét felemelte, gyalogszerrel utazott láncrakötött medvéjével.

– Kiparancsolt vele otthonról az apám, azt mondta, vigyem vissza Andrásy Gézának a medvét, amelyet bocs korában ajándékba kaptam. Vonatra nem ülhetek a medvével, mert nincsen olyan konduktor, aki jegyet merne kérni az efféle utazótól. Szekéren se utazhatok vele, mert az idevalósi lovak elragadnák a kocsit, amelyen egy medve foglalna helyet. Gyalogszerrel kell hazavinnem Andrásy Gézához, mert az apám kijelentette, hogy golyóspuskát szegez a medvére, ha még egyszer látja. Elég kárt csinált már őkelme a ház körül.

Hát bizony jókora medve volt a vendég. Még ugyan nem anyányi, de azért mindenkit földhöz téríthetne. Az „özvegy” megjegyezte:

– Talán a bogáti Pserer veje, az a nyíregyházi huszárkapitány, bánna el vele.

– Bothmer báró? Már odaadtuk hozzá nevelőbe a múlt esztendőben a medvét. A kapitány néhányszor, igaz, hogy jókora esontropogtatással legyőzte a medvét, de minden kutyamosója megszökött a medve mellől. Nem, még Bothmer privátdinerei se bírták ki a medvét, habár ezek farkasokkal meg vén vadmacskákkal szoktak cicázni. „Inkább löjjenek agyon mint szökött katonát” – mondták a legények, de a medvével nem szolgáltak tovább egy kompániában.

– No, majd meglátjuk – mondta az „özvegyember”, akit a férfias virtusok szempontjából már szinte félretoltak a közvéleményben, mint az olyan embert, akinek már amúgy sem vehetik semmi hasznát a társadalomban. – Az istállóba nem kvártélyozhatom a medvédét a lovaim, cselédeim miatt, de majd szorítok neki helyet a házban. Ott van az „iroda”. Télidőben nem jár senki abban a szobában. Vastrács is van az ablakán, mint a hivatalos helyiségekben szokás. Ott majd elhe-

veredhet a medvéd, amíg kedved van nálunk maradni. Mert reménylem, nem egy-két napra jöttél.

– Ami azt illeti, elég cudar idő van ahhoz, hogy az ember medvével bandukoljon az országúton. Csak ilyenkor látni, hogy milyen néptelenek itt a Felső-Tisza környékén az országutak, alig találkozni egy-két kocsival, szánnal, az is gyorsan hátat fordít, amikor a medvémet meglátják. Hogy élhettek meg itt hajdanában a szegénylegények?

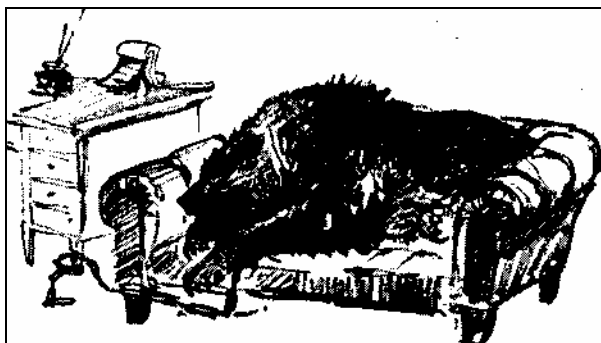
– A betyárok? Hát csak eléldégéltek valahogy a közönség jóvoltából még az én fiatal koromban is tartogattunk mustrában egy vén betyárt a múlt időből, de már semmi hasznát sem lehetett venni az öregnek, kegyelemkenyeret evett – felelt Nagyfalusy, aztán segített bekormányozni a vándormedvét az „irodába”, amely minden régi kúriában volt, hogy árendással, ispánnal, cseléddel kellő respekttal gorombáskodhassék az ember. Egy ócska bőrknapé is volt az „irodában”, nyáron jó dolog az ilyen hideg bőr a nyári betegségek ellen. „Itt alhatik őkelme” – jelölte meg a helyet Nagyfalusy a medve számára.

Ekkorára már a ház kisasszonyai is előkerültek, mert akármilyen rejtett helyen volt a szobájuk, meghallották a dörögő, idegen hangokat, amelyeknél nincs kelle-mesebb hangzat a falusi úrilakban. Ketten voltak a kisasszonyok, harmadiknak szegődött hozzájuk egy árva unokatestvérük, Klotildka, amilyen Klotildkák nélkül nem is lett volna teljes egy XIX. századbeli falusi kúria harmóniája. Persze, Klotildka tudott nyomban postát küldeni a halászokhoz a csíkok végett, ő osztotta ki a szükséges pofonokat, amelyek az eltunyult háztartás gépezetét megint életre keltették, nagy jelentőségű szemlét tartott a padláson, a kamrában, a pincében, a kicsorbult tányérok, poharak, evőeszközök sorozás alá vette, életfogytiglani börtönt ígért a kályhafűtőnek, a szoknyáját is letépte volna annak, aki nem gondoskodott ősszel elegendő sombefűtről, mert meggyőződése szerint az irodába zárt medvét ezzel kell megkínálni. Ő, ne mondjátok, hogy valaha ne tudtak volna magukon segíteni a magyar háziasszonyok, akár néglábú, akár kétlábú vendégek érkeztek hozzájuk. Csak hallani kellett volna az eleven, bajszos, fekete csíkok sivalkodását, amikor az egyébként galambszívű Klotildka elevenen dobálta őket a gyékényes kosárból a gőzölgő káposztalébe! Hogy síránkoztak darab ideig, amíg meg nem nyugodnak vala sorsukban.

Hát a medve mit csinált ezen idő alatt, amíg tulajdonosa, Halászy Bandi a Nagyfalusy-ház regénybe illő ebédjeivel és vacsoráival mulattatta magát? A medve, Gyertyaszentelő előtt lévén az időjárás: régi szokása szerint aludt az „irodában”, mintha valamely képzeletbeli barlangban tanyázna. Semmi gondot nem adott a háziaknak, dehogyis volt terhére a kisasszonyoknak, akik néha-néha ártatlan fogásokkal rávették atyjukat és a vendéget, hogy az ebédlőt darab időre elhagyják, amíg a takarítás, szellőztetés és más női munka tart. Ugyanis valamely történet megbeszéléséhez fogtak, amely történetet mindegyik jobban akart tudni a másikonál. Egy történelmi könyvre is szükség volt az eset megvilágosításához,

ugyanezért lovasembert küldtek a hetedik faluban lakó ismerősükhöz, akinek könyvtárában az a bizonyos történelmi könyv megtalálható volt. Igen ám, csak-hogy a történelmi könyvet időközben kölcsönadták, talán a tizedik faluban jár már a küldönc a könyv nyomába. Sok könyv van Magyarországon, de sajátságos véletlen folytán: soha nincs kéznél egy se, ha szükség van rá. „Bezzeg álmos-könyv van a házadnál” – méltatlankodott Halászy Bandi, aki éppen ama történelmi könyv segítségével akarta bizonyítani igazát.

Így hát akár tetszett, akár nem: várakozásban múlt a nap. Karcsú, gavalléros külsejű hétdecis butéliákba voltak szűrve a borok az ablak párkányán, mert még a nyíri vinkót lehet így felöltöztetni, hogy annak divatos külsője legyen. Az ablakpárkányhoz lépdelték tehát, ha a kisebb fajtájú, egy nyelésre való poharakból inni akartak,

legalább látott valamit az ember a külső időjárásból is, az ebédlőbeli pipafüstön kívül. Már ebéd után meg lehetett állapítani, hogy érdemes-e az időjárás arra, hogy vacsora előtt bizonyos testmozgást tegyen az ember a ház körül vagy a faluban, vagy a falun kívül, amerre nyomtalan volt az országút. A medve az „irodában” hűségesen aludt, mintha megfeledkezett volna utazásáról, gazdája is meg volt elégedve magával, mert senki se szekírozta a medvéje miatt. A történelmi kérdés, amely a forrásmunka nélkül nem volt megoldható: még mindig függőben volt, az útnak indított lovas ember alakja nem közelgett a fehér-fekete téli alkonnyatban. Elég mulatságosak ilyenkor a párosával, hármásával mászkáló parasztok is, akik a falujukba érkezett medve hírére az udvarukból se mozdultak ki vasvilla nélkül.

– Mikor viszik már tovább innen a medvét?

– Majd, ha felébred – felelt a nagyszakállú Halászy Bandi a parasztok dörögő kérdésére.

Mielőtt azonban a medve felébredt volna januári álmából: egészen más történt a nagyfalusi kúriában. A lovas postás azon a címen, hogy azt a bizonyos történelmi könyvet keresi faluról falura: sokfelé eldicsekedett a ház vendégével, az „irodában” alvó medvével. A két szemével látta, amikor sombefőtten fogadott el Klotildka kisasszony tenyeréből és utána kezét csókolt a bátor kisasszonynak. A „lejáró özvegy” pedig pipával kínálta meg a Halászy medvéjét: mint ahogy már ilyenkor hazudni szoktak a cselédek a gazdájukról. Tehát, bár nem volt névnap, nem volt lakodalm, hívás nélkül is annyi vendég igyekezett a nagyfalusi ház felé, hogy megrémülhetett volna bárki is, akit nem Klotildkának hívnak. Hiszen igaz, hogy hallottak már sokan a Halászy Bandi medvéjéről, volt olyan úriember is, aki látta a

medvét, amikor az Bothmer báró nyíregyházi huszárkapitánynál volt nevelőbe, és a kapitány maga vezette reggelenkint a kaszárnyába a medvét, hogy addig is szemmel tarthassa, amíg a századnál a dolgát elvégzi. No, de hát az Bothmer volt, aki három pakli svájci kártyát is kettétépett egy kézfogásával. Ám mit csinál az „özveggy” a nyakába hozott medvével?

Szakadhatott a hó, elbújhattak a nádasok, országúti csárdák, gémeskutak a hófúvásban, beszélhették, hogy Mátészalka felé már napok óta nem találja az utat a kávédaráló, de Tiszalucnál, a bevágásoknál is rostokolniok kell az utazóknak, Kisvárdáról már csak szánkón járnak Nyíregyházára, bizony nem tartotta vissza a téli idő a vendégeket, akik máskor már csak abból a szempontból is elkerülték az „özveggy” kisasszonyos házát, mert látogatásukkal nem akarták hírbe hozni a férjhezmenési korban levő leányokat. Mindig marad valamely alja a pohár fenekén, ha nőtlen ember lányos házhoz járogat. Senki se bolond ok nélkül megütni a lábát a szalmában, arra való a kutya. Talán az öreg Meskó, a takarékpénztár igazgatója tudná megmondani, hogyan is áll az „özveggyember” dolga, mióta nem a feleségével, Kiskállói Ernesztinnel írogatja alá, hanem csak úgy magányosan billeg-ballag be, ténferkedik, tétoázik a nagytakarékba, mintha sohase járt volna erre felé életében. (Bezzeg, tudta a boldogult asszonyság, hogy mit kell mondani Meskónak, hogy ne jusson eszébe a fejét csóválni!) Szentírás volt az asszony szava... De hová lett már ez a jeles asszonyság, talán a híret sem tudja senki.

És mégiscsak jöttek a vendégek a nagyfalusi kúriába, bár nem is hívogatták őket.

Egyszer csak a falu egyik oldaláról fordult be egy muszkaszán, két egymás elé fogott lóval, amilyent Pesten szokás hajtani. Fehér-piros lófark az ezüsthagú

csengő felett a lovak hátán, akármi legyenek, ha nem tél elején lakkozták frissen ezt a szánt, lánykérőbe járnak ilyen cájglival⁶, amely olyan könnyűnek látszik, mintha el sem viselhetné az esetleges szomorúságot. A lóhajtó muszkabundája derékban karcsú, mintha az örök fiatalságot akarná jelteni. De leugranak a szánokról a fanyos, fehérprémes huszárménték is, amelyek ebben a korszakban nemigen szoktak mutatkozni olyan udvarokon, ahol nincsen teljes bizonyossággal együtt a kaució, amiért annyi férfibánat tokosodott meg az örök nőtlenségre, amelyért annyi leánykönny elhullott Magyarországon.

Másszor a falu másik végéből igyekeztek terjedelmes, bőséges családi szánok a nagyfalusi kúria felé, amely szánokon volt lábmelegítő téglá, lábzsák, bunda, rókafejes kesztyű, fül-, áll- és nyakvédővel ellátott süveg. Puska, kulacs, elemőzsia, szalma-széna, asszony, gyerek, kocsis mellé telepedett huszár, még hátszló is a szánka hátuljához ragasztva, ha talán nyeregből kellene keresni a behavazott utat. – De jöttek karcos-hangú, pödrötten is fagyos bajszerű, nyitott télikabátos, az utazás unalmát négyyszögletes üvegek emelgetésével űző, sőt dalolgatással is mulatozó úriemberek, akik minden igyekezetükkel azon voltak, hogy útközben egy-kétszer felboruljanak a szánkóval, ráverték az ajtókat az útszéli bormérőkre, maguk közé szedték a magános vándorlegényeket, nagyokat kacagtak, hogy még a halált is felvidították, amely halál pedig ott leskelődik a téli utazók mellett.

– Megyünk búcsúzni Halászy Bandi medvéjétől, mielőtt elvinné végleg a vármegyéből – mondták, mintha már senki se félt volna többé a medvétől, amióta az az özvegyember irodájában alszik.

Klotildka körülnézett a bolthajtásos, szabad ámbitusról a közelgő vendégeken:

– Szúrjatok le egy disznót hamarosan, nincs elég ennivalóm – mondta és kulcsaival, fáradhatatlan lépéseivel elsietett a disznó kiválogatásához. – A medve szerencsét hozott a házhoz.

Medvevadászat az Alföldön

Ugyan kinek jutna eszébe zavarni egy ártatlan medvét, amely fejét két mancsa közé fogva, mint valami fáradt óriás: a „gazdasági iroda” vasrácsos ablaka mögött, a bőrkanapén elnyújtózva alszik, mint Halászy Bandi medvéje is cselekedte Nagyfaluban, anno ájncban, amikor az emberekben még nagy kedv volt a vadregényességek iránt? Mi végre „özv.” Nagyfalusy úrra tartozott végeredményben a dolog, aki az ősi kúriába vendégül befogadta Halászy Bandit és medvét. Az „özvegyet” amúgy is kárpótolták eleget házaselete alatt, amint a felesége papucsai alatt nyögé haszontalan életét; hát ne törődjenek vele most sem, amikor asszonysárákány helyett egy anyányi medvével lakik egy fedél alatt. „A mennydör-

---

⁶ eszköz

gős mennykő hitte volna, hogy annyi virtus lakik az özvegyben!” – mondogatták a Felső-Tisza mentén. „Még megérjük, hogy újból megházasodik.” – Azon senki se csodálkozott, hogy Halászy Bandi medvével sétál az országúton és jár vendégségbe a régi barátaihoz. Halászy Bandi már a vonatot is megállította a sínek közé állván, ha netán lekésett volna valahonnan. De az „özvegy”? Akinek az aláírása is csak akkor számított, ha egykoron felesége „előttemezte”?

Amint már egy másik fejezetben említettük: éppen Gyertyaszentelő környékét mutogatta a falinaptár, a farsang végéig száraz puskapor módjára tartogatott kedv, az öregedő urak lábszáraiban bujkáló hasogatás, amely mind sürgősebben követelte a magáét, de még a vágyakozás is (a csendhez szoktatott szívekben), a félbolond vágyakozás búcsúlevelet hagyott otthon az aglegényi párnán, a tükör rámájában, az ablakdeszkán, ahol a hirtelen eltávozottak búcsúsorait keresgélni szokás. Nagyon jó alkalomnak kínálkozott időnkben azzal a nessel megszökni hazulról, hogy a hóbertos Halászy Bandi medvéjétől kell voltaképpen elbúcsúzni, mielőtt átmenne vele a Tiszán, hogy visszavigye Andrassy Gézához, mielőtt valamely megmérgezett úriembernek eszébe jutna golyóspuskát használni a medve ellen, vagy pedig valami eszeveszett paraszt beledöfné a kését vagy vasvilláját. Állatvédők voltunk Magyarországon, amíg uraságunk ezt megengedte, nemcsak a kutyákat segítettük megmenteni a pecér elől, hanem az amúgy is megláncolt vadállatokat is.

A medve tiszteletére tehát napokon át kanyarognak a kémények füstjei (nagyokat puffanó akáccokból) a nagyfalusi kúria felett, jöttek-mentek a vendégek, akik az „iroda” vasrácsos ablakán át megszemléltek a horkoló medvét, kezét fogtak a házigazdával és Halászy Bandival, megsodorgatták a bajuszukat, mintha a jövőbe akarnának pillantani, bizonyos elgondolkozás után hajtották fel a konyakot, a szilvóriumot, a törkölyt, mielőtt tovább mentek volna a maguk életútjain, – akadt a vendéglátásban olyan úriember is, aki kényelmesen letelepedett és még attól sem látszott megijedni, hogy az „irodával” szomszédos vendégszobában vetik fel éjszakára az ágját.

Az „özvegy” nem győzte veregetni Halászy Bandi „kétvékás” vállát. „Az angyalok vezényeltek hozzánk” – mondogatta, amikor Klotildka előrelátásából minden második reggelen leszűrhatott egy-egy disznót, a falusi hentesnek csak annyi időt adván, hogy félig-meddig kijózanodjon egyik disznóöléstől a másikig: „Majd felelek én kend helyett a másvilágon” – mondotta nagy bátran az „özvegy”, amikor a disznóölés napját éppen péntekre tette. Azt talán nem is kell külön hangsúlyozni az olvasónak, hogy a Klotildka felügyelete alatt megnövekedett Nagyfalusy kisasszonyok ezekben a napokban félretették Wohl Janka legigézőbb szabásmintáit, pedig a divattal, az akkori puffos ujjakkal még nem voltak egészen tisztában, és a városi könyvkereskedő által küldött legújabb regények is felvágatlanul feküdtek még az éjiasztalka gyertyatartója körül. Akinek korán reggel van dolga, annak nem tanácsos este új Jókai-regény olvasásához kezdeni. Nem fújja el ott a gyertya lángját egykönnyen az a száj, amelynek ízei zamatosodnak a Jókai-regény olvasásától.

Az „irodában” nyújtózkodó medvére, erre az emberfeletti szörnyetegre pattogtak esténként a Nagyfalusy-kúriában a pohárköszöntők, különösen azóta, hogy Gyertyaszentelő napfényes déli órájában Halászy Bandi tanúk jelenlétében kivezette a ház elé a medvét (persze szájkosárral és láncon). Klotildka derekához illesztett két kézzel állott az ámbituson, mert utóvégre csak tudnia kellett, hogy meddig tart a vendégjárás, habár ő rajta nem múlt, hogy az éjjelig tartó vacsorák után is akadtak a ház vendégei között olyanok, akik már az alig szüremelő téli hajnalokon csillapítószeres után kutattak az ebédlő pohárszékében. „Nem tudok aludni, amíg ezt a kolbászt fagyosan meg nem kóstolom” – volt a legegyszerűbb kifogása az ebédlőbe vetődő vendégnek a már talpon levő, ecetvirágarcú, téli alma frissességű Klotildka előtt. A jámborabbak az „irodában” alvó medvét okolták, hogy idő előtt szíverősítésre volt szükségük, holott a medve illedelmes vendég létére meg se moccant az éjszaka. A legőszintebben még a sok között Halászy Bandi beszélt, amikor kora hajnalban a gyomorjavítások között válogatott. „Nem tudok jóízűen aludni azóta, mióta evvel a medvével utazom. Mi lesz vele, ha egyszer elnyom az álom, bortól vagy szerelemtől?” De hát Klotildka már nem hallgatta tovább Halászy Bandi szavait, mert már minden ujján lehetne jeggyűrű, ha Bandira hallgat.

Persze hogy Bunczhardt mérnök okozta a nagyfalusi kúriában is a bajt, ő fedezte fel egy hajnalon a medve eltűnését. Ez a németbe ojtott inzsellér arról volt nevezetes, hogy egy kukkot se tudott németül, bár ezzel a tudományával kérkedett; komolyan hitte, hogy van „tábornoki alhang” a világon; sohase vette be kellő időben a szódabikarbónátát és éjjél után az első kakaskukorékoláskor kezdett orvosság után keresgélgni, amikor más rendes ember már azt is elfelejtette, hogy valaha bort ivott életében. (De nem is csoda. Annyi számjegyet hordott a fejében, amely számjegyeknek a sorozata a Fiastyúk leghalványabb csillagáig elért volna.) Tehát Bunczhardt, a földkutató kiáltotta el magát legelőször, hogy megszökött a medve az „iroda” pamlagáról, bár az íróasztal lábához volt láncolva, vasrács volt az ablakon, vasvillás parasztok virrasztottak, hogy Halászy Bandi meg ne tréfálja őket a medvéjével és csakugyan átvigye a Tiszántúlra, ahol a medvének illetőségi helye volt. De még a félfüllel alvó Klotildka figyelmét is kijátszotta az ármányos medve.

– Nem kell olyan nagy lármát ütni – morogta a medve tulajdonosa, amikor a mérnök kiáltozására a többi vendéggel ő is kiugrott az ágyból. – Majd előkerítem én a medvét, csak a mérnököt tegyék el az útból. – Szólt Halászy Bandi az előszobában és még a pislákoló hajnali csillagok világánál elhagyta Nagyfalut, a mogorva falusi bakterok a szűrgallérből dűnnyögtek utána a községházánál:

– Aztán hír nélkül ne maradjon a tekintetes úr.

A koleránál gyorsabban terjedt a híradás az elszabadult medvéről.

Hetvennégy óráig azonban egyetlen posta se érkezett Halászy Bandiról, se a medvéről. A nagyfalusi és a környékbeli parasztok éjjeli tüzeket gyújtottak, amelyekhez elővették azokat a kapuszárnyakat is, amelyeknek tulajdonosát előbb

meg se kérdezték. Soha ilyen kemény tél nem volt Magyarországon. A faluzó csendőrök kakastollas fővege alá szűrös parasztszemek nézegettek. Már suttogták, hogy a megyei alispán az ungvári bakák ezredesének sürgönyözött, miután ezeknek a bakáknak volt a legkeményebb puskatusuk az egész Tiszántúl. A nagyfalusi kúriából a medve nyomán szökdöstek el a vendégek, még Bunczhardt mérnök is bevallotta szégyenszemre, hogy nem várhatja meg, amíg Klotildka töltött káposztáját hetedszer is felmelegítik a részére, a becsület kedvéért egy hajnalon megevett egy tál fagyos tölteléket, de a szokottnál gyorsabban vette elő a bajuszkéfét, amelynek keménysége, szörzete, formája miatt néha messzi vásárokbá is elutazott, ahol állítólag vaddisznó sörtejéből készítik a bajuszkéfe-
ket. Ámde megjött idősb Halászy András, mint már annyi sokszor, amikor fia meggondolatlan cselekedeteit kellett helyreütni. „Körvadászatot rendezünk a medvére, hogy a nép megnyugodjon” – mondta idősebb Halászy András, amikor puskával vállán, hatvan esztendő korában, sólyomtekintettel, zúzmarás saszakállal, csontosán, szárazán, vékonyan, mint egy honfoglalás-korbéli magyar vezér a hátsólováról leugrott. „Az se nagy baj, ha Bandi fiam is belekerül a körbe. Magam duplázok rá legelőször. A nép nyugalma a legelső.”

Csak hallgassatok tovább ti fagyos, kísérteties nádasok ott a Felső-Tisza mentén, ahol valamikor pákász, halász, haramia, farkas, vadmadár bitangolt. Valahonnan szálldosott a szürke égboltozat oldalára a szürke füst, mint valami éghez aláza-
toskodó foházkodás, amelyet nem szabad senkinek se látni. De hát az öreg Halászyé volt a nádas, azt csinált vele, amit akart. Nem adta el a nádvágó embereknek; fel is gyűjthatta, ha kedve kerekedett hozzá. Nyugalmazott főispánja volt a vármegyének, akkor se lehetett volna nagyobb úr, ha aranygyapjat, Mária Terézia-rendet, Lipót-rendet, vaskorona-rendet viselt volna a nyakában.

Persze, nem hagyták az öreg urat egyedül álldogálni a nádas környékén. Farkasról, betyárról, bujdosó, rongyban járó emberről, a halászi ősnádas lakóiról éppen eleget tudott a mesemondás. Innen is, onnan is jelentkezett egy-egy puskás úriember, aki segítségére jött az öregúrnak. Mintha füttyszóra jött volna, előtermett Vencel, a csinos kemecsei vadászlegény, aki abban az időben éppen a kemecsei nádasok dolgát hozta rendbe, kipusztítván onnan kártékony állatokat, hogy minél több vadkacsa maradjon az urak részére, amikor szépséges nyári estéken a kemecsei tavakat látogatják. Ez a Vencel híres volt arról, hogy még egyetlen patront sem süttött el eredmény nélkül, szegényember létére még az elhasznált patronokat is összeszedte, mert újra épségbe hegyezte őket. A jó, beretvaéles téli levegőben szimatolt Vencel a halászi nádas körül.

– Farkasokkal bizonyosan lesz találkozásunk, de hogy a medvét is ugyanide dugta volna az úrfi, arra nem mernék megesküdni – mondta Vencel, amikor egy napi járó földre körüljárta a pusztulásra ítélt nádas. – De hát isten irgalmazzon mindazoknak, akikre méltóságos úr rácéloz a golyóspuskájával.

Egy óra múlva olyan szánkón, amelyen csak egy embernek volt helye, hogy a háztetőn is átrepülhessen, megérkezett, mint egy jóízű reggeli káromkodás, Elek Gusztáv, szolgálton kívüli huszárezredes.

– Sohase tudtam, hogy Pazony ilyen messzire van a Tiszától – kiáltott fel az ezredes, amikor hosszúcsövű puskájával leugrott az agyonizzadt ló faráról. – Sohase mertem volna se ember, se állat, de még pisztoly szemébe se nézni, ha elkések erről a vadásatról.

Az öreg Halászy ugyan nem nagyon örvendezett az országos hírű céllövő megérkezésének. Valaha, – régi szép fiatalságában – valamely baráti félreértés miatt: ugyancsak úgy vadásztak egymásra a halászi erdőben, mint az indiánok.

No de most már mindegy, legalább lehet majd bosszantani is valakit, aki elmulasztaná az első lövést.

– Vencel, gyűjtsátok fel a nádasat, három oldalról, ahogyan megbeszéltük – rendelkezett idősb Halászy András, mintha attól félt volna, hogy a szép produkcióhoz más puskások is érkeznek, ha ennek híre terjed. Utóvégre a maga ezerholdas nádasát reszkiroztá, hogy a medvét és elsőszülött fiát előteremtse. „Lehet, hogy farsangot járat velünk az öreg méltóságos!” – gyanakodott Elek Gusztí, de megtapogatta a tölténytáskáját.

H. B. utolsó útja a medvével

Az öreg Halászy komolyan megtette azt, amit ígért: három oldalról felgyújtatta azt a Felső-Tisza menti nádasat, amelybe véleménye szerint ifjabb Halászy a medvéjével elrejtőzött.

Jókai figurái még eleven állapotban jártak-keltek Magyarországon, vagy pedig a mesemondó Jókai népszerűsége is hozzájárult ahhoz, hogy az emberek hajlamosak legyenek a vadregényes dolgokra? Ki tudná már manapság, hogy is volt igazában; a boszniai okkupáció után amúgy sem lehetett vitézi módon meghalni.

A körülbelül hatszáz holdnyi nádas égett, mégpedig az uraság parancsolatára; boldog ember, aki vágthatott a nádasból azon a részen, amelyet a tűz még nem ért el; máskor drága pénzen kell felfogadni a nádvágókat, mert nem könnyű mesterség az a farkasordító hidegben. Ezen a napon önkéntes nádvágó lett minden környékbeli ember, még a zsidelytetősek is, mert kitalálták már azt réges-régen: hogyan lehet náddal foltozni a zsidelyt.

Hát azon a helyen, ahol az öreg Halászy, Elek Gusztáv ezredes, báró Bothmer kapitány (aki elevenen akarta elfogni a medvét, mert saját bevallása szerint állatot még nem ölt életében), és mások, a vármegye jó puskásai helyet foglaltak a fagyott, zsombékos, turjános területen, amelyet ugyancsak ilyen időben lehetett megközelíteni: azon a nádas részen két fekete pofa bújt elő elsőnek a nádasból. Hát persze hogy cigányok voltak, akik még mindig vörös bakanadrágot húztak,

amelyet a cigányok viseltek legtovább Magyarországon. Kócos, rongyos, népmeséből való fickók, akiknek bizonyosan volt okuk arra, hogy a farsangi napokat ne a muzsika mellett töltsék, hanem az ember nem lakta nádasban. A csendőr már ilyenkor tudja a magáét; a csendőr pedig ott állott illendő távolságban, ahonnan nem zavarhatja az urak mulatságát, hadd lövöldözzenek kedvükre, medvére vagy emberre, ők felelnek érte. A cigányság láttára a csendőr mégiscsak megigazította a viharaszját az állán, bepillantott a börtarisznyájába a kézibilincsek után, aztán kezébe kapta válláról szuronyos Werndl-fegyverét, mert nyilvánvaló volt, hogy a maga hatvan-hetven kilós felszerelésével jó darabig kell futamodni a széllébélt cigányok után, amíg azokat elérheti. Hej, de nehéz volt ilyenkor a kakastollas keménykalpag, a kincstári köpenyeg, a vízálló csizma. Lehet, hogy politikai okokból sok volt a rovásán a régi csendőrségnek, de szinte emberfeletti teljesítményt vitt végbe a csendőrség, amikor a még félszemmel alvó régi-régi betyárvilágot nyomban torkon kapta, amikor az ébredezni kezdett volna. A csendőr tehát jégen, havas télen át elindult a futamodó cigányok után abban a fáradhatatlan tempóban, amelyre a tanfolyamon tanították. Lehet, hogy sohase éri el az ismeretlen cigányokat, de a kötelessége szerint utolsó leheletig üldözni kellett őket.

Alighogy eltűntek a cigányok a szibériai tájon, újabb mozgás jelentkezett a füsttel, lánggal megtelő nádas felől. Kriptai volt ez, a vén pákász, csíkhalsz remete, aki panyókára vetett ócska mentében, vadkacsatollas kalapban embermegvetéstől szinte jéggé dermedt arccal, csontvázszerűen, kezében egy görbe bottal lépdelt ki a nádasból a puskás urak közé.

– Hát most hol van az a híres uraság, aki a kunyhóm árát megfizeti? – kérdezte foghegyről, mintha ezenkívül semmi se érdekelné a vén emberkerülő. (A szakállas, félig-meddig úrias ruházkodású Kriptairól amúgy is azt beszélték, hogy valamely titokzatos okból került el az emberek társaságából. A Felső-Tisza mentén volt elég búvóhely, aki láthatatlanná akarta magát tenni. Kriptainak többfelé volt tanyája, ugyanezért nem sokat törődtek az öregemberrel, amikor öklét, botját rázogatva, szakállába mormogott káromkodások közepette elindult valamerre a tájon.)

Persze, itt húzódott meg a „büdi boszorkány” is, amely seprűnyélen kilovagolt a tűzből és nagy visongásokkal eltűnt a vadászok elől, mielőtt azok alaposan szemügyre vehették volna. Asszony volt vagy ember? Szakállas volt vagy szoknyája? Szörnyeteg volt vagy emberi formája volt? A komoly vadászemberek nem szeretnek fantáziabeli dolgokról beszélni, csak olyan dolgokról, amelyeket a vadásztáskájuk karikájára akaszthatnak. Még ha látták is ezt a népmesebeli alakot, hallgattak róla, mert a „büdi boszorkány” jóformán senkit se közelített meg a vadászok közül, hanem a nádasban, hol felbukkanva, hol eltűnve, hol kendőt, hol nádbugát lobogtatva, futamodott a nádas szélén valamely olyan tájra, ahol emberszemtől meglátatlanul menekedhetik el valamerre. A nádasok környékén mindig előfordulnak rejtelmes dolgok, – olyankor is, amikor csak az őszi szél hajtogatja, tépi, táncoltatja, mulattatja, rejtegeti, félelmesíti a kíváncsi emberek elől az ősi nádasokat.

Ki mondhatja el erős szívvel a magányt, amelyet olyankor érzett, amikor a nádasban olyan ösvényen telepedett meg, ahol a néma vidrák, titkos menyétek, alig észrevehető négylábúak futamodtak át előtte az ösvényen, mégpedig oly villámgyorsan, hogy szinte szemügyre se lehetett venni őket! Ki mondhatja el magáról, hogy megnyugodott abban, hogy óra hosszáig csak a nádveréb riasztó fűttyentését hallhatja? Nagy életmozgalom, ha a nappal alvó vadludak valamely árnyékos öbölben megmozdulnak, nekifutamodnak a víznek, mintha szárnyukkal eveznének darab ideig, hogy a legnagyobb gyorsasággal eltűnjenek valamerre, hogy az ember gondolhatja, hogy többé sohasem látja őket. A nádasnak vannak rejtelmői, akár mint bebarangolják is az emberek. És a Felső-Tiszát, ahol titkosan szeretkezik a nyírfával, a szomorú fűzzel, az emberhangtalan csendességgel, az ősi álmokkal, a Nyírséggel, a nádassal: nem lehet elképzelni rejtelmek, titkok nélkül.

Ám most különös vonítás, félig-meddig kutyaugatáshoz hasonló vakkantás, panaszkodó állati hang szűrődött a nádas felől, mintha csak most vették volna észre a tüzet azok, kik legigazibb lakói a nádasoknak. Sárgás, feketés – a futamodásban behavazódott farkasok, zöldszemű kutyák, lompos farkukkal kormányozva magukat ugrottak neki a nádas szélének, hogy eszüket veszítve meneküljenek a füst és a láng elől. Gyakorlatlan ember tán kutyának is nézné az ilyen négylábút, ha vadas szikársága, mellének ereje, lábának szívóssága, karmossága és vérszomjas tekintete nem árulná el a nádasok lompos rablóját, amely életre-halálra küzd a téllel, a magános vándorlegénnyel, a megszimatozt zsákmánnyal.

– Farkas! – mondta valamely rikoltó vadmadárhangon, valamerről Vencel, a kemecsei vadász – vigyázni kell minden lövéssel, hogy egymásra ne lőjünk.

És jó példával járván elől: már a nádas szélén kezdte az első vadállattal.

– Hops, – kiáltott most az öreg Halászy – hiszen a fiamba meg a medvéjébe puszkázunk bele, ha így folytatjuk. Hadd jöjjenek ki a farkasok ide a szabad térségre, itt könnyebben elbánunk velük, ha közelünkbe jönnek.

Elek Gusztáv leeresztette a golyóspuskáját, amellyel nagy kényelmesen várta a farkaslegény felbukkanását a nád szélén, miután az a puszkáló elől először megugrott.

– Én nem bánom, – mondta most foghegyről – én bevárhatom akár két lépésnyire is a farkast, mert a kezem nem szokott reszketni: de vajon így cselekszik-e mindenki a tisztelt társaságban? Nem szeretem a hiábavaló lövöldözést magam körül.

Az öreg Halászy, aki mindig ellene irányuló, ellenséges értelmet tulajdonított a nevezetes Elek Gusztai szavainak (ama régi párbaj óta), felcsattanó hangon felelt:

– Legyen nyugodt, ezredes úr, hogy akadnak még mások is, akik két lépésnyire eresztik magukhoz a farkast, anélkül hogy a kezük célt tévesztene.

– Jól van, – dörmögött az ezredes – nekem mindegy, hogy hány lépésről kell lőni, de aztán mások ne puskázzanak itt kocavadászkok módjára.

Bothmer kapitány, aki ezen a vadászaton egy rinocerosz-ostorral felfegyverkezve jelent meg (a pallósnyi széles huszárkardján kívül), mosolygós kék szemével, gácsérfarok módjára szoktatott szőke bajszával, soha nem haragvó arcával, ösz-szecsapta a bokáját az ezredes előtt:

– Én nem teszek kárt a méltóságos ezredes úr farkasaiban, legfeljebb meghurkolom őket – mondta és a fehér prémes mentéje zsebéből valóban egy csomó cukorspárgát vett elő, amelyet útközben valamely falusi boltosnál vásárolt. – Eleven farkasokat ígértem néhány vendégszerető háznak, ahol az utóbbi időben megfordultam. Az ígéretet meg kell tartani.

Amikor a vadászok megkötötték egymás között a szerződést, persze anélkül, hogy a nádasban rekedt és kétségbeesetten futkározó farkasokkal is megállapodtak volna, jön ám egy csoport farkas, amelynek égett bundáján, kormos pófáján messziről látszott, hogy már megpróbálták a tűzveszedelemmel való szembeszálást, mielőtt arra határozták volna magukat, hogy az egymás bátorítása céljából ordító, vasvillás, fejszés, ölmosbotos parasztoknak vagy éppen a távolabb álló vadászoknak nekivetemedjenek. Talpon volt már akkor az egész környék, az asszonyok már mindenféle vasakat is tüzesítettek, forró vizet készítettek, csalóvasakat állítottak ama farkasok ellen, amelyek a vasvillák, puskák köréből valahogy kiszabadulnának. Az utolsó percben megérkezett Henter, a megyei várnagy is lóháton, kutyákkal; igaz, hogy agarakat is hozott magával, de hát az ő agarai a kéményen is kibújtak, ha a gazdájuk lóra ült. Bolond dolog történt Szarka doktorral, a körorvossal, aki Nagyfalusyéknál járván, falusi bricskájára felvette elemőzsiás kosaraival a köszívű Klotildkát is, aki markotányosné szerepét akarta betölteni a vadászaton.

...Történt ugyanis, hogy amikor az égő nádasból már kitakarodtak a farkasok, amelyek válogathattak a halálnemek között: a parasztok vasvillái, a vadászok golyósfegyverei, a jeles Bothmer báró rinocerosz-ostora között, – amikor a rókák, vidrák, menyétek Henter várnagy kutyáival futottak darab ideig versenyt; – a már füstölgő nádas felett riadt kiáltozással, megzavarodva keringenek a varjak, a csókák, a téli vízimadarak, félelmetes szárnyú szürke madarak, amelyeket csak ilyen rendkívüli alkalommal lehet látni: történt, hogy Halászy Bandi is kimenekült a nádasból medvéjével, amellyel ott búvóhelyet keresett. Hosszant lobogó barna üstökével, fáklyafüstként lengő, pörkölt, kormos szakállával, halottfehér arcával, kalap, kabát, csizma nélkül, bomlott ingben, mint valami rémületes kísértet, tört elő a nádasból. Akik akkor látták: életük végéig nem felejtik el; lehetnek helyzetek, amikor a legokosabb emberek is elvesztik darab időre az eszüket. Ilyen lehet az a helyzet, amikor az emberre mindenfelől rágyújtják a házat. Dehogyan vezette most láncán medvét; – füstölgő bundájában, égetten, ordítva futamodott az mellette, mint valami bibliai állat, amely az ember védelme nélkül eltévesztené az utat. A lánc a földön csörgött a medve nyomában. És Halászy Bandi körömszakadtáig védte is medvét, amint a négy lábon ügető állat mellett lihegve igyekezett, hogy

öntestével védelmezze meg a vadászok ellen. Tragikus, dermesztő hatású látvány volt, az ember és az állat menekedése, kétségbeesettsége, tüztől üzetése, hogy jóformán eszébe se jutott senkinek, hogy felemelje fegyverét. Hiszen nincsen olyan céllövő a világon, aki rá mert volna lőni a medvére, amikor egy eleven ember védelmezi. Egyébként is Halászy Bandi és medvéje úgy futottak, hogy az már csodaszámba ment. Mintha szárnyuk nőtt volna a veszedelemben a menekülőknél, a puskagolyó sem érheti utol őket. És amint eltávolodnának vadászok ólmai, parasztok vasvillái elől, megtalálják ám egy helyen a körorvos kocsiját, amelyen a jószágos Klotildka foglalt helyet az elemózsiás kosarakkal, a pápaszemes Szarka doktorral...

– Ne, te bolond, még bizony nekünk jön – kiáltotta a doktor, amint kocsilovai ugrádozni kezdtek.

De Halászy Bandi akkorára megint kezébe kapta a medve láncát, rávágta a vas szájkosarat, aztán hátra kerülve, a doktor kocsijának saroglyájához láncolta a medvét. Majd felugrott a bakra, elkapta Szarka doktortól a gyeplőt, aztán belevágott a lovakba. Mentek azok eszük nélkül, mint a sárkányok, amikor a medvét érezték a hátuk mögött. Holttá, dermedve kapaszkodott Szarka doktor a kociülésbe. Csak a derék Klotildkának volt annyi esze, hogy az árkon-bokron át hajtó Halászyt az ülésből, hátulról egy kis üveggel kínálgassa.

– Nem árt ez éhgyomorra! – mondta.

A puskások, vasvillások valahol a harmadik határban érték utol Bandit, a doktort és Klotildkát.

A medve már dögölten hevert, a körorvos gyorsan ölő mérge ölte meg, amelyet éppen azért hozott magával (Halászy Bandi kérő levelére), hogy a medvét megölje.

– Ne mondhasa minden kocavadász, hogy láncravert medvét lőtt életében.
(Halászy Bandi szavai.)

(1929)

DUNÁNTÚL

VISEGRÁDI EMLÉK

I.

Egy holdvilágos nyári éjszakán, amikor a langyos éjben a szentjánosbogárcák lámpásai álmokra világítanak, a visegrádi hegyen, Nagy Lajos király várkastélyának romjai között pesti kirándulók bolyongtak. Két férfi és két hölgy bolyongott itt a néma éjben, akik polgári foglalkozásuknál fogva megszokták, hogy máskor ilyen éjjeli időben napi fáradalmaikat pihenik ágyukban, mind a négyen egy szállító cég alkalmazottai voltak. De mert fiatalok voltak, most alaposan ki akarták használni a vasárnapi kirándulást és az első reggeli hajóval indulnak csak Pestre, bármit szól is majd a szigorú főnök. Pénzük sem igen volt bőven, hogy talán fogadóban húzhatták volna meg magukat, másrésztől izgatta őket a szabadban eltöltendő éjszaka varázsa. A lányok, különben igen rendes erkölcsű, szorgalmas teremtések voltak, akiknek eddig eszükbe se jutott a szerelem a bűró gázlámpája alatt, – egymás kezét fogták s elhatározták, hogy egy percig sem válnak el egymástól. A férfiak az évek óta tartó hivatalnokoskodás alatt annyira megszokták e lányokat, hogy csupán megvetni tudták őket tintás ujjuk és kis fizetésük miatt.

Most is csak nagyon távolról gondoltak a szerelemre, amellyel a hosszú éjszakát agyon lehetne ütni: miután kifogytak mindazon viccekből, amelyeket az irodában szoktak mondani és már a vörös Steinitzot is megunták szapulni, csúfolni, – csak akkor, körülbelül éjfél felé jutott eszükbe a szerelem, éppen akkor, midőn Nagy Lajos király várkastélyába értek a hegytetőre és alant észrevették a Dunát a mélyben, amely mint egy álombéli tenger, szikrázva, hintázva, ragyogva húzódott el a hegy lábánál. A hegyeken túl, ahol a hold ébredt, még egy másik Duna volt látható, valamivel kisebb az előbbinél, de fényességre, ragyogásra is gyengébb. A bűvös látvány elfoglalta a kirándulókat, amint kimerülten ültek le egy ablakmélyedésbe, s az egyik kisasszony csak hosszas hallgatás után ismételte azt, amit este állandóan hangoztatott:

– Sohasem csinálók többé ilyen marhaságot!

Feleletet azonban nem kapott, sőt talán maga sem hitte e percben igazságát mondásának, – a látvány, amely előttük a nyári éjben kibontakozott, megfeszítette

minden idegüket: mintha valami ezüst felhő lebegett volna a vár alatt, a rekettyebokrok felett, és az ezüst felhőből, mint egy légi paripáról egymás után szálltak le ezüst emberek. Eleinte csupán ködből valóknak látszottak a jövevények, akik félig-meddig eltűntek a bokrok között. Később, amint a felhő ritkult, az alakokat mindinkább meg lehetett különböztetni: a Nemzeti Színház egynémelyik előadásán járnak ilyen öltözetekben a színészek, ezüst sisakban, csillogó ruhában, a nők arany pártában és főkötőben.

A díszmagyar-ruhás jövevények lassan közeledtek a vár felé, a lépésük nem hallatszott, az arcuk nem látszott, a fű, amelyre léptek, ezüstösen fénylett. Már elérték a várat és annak egykori kapuján sorban belépegettek. A pestiek, akik a magasban ültek, mintegy páholyból nézték odalenn, a vár régi nagytermében történő eseményeket. Az egyik kisasszony nyerte vissza leghamarabb a hangját. Halkan így susogott:

– Azt hiszem, kísérteteket látunk, Sgalitzer úr!

A férfiú, akihez ezen szavak voltak intézve, ijedten intette csendre a leányt:

– Hallgasson, maga liba!

De már késő volt, odalenn észrevették őket.

II.

Az ezüst színű éji alakok között – akik egy trónszerű emelvényt ültek körül – olyanféle mozgás keletkezett, mint mikor a szél lengeti a faleveleket. Csakhamar kivált egy alak a többi közül, és a következő pillanatban ezüst palástos, hatalmas lovag állott a remegő pestiek előtt. Az áttetsző alaknak arcát nem lehetett kivenni, – hisz bizonyosan nem volt arca – de síri hangja így hangzott:

– Forgács vagyok, a királyné vitéze. Hát ti kik vagytok, idegen népek?

Az egyik fiatalember meghajtotta magát, amint a tánciskolában tanulta:

– A nevem Sgalitzer, örvendek a szerencsének.

– Pamutkai! – szolt a másik fiatal ember. – Pamutkai, könyörgöm.

– És melyik királynak vagytok a katonái? – kérdezte most a szellem.

Sgalitzer izgatottan felelt:

– Én csak jövőre kerülök sor alá és reményelem, hogy idővel tartalékos tiszt leszek a lovasságnál. De Pamutkai már volt sorozás alatt, azonban alkalmatlannak találtatott. Lúdtalpú a barátom, Forgács úr.

Forgács Miklós – mert hisz ő volt a vitéz – csudálkozva csóválta a fejét:

– Vajon micsoda mesterségtek lehet, ha nem katonák vagytok?

– Speditőrök vagyunk – felelt egyszerre két remegő hang.

– Nem ismerem ezt a mesterséget – felelte elgondolkozva a vitéz. – Az én időmben ilyen mesteremberek még nem voltak. No de mindegy. Erzsébet királyné, Nagy Lajos dicsőségesen uralkodó királyunk édesanyja, kegyelmesen megengedi, hogy a lovagteremben megjelenjete. Csáki Krisztinának, a királyné udvarhölgyének vagyon máma a kézfogója Lóránt fia Lóránttal. Gyertek az ünnepélyre.

A szellem megindult előre, a pestiek kézt kézbe fogva, remegve botorkáltak utána a váromladékon. A hold, amely eközben az ég közepéig ért útjában, reszkető sugaraival megvilágította a vár mélyében mulatozó társaságot. Arc nélküli alakok ültek ott sorjában. Antik csipke a nőkön, ragyogó díszruha az urakon. Amint közeledtek, az egyik pesti kisasszony ezt súgta a másiknak fülébe:

– Igen finom társaság lehet, csakhogy rossz szagú!

Persze a kisasszony azt elfelejtette, hogy a kísértetek nem használnak parfümöt.

III.

A kísértetek társasjátékkal mulattatták magukat.

Körben ültek, a kör közepén a királynő, és egy gömbölyű tárgyat dobáltak egymásnak. Az arc nélküli szájakból furcsa nevetések hangzottak fel, amint a gömbölyű tárgy körben járt. Az egyik pesti kisasszony, aki a kör közelében helyet foglalt és minden borzalma mellett igyekezett alaposan szemügyre venni az előkelő hölgyek ruházatát, egyszerre csak azt érezte, hogy a gömbölyű tárgy az ölébe repül. Utána kapott, de ügyetlenül. Az öléből a lábaihoz gurult egy megsárgult koponya. Ijedtében csaknem elájult a kisasszony, de már késő volt. A kísértetek nevetve mutogattak mindnyájan feléje: mint az őszi szél sír végig a kopasz pagonyon, olyan volt a nevetésük. A kör közepén ülő dáma – nyilván a királyné – síri hangon mondta ki az ítéletet:

– A játékban az idegen hölgy lett a vesztes. Királyi hatalmunknál fogva elítéljük őt. El kell neki mondania azt, hogy mi az a szerelem?

Az urak és hölgyek tompán ismételték:

– Halljuk, mi az a szerelem?

A pesti kisasszonynak vacogott a foga a rémülettől.

– A szerelem – felelt reszketeg hangon – egy nő és egy férfi között létrejött kölcsönös szerződés. A férfi köteles csókkal, szép szavakkal, kalapokkal ellátni a nőt, amiért a nő hűséget szállít.

– Liba! – dörögött hátul Sgalitzer. – Szedje össze magát. Ez nem szállítási üzlet...

A pesti kisasszony zavarodottan dadogta:

– A szerelem természeti tünet, amely rendszeren csak akkor végződik házassággal, ha a nőnek megfelelő hozománya van. Amely hozomány a férfi önállósításához szükségeltetik.

– Szépen tanította fogalmazni a vörös Steinitz – suttogta gúnyosan Sgalitzer a háttérben.

– A szerelem... A szerelem – folytatta reszketeg hangon a pesti kisasszony – nem szegény embernek való. Szegény ember sohasem szeretheti azt, akit akar, mindig azt, akit muszáj.

A kísértetek halkan összesúgtak. A királyné csendes hangon megszólalt:

– Leányom, nem értelek. A szerelmet te, úgy látszik, nem ismered. Majd megtanítunk mi reá. Viczai Piroska, kedves udvarhölgyem, mondd el te nekünk, mi az a szerelem?

Sugár, barna leányalak emelkedett fel a körből. Halkan, mint az éji szél járása, így kezdett beszélni:

– Fölséges asszonyom, én a szerelmet így ismerem: bíborvitorlás aranygályán jár ő, amely gálya díszesebb annál is, amelyet a csalfa Velence Lajosnak adott ajándékba, de díszesebb minden gályánál, amelyet emberek építettek. Adriai-

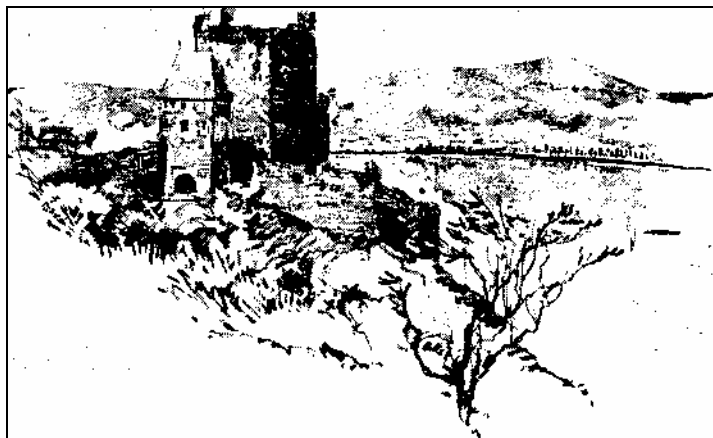
tengernek azúrkék habjai ringatják a gályát, és bronzarcú evezősök izmos karjai húzzák a lapátokat. A bíborvitorla alatt pedig ott áll a Szerelem. Ezüst sisakja mellett fekete sastoll leng, aranyos palástjára liliomok hímezve, kovácsolt ezüst pajzsán országcímer ragyog, – és a neve Lajos, Lajos, Lajos. Ő az én szerelmem, aki után epekedtem, elsorvadtam, akit nem győztem hazavárni a messzi Nápolyból. Nem hallottátok, ti idegenek, – fordult a kísértet a pesti kirándulók felé – visszajött-e már Lajos Nápolyból?

– Nem hallottuk – mondta Pamutkai, aki nem tudta, hogy melyik Lajosról is beszél a szegény kísértet.

– Szólj most te Büdi Anna, leányom, mi az a szerelem? – szólalt meg a királyné.

Egy fej nélküli alak emelkedett fel a sorból. Tompa síri hangon felelt a kérdésre:

A szerelem a kárhozat és a gyönyör. A szerelem az, amit még lelkiatyánknak sem szabad meggyónni, csak elsuttogni, megálmodni, az éjbe énekelni a csalogánnyal együtt. Az én szerelmem bűnös szerelem volt, Szentgyörgy piacán a hóhér fejemet vette szerelmemért. De ha lehetne, – óh, bár lehetne – még egyszer a pallos alá hajtánám asszonyfejemet szerelmemért. Ez a szerelem, fölséges asszonyom.

Pamutkai, aki ezalatt nekibátorodott, közelebb lépett. Bár lúdtalpú volt e Pamutkai, sohasem mulasztotta el megszólalni akkor, amikor nem kellett.

– Engedelmmükkel, tudom én, mi az a szerelem – szólalt meg hirtelen a legkínosabb feltűnést keltve. – Óh, én tudom, nagyon jól tudom mi az a szerelem, amennyire szerény állásom azt megengedi. Főnököm, Steinitz úr neje az én szerelmem tárgya. Kövér e nő, amilyen kövér nők csak Pesten vannak, és a szeme tüzes, az orra keleti, és áttört harisnyái megörjítene. Uraim és hölgyeim, tekintsek bennem a boldogtalan szerelmem, aki reménytelenül eped, sóvárog, mert Steinitzné önagsága még csak észre sem vette eddig szerelmemet. Uraim és hölgyeim, egyszerű ember vagyok, de van szívem. Én mondom önöknek, hogy a szerelem a legkitanulhatatlanabb valami. Látom, szomorúan látom, hogy egész

életemben hiába fogok görnyedni az iroda gázlámpása alatt, főnököm tisztelt neje kutyába se fogja venni érzelmemet. Uraim és hölgyeim...

IV.

Ki tudja meddig beszélt volna még ez érzelmes Pamutkai az éji társaságnak, ha barátja oldalba nem döfi.

– Siessünk Pamutkai úr, lekéssük a hajót! – kiáltotta fülébe a barát.

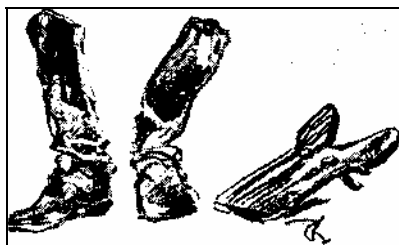
Nekiiramodott a társaság a hajóállomás irányában, s még arra sem jutott idő, hogy az éj eseményeit megbeszéljék.

(1907)

BALATONI HANGOK

A híres régi magyar fürdőhelyen, ahol a százesztendőös platánok alatt azok a melódiák borongtak, amelyeket nagyapáink dúdolgattak, és a vendégszobákban az a furfangos külsejű csizmahúzó volt az ágy mellé készítve, amelyet a múlt század elején talált föl egy veszprémi asztalos, – tekintet nélkül arra, hogy az általános csizmaviselet kiment a divatból – egy nyáron annyi szép asszony és leány jelent meg, amennyiről a fürdőhely legősibb krónikái sem tudnak.

Igaz, hogy száz esztendő óta sok szép asszony fordult meg a fürdőhelyen. A messzi Alföldről ekhós szekereken hozták el a szép leányokat, akiket a környék közvéleménye méltóknak ítélt arra, hogy a füredi fürdőzést megpróbálják. Ebben az időben a szép leányoknak a sorsát két motívum pecsételte meg. Az első motívum a nyári fürdőzés volt a híres tó partján, a másik egy jurista-bál Pesten. Ha a szép leány ezután is pártában maradt, nem is volt az akkor igazán szép, a közvélemény csalatkozott benne, mert hisz néha a közvélemény is csalódhatik.

De azon a nyáron, – amelyről a kis rege szól – mintha még több szép leány vállalkozott volna arra az ország különböző részeiből, hogy a tűzpróbának magát alávesse. A határőrsárdánál pedig valamely képzeletbeli esztétikusnak kellett lenni, aki csak a nagyon szép asszonyokat bocsátotta tovább az országúton. Mintha valamennyi rózsa, amely Magyarországon kinyílt, mind idegyülekezett volna valamely varázslat folytán... Olyan szép nők gyűltek itt egybe a nyári fürdőzésre, hogy bizvást lehetett javasolni, hogy még az otthon maradtak is elégségesek volnának ahhoz, hogy fölvirágoztassanak valamely külföldi fürdőt.

– Lesz mit írni a poétáknak! – kiáltott föl Honorius atya, a fürdőhely derék igazgatója, amikor az apátsági kolostorból leszállva, először sétált végig a tóparton. Nyomban elő is hívatta Vinczédit, a fürdőhely öreg poétáját, akinek nyaranta a szükséges versekért, költeményekért lakása és ellátása volt a fürdőn.

– Vinczédi barátom, – kérdezte – mit gondol, mikorra készülhet el a szokásos versbe szedett névsorral?

Az öreg költő aggodalmasan gombolta be kopottas atilláját:

– Nagy az anyag, főtisztelendő uram, szokatlanul nagy... Időt kell adni a lantnak, hogy kellően felajzhassem.

Honorius atya beleegyezőleg bólintott.

– Valóban, a szépnem szokatlan tumultusával állunk szemközt...

Majd nagylelkűen így folytatta:

– Kivételesen beleegyezőnk, hogy az idén egy fiatal segítőtársat is szerződtessen maga mellé, Vinczédi úr, valamely jóra való költőt... ígérheti neki a szokásos somlai átalagot. No, meg az aranyakat.

Vinczédi megköszönte az igazgató kegyességét és nyomban levelet írt Pestre a költők kávéházába...

Ahol szép asszonyok, szép leányok vannak, ott csakhamar a gavallérok is összegyülekeznek. Habár éppen az volt a legfőbb baja a tóparti fürdőnek, hogy a nő-sülni kész fiatal urakból, táncos gavallérokból és rajongó lovagokból mindig bizonyos hiányosság mutatkozott. A bölcsek szerint ennek talán az lehetne az oka, hogy mindig több a férjhez menni akaró leány, mint a házasságképes fiatalember, a tóparti fürdőhelyen azonban más volt a helyzet: itt az öregek szorították ki a fiatalokat. Az öreg urak, a fürdőhely törzsökös vendégei, már kora nyáron bevettek magukat a megszokott vendégszobákba és késő őszig nem lehetett őket kimozdítani. Az idők múlásával egyforma arányban nőtt az öreg urak száma, akik, húsz, harminc, sőt negyven éves szerzett jogok alapján követelték minden nyáron megszokott szobájukat, asztalukat és helyüket. Nem hiába tulajdonítottak csodás hatást a tó vizének: az öreg urak kifogyhatatlanok voltak. Mintha soha-soha meghalni nem akarnának, olyan nyugalmasan adták ki rendelkezéseiket az öreg fürdőszolgáknak a következő esztendőre. Sajátjuknak tekintették a fürdőt, és ősszel, midőn Honorius atya a leányos mamáktól egyebet sem hallott, mint szemrehányást, panaszokat az unalmasan eltöltött nyár miatt, az öreg urak jókedvűen búcsúzgattak az ezüsthajú igazgatótól.

– Nem kell búsulni, szent atyám, jövőre is eljövünk.

Honorius atya tisztalelkű ember volt, de ilyenkor mégsem tudott ellentmondani az ördög incselkedésének, magában valamely könnyebb természetű csúzt kívánva egyik-másik kiállhatatlan szeszélyű öreg vendégének, amely a jövő nyárra otthon marasztaná. Megpróbált már számos jámbor fufangot, amellyel a zsörtölődő öregeket otthon marasztaná: kora tavasszal levelet írt nekik, hogy a tó vize egészségtelen lett, majd a vendégszobák nedvességével ijesztgetett... De a makacs öregeken nem lehetett kifogni. Nyár első napjaiban lecsaptak a fürdőhelyre, elfoglalták a fürdőt, és ugyancsak zsörtölődtek Honorius atyával, ha egyik-másik régi fürdővendég késlekedett.

– Talán már meg is halt a barátunk! – mondták keserű szemrehányással az öreg igazgatónak. – Szent atyám, tebenned nincs semmi szív...

Honorius atya, amennyire lehetett védekezett, tiltakozott, végre is maga volt az, aki tudakozódó levelet írt például a káromkodó Nozdroviczky után, akitől pedig egész télen előre rettegett. Nozdroviczky erre diadalmasan vonult be és egész nyáron ott káromkodott a sétatér kellős közepén.

Most is, midőn az ország legszebb asszonyain, leányain jártatta a szemét az öreg páter, szívében keserű gondolatok fogantak és így sóhajtott föl magában:

– Szegénykéim, ha tudnátok, hogy micsoda sors vár itt reátok, bizony nem nevetgélnétek olyan jókedvűen!... Egy jóra való csárdástáncos nem akad az egész fürdőn, az utolsó eljegyzést pedig éppen három éve ünnepeltük meg e helyen. A lampionos esték már csak a múltban vannak, amióta Hatfalvy kúriai bírósági nem tud aludni, a muzsikás banda pedig csak a múlt század eleji nótákat ismeri, mert a divatos valcerekre nem tanítja meg őket senki. Anna-bálra megtanulhatjátok ös-anyáink táncát, mert nálunk másfélét nem ismernek...

Így sóhajtott Honorius atya, midőn az ország legszebb leányait a tóparton sétálni látta. De a fürdőház felől e percben az öreg Bábi Samu tekintetes úr keserves zsörtölődése hangzott föl, aki a holdvilágos esték elmaradása miatt panaszkodott éppen körülötte levő barátainak, pedig mindenki tudja, hogy a tekintetes úr már öt órákor lefekszik.

Honorius atya tehát a fürdőház felé vette útját.

Amint a százados platánok alatt kocogott az öreg páter, egyszerre szinte meg-hökkenne állott meg. A homokos úton három szalmakalapos fiatal gavallér sétált, akik finom öltözetükkel, nagyvilágias modorukkal elárulták, hogy nem valamely alföldi pusztá csendjét cserélték föl a fürdőzéssel. Egykedvű, kicsit talán unott mosollyal haladtak végig a tóparton, a következő percben már szájról szájra járt a hír, hogy a gróf Lenkeházy testvérek és Hubay Miklós, az ismert sportférfiú – mindhárman nőtlen gavallérok – a fürdőhelyre érkeztek és a Kecsekörömvillában megszállottak. Honorius atyának aggodalmasan dobbant meg a szíve: az egyik szoba a Nozdroviczkyé volt.

Teremtő uram, micsoda haddelhadd lesz ebből, ha az öreg meg talál érkezni! De az öreg páterben jó adag optimizmus volt, és egy percig azzal vigasztalta magát, hogy a rettentő Nozdroviczky talán nem is érkezik meg e nyáron. De, amint az optimisták rendszeren, az öreg páter is csalódott föltevésében, mert már másnap reggel jelentették neki, hogy a Nozdroviczky megérkezett és egy üres vendégszobában megszállott.

– Szólt talán valamit? – kérdezte komoly ijedséggel a fürdőszolgát.

– Semmit sem szólt – felelt az, amire a páter aggodalma még inkább növekedett. Ismerte Nozdroviczkyt. Tudta, hogy nem egykönnyen nyugszik bele sorsába. Most már bizonyos, hogy összeesküvést forral. De hát jöjjön, aminek jönni kell. Az ország három leghíresebb gavallérját mégsem utasíthatja ki a kedvéért.

A tóparti fürdőélet pedig a szokott egyhangúsággal, csöndes unalommal folydogált tovább. A híres gavallérok igen diszkréten viselkedtek, mindig egymás között mulatoztak és Honorius atya legnagyobb bámulatára még csak azokkal a leányokkal sem ismerkedtek meg, akiket a sok szép között a legszebbnek tartott a fürdői közvélemény. Csöndesen elvonulva, sarokasztaluknál szótlan hallgatták a fürdőmuzsika ósdi melódiáit és a táncteremnek feléje se mentek. Nem látszottak észrevenni, hogy a kíváncsiság központjai és illedelmesen kitértek a mérges öreg urak elől, akik minden lehető alkalomkor körülöttük lábatlankodtak, sőt megjegyzéseket tettek a betolakodottakra. A két Lenkeházy fivér nagy sétákat tett a környéken, míg Hubay Miklós naphosszat ringatta szandolinját a tó hullámain. A Lenkeházy grófok turista ruhájukban, szeges cipőjükben, batyuval a hátukon dudorászva érkeztek meg esténként, míg a fekete szakállú Hubay kamarás olyan bronzszínűvé sült a napon, mint egy szerecsen. Honorius atya már a tombolapestéket is elővette (augusztus előtt), hogy a három gavallért bevonja a társaséletbe, de ez a kísérlet is kudarcot vallott.

– Pedig micsoda párti volna akármelyik! – sóhajtott föl a derék páter. – Micsoda párti! Fürednek visszatérne régi fénykora. Midőn a szegény szép leányok mindig nábobokhoz mentek férjhez, a megyei aljegyzők pedig bácskai milliomos-kisasszonyokkal tartották a kézfogót!

Lassan-lassan az egész fürdőhelynek mintha csak az lett volna az ambíciója, hogy kimozdítsa a három híres gavallért zordon elvonultságából. A leányok új ruhákat varrattak, és az apák, midőn a vidékükbeli takarékpénztárhoz új váltót küldtek, megjegyzésképpen hozzáfűzték: „Annál is inkább kérem ezt a csekélységet megszavazni, mert itt nyaralnak a házasulandó Lenkeházysok is... Terka pedig ügyes leány, amint tudjátok.” A leányos mamák régi barátnőikhez írtak leveleket, amelyekben a férfi-hódítás felől tudakozódtak: „Te talán jobban emlékszel rá, kedvesem, én bizony már rég elfelejtettem...”

Akkor történt, hogy az egyik Lenkeházy gróf a vacsorázó-asztalnál azt találta kérdezni a fől szolgáló pincértől, vajon a fürdői színházépület mindig üresen áll-e? Nosza, Honorius atyának sem kellett több. (Augusztus előtt!) Másnap már üzent a közeli városcában működő színtársulatnak, hogy szívesen lát néhány nélkülözhe-

tő aktort a fürdői színpadon. Kvártély, koszt gratis,⁷ bevétel kvantum szátis.⁸ És estére már meg is érkezett néhány borotváltképű, kalandos ruházatú férfiú, egy vörösszeplős, sáfrányszínű hajú hölgy társaságában, aki minden holmiját egy négyszögletes skatulyában hozta a kezében. Mint utólag kiderült, a skatulyában a pirosító nyúllábon kívül egy hímzett gallérka foglalt csupán helyet, amely gallérkát estére vállára borította a vándorszínésznő és azzal annyi mindenféle kacérkodást művelt, amiről köteteket lehetne írni.

A regében csupán az jegyeztetik föl, hogy az előadás után Lenkeházy gróf ünnepélyesen meghívta asztalukhoz a truppot, Hubay kamarás pedig a cigány bandát foglalta le. A csöndes sarokasztalhoz e naptól fogva nagy, csatogó vidámság költözött. A vacsorák a hajnalba nyúltak, és a pezsgőspalackok olvasatlanul durrogtak. Sőt hajnal felé a táncterembe is bevonult a társaság, ahol az ország első gavallérjai kitűnő buzgalommal fölváltva táncoltatták Virághalmy Esztikét, a vándorprimadonát.

A fürdői publikum eleinte szent borzalommal szemlélte a vörösszeplős hölgy diadalmas szereplését. A megbotránkozást növelte az, hogy egyszerre mindenféle drága toaettek, kalapok érkeztek Bécsből és Párisból, és a hímzett gallérka végleg nyugalomba vonult. Sőt még a hízásnak indult aktorok részére is akadtak kimustrált ruhadarabok a gavallérok gardrójában, és a fürdőzenekar estéről estére a legújabb valcereket muzsikálta.

A forrongás akkora mértéket öltött, hogy Honorius atya a szemrehányások miatt már a kolostor kapuját sem merte átlépni. Hubay kamarás naponként Svájcól hozatott alpesi ibolyái még a legszelídebb mamákban is fölkaavarta a vért.

A vörösszeplős diadalának tetőpontján Nozdroviczky úr lépett elő mentőangyalként. Az öreg úr fejéből pattant ki az. eszme, hogy a fürdő jó hírnevének a megvédése érdekében egy „kontrabált” kell rendezni, amelyre sem a grófok, sem a színészek nem kapnak meghívót.

S a bál aztán meg is történt. Az öreg urak kimondhatatlan lelkeséggel táncoltak, Nozdroviczkyt ünnepelték, még az. öreg kúriai bíró is végigtáncolta a körmagyart.

⁷ ingyen

⁸ számlálatlan

Csak a fürdői szépek maradtak szomorúak, mert a fogadóból idáig hallatszott a vörösszeplős pajzán éneke.

Néhány nap múlva a színészek levonultak, a vörösszeplős parfümjét elfájta a tóparti szél, és a sarokasztalnál újra elcsendesedett minden. Hubay Miklós nap-hosszat szandolinozott, a grófok kutyaoltak, és a fürdőzenekar a századeleji nótákat játssza. Nozdroviczky uram büszkén emlegette: „Én mentettem meg a fürdőt, én, aki megtagadtatott, megcsúfoltatott...” Csak a fiatal poéta – a kisegítő – járt rosszul. Tudatlanságában ugyanis a jámbor a rigmusos névsorban Virághalmi kisasszonyról is megemlékezett. S ezért a somlai átalagban nem részesült.

(1908)

NYÁRI FÉNY

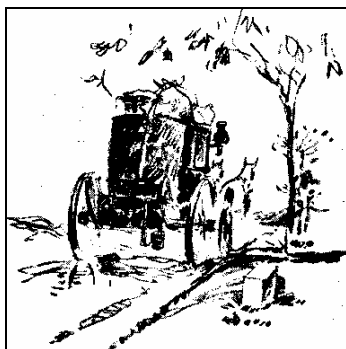

Ha egy napon megjelennének a régi fürdővendégek a magyar fürdőkön, akik évtizedekig, néha egy emberéletig jártak ide nyár elején! Egy alkonyattal megérkezne a delizsánc, és múlt századbeli, fehérnadrágos gavallérok, batyus vándorszínészek, utazgató költők ereszkednének le a kocsiból a fürdőház előtt; vikleres asszonyások, fejkötőben vagy kis kalapkában, férjhez-menendő hajadonok és kerek szemű gyermekek érkeznének meg a múltból, akik itt nyaranta boldogan és vidáman tanyáztak, fürödtek és regényeket szóttek! – Nemigen ismernék meg régi helyeiket az egykori fürdővendégek, új embereket találnának, akiket azelőtt senki sem látott, más hangok hallatszanak a fák alatt, még a hangászok is kicserélődtek. A magyar fürdők a háború alatti nyarakon olyant változtak, amilyent száz esztendő alatt sem.

Az Anna-bál deli táncosai messzi temetőben fekszenek, miután harcosok lettek hosszú, békés évtizedek után, és a táncosnők gavallérok hiányában otthon maradtanak. A tó és az erdő, egy pár régi épület, a csizmahúzó és az evőeszköz talán nem változott, de az ebédre és a vacsorára – a régi magyar bőségre és olcsóságra már nem lehet töb-

bé ráismerni. A kis tanítónő, aki megtakarított forintocskáiból néhány hetet énekelve töltött a kárpáti kies fürdőhelyen, a hivatalnok, aki boldogan várta a balatoni nyarat, a turista, aki takarékoságból és egészségi szempontból gyalogszerrel kóborolt a hegyek között, a nyári vakációját élvező tanár, diák, akit „szupplikáns”-nak is hívtak: a régi magyar nyár figurái végleg elvonultak az emlékezésbe és az anekdotákba. A napsugár hevesebb, mint valaha, de csak a nagyon kiválasztottak engedhetik meg maguknak a nyári feredőzést, amelyhez valamikor elég volt száz forint a mellényzsebben.

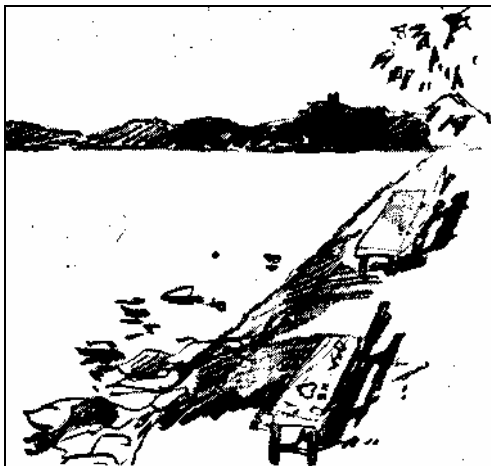
Tehát jön a delizsánc, a furmányos szekér, a falusi bricska és hozza visszafelé a múlt időkből a régi, furcsa vendégeket, széles csizmaszárú öregurakat, akik együtt töltötték itt a nyarat az emeletmagasságba nőtt tölgyekkel; ahány karikája volt a fának, annyi esztendeje látogatják vala a fürdőhelyet; szűzdohányt, otthoni bort, kisüstönföttet, esetleg szalonnát hoznak magukkal, mert az idegenben sem akarnak nélkülözni. A furmányos szekeren a tekintetes asszony egy kamrára való elemőzsiát hoz magával, drágalátos befőttet, hideg és füstölt pecsenyét, kenyérnek való lánglisztet. A kényesebb menyecske magával hozta az ágyműjét, mosdóját, fürdőkádját; a vénkisasszony macskáját és madarát. Egy-egy régi fürdői fogadóban nemegyszer kakas kukorékolt hajnalban, amelyet messzi földről hozott magával a fürdővendég, mert az órák nem mindig megbízhatók.

Parád, Füred, Palics, Bikszád, Sóstó: a régi magyarországbeli fürdőhelyek, ahol boldog, gondtalan nyarat töltöttek eleink, korántsem arravaló helyek voltak, hogy ott fogadás, kellner vagy bárki meggazdagodjék a vendégek pénzén. Bár kártyánál, cigánynál, majálisnál mélyen benyúlt a bugyellárisába a fürdővendég: általában takarékoság jellemezte az életmódot. Jaj lett volna annak a fogadósnak, aki emelni merté volna a rostélyos árát negyven krajcárról, de perbe fogják azt is, aki nem dúsan és bőven főzet vala a messzi földről idegenbe került magyaroknak.

Liszniai Tóth Kálmán, Náray Iván, Bartók Lajos, Komócsy József, akik majdnem egy csapáson jártak a vándorszínészekkel, tárt karokkal fogadtatnak mindenütt a nyári unalomban. A poétáztató ember bízvást elindulhatott utazási tőke nélkül a régi Magyarországon. A honfiak és honleányok diadalkapukat állítottak. A női szívek fennen dobogtak. A jókedvű urak összegyűltek a környékről. Az öregasszonyok nyomban Petőfivel álmodtak, ha egy vándorköltő ment keresztül a falun.

Már régen nem járnak postakocsik, és íme, a feredőző közönség ismét úgy utazik, mint nagyanyánk korában. Elemózsiával megrakodva indul el otthonából az útra, mert az útszéli fogadók, korcsmák, csárdák olyan üresen ásítanak, mintha tatárjárás utáni időt mutatna a kalendárium. Liszteszsákok, oldalosok, zsírosbödönök, nyugalomba vonult pincetokok, cseledékenyek, tejespalackok, savanyúvizek, evőeszközök, esetleg egy tojóttyúk s egyéb baromfi utaznak a gőzvasúton, amelynek ablakából néhány év előtt gúnyosan mosolyogtunk a régi szokásokhoz ragaszkodó, maradi falusiakon, akik a töltés mellett szekereztek. Császárhúst, füstölt kolbászt, kávé, teát cipelnek a gavallérok, akik hölgyük meglátogatására máskor egy szál virággal vágtak neki az útnak.

Vajon él-e még a szerelem e bús időkben, amelynél zordabbakról még nem álmodott költő?

Csókolóznak még a régi padokon, amelyekbe szívek és betűk vannak vésve? Miről susognak holdfényben a platánok, és mit mormog a tó éjféli felé?

Bakkecske módjára mekeg az epekedés az elmúlt ifjúság, a régi szép idők után. Úgy látszik, hogy már nem is lesznek Magyarországon többé bol-

dog emberek.

(1918)

BALATON RÉVÉSZEI

Aki megelevenedett bibliai festményt akar látni, az keljen át Zamárdi és Szántód között a kompon. A hajót azok az emberek hajtják evezőikkel, akik már Jézust a tengeren hajókázták, akiknek arcásait régi templomok félhomályos boltozatain láttuk. Az evező ember, az evezésbe elmerült, szinte átváltozott ember egyforma a biblia ezer esztendőinek messziségében és a zamárdi kompon. A fárasztó testi munka az Üdvözítő közelségébe vonja az emberi arcokat, a túlvilágra megy az arc fényekért, színekért, a halálosan elfárasztott testből kiválik a lélek és kiül a szemekbe, mintha elrepülni készülne. Régen láttam szebb embereket, mint az evező révészeket.

Bús taktusa a munkának a legősbibbi. Az evezés ugyanaz volt ezer évek előtt is. Hat legény, aki hajtja a nehéz kompot, egymás mellett ül párosával. Mielőtt meghúznák a hosszú, nehéz lapátot, felemelkednek a deszkáról, amelyen ülnek, aztán ugyanabban a másodpercben vetik hátra magukat, amidőn meghúzzák a rudat. Előrevetik magukat, hátradőlnek, mintha egy test, egy izom volna valamennyi. Nem késhet senki egy szempillantást, nem pihenhet egyik sem egy másodpercet, nem takarékoskodhat a munkával egy verejtékcseppet sem.

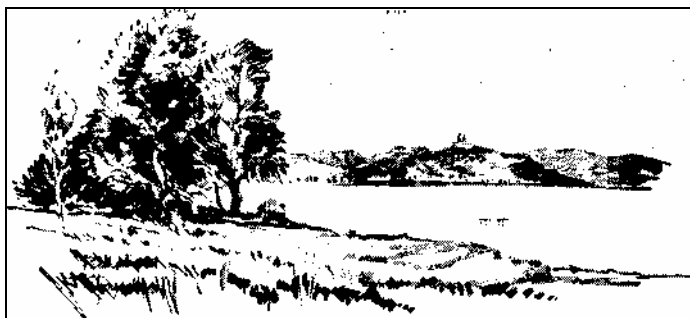
Mint egy emberfölötti tánc, ősi ringatása a testnek, megfeszülő és engedő kötele az izomzatnak, a testi munka csodálatossága: folyik az evezés a kompon. Szakadatlanul, megállás nélkül attól a perctől kezdve, amint az evezőket a vízbe merítik: ringatóznak a testek, külön életet kezdenek élni a lábak, a karok, de legfőképpen a fejek, amelyek lassankint oldalvást dőlnek a kimerültségtől. Az evező emberek testmozgásában van némi nyoma annak a legmodernebb festőművészetnek, amelyet kubizmusnak, futurizmusnak neveznek. Az evező ember testrészei valóban szétválni látszanak egymástól a mozgás következtében. Egy pillanatban csak hátrafeszülő karok látszanak: az emberek eltűnnek a karok mögött. A test többi része elmúlik, levegővé, láthatatlanná válik. Tizenkét kar látszik csupán a hat evezőn. A másik pillanatban: a karok válnak levegővé és helyüket elfoglalják az

emberi törzsek, amelyek átringanak egy másodpercre a hajó orrába, mint elvonuló színészek a színpadon. Aztán legvégül a fejek maradnak csupán helyükön. Ezek az önfeledkezett, álarc, festék nélküli fejek, amelyek olyan pírhoz, fényhez jutnak, mint a szentek fejei, amelyeket egykor régi templomokban láttunk. Nem lehet leírni azt a változást, amelyen a révészlegények általmennek, amire a Balaton közepéig hintáztatják a kompot. A szélmarta, esőtépte, viharos arcok elveszíti minden földi durvaságukat. Megnemesednek a homlokok, belső fényekben égnek a szemek, alkonyati aranypírban fürdőznek a felhevült arcok. Az a fiatal legény, ott, az ifjú János próféta, midőn jelenéseket lát. Ez a rongyos katona az első padon, olyan, mint a Nepomuki, akinek szobrai annyi láttuk vizek felett, hidak bejárásánál. Bibliai emberek ők valamennyien, amint itt a haragos víz fölött, zöld ég alatt, sötét hegy mögött a hajót vonják, húzzák, megszakadásig eveznek, nem is néznek egymásra, mert mindegyik azt csinálja, mint a másik, a szemük a távolság fátyolképeire szegeződik: vajon mit látnak ott e nedves, örömtelen, fájdalmas szemek? Fel, le, fel, le.

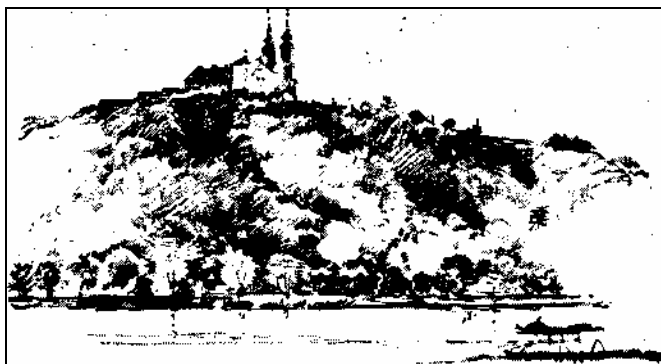
A nagy víznek nincs vége, a hullám nem változik, végtelen szövetje a víznek egyforma kedvvel fogadja a rávonuló gályát minden evezőhúzás után, a szél nem tud új nótát, mindig csak egyet fúj, a hal nem dugja ki a fejét, hogy itt énekeljen az evezőknek; komor az ég, zord a víz, reménytelen a csillag, amely a felhők abla-

kán átpillant, mozdulatlan a köves part, ígérettelen a holnap, amely a nemsokára beköszöntő éjszaka után következik, a homályba borult partokon a szél tudja a járást: – ők a vizet ismerik csupán, amely hallgatva fogadja őket napról napra, nem mondja nekik, hogy őket szereti, nem ölelgeti, dédelgeti őket, holott mindig vele s benne vannak, csak tűri, viszi őket, evezőiket, setét hajóikat, messzejáró utasaikat, akiknek idegen sár szárad a lábukon, akik majd innén nemsokára ki-kötnek s örökre felejtik a hajósokat, akik a víz közepén minden izmuk megfeszítésével dolgoznak értük. Hátra sem fordulnak többé a partról, vissza sem néznek a messziből, szürke homokszemként perdül le az óra a többi közé, elhalványodik az emlék, mint a felhő a távolban, elsuhan a szél, mint az álom, s a hajósnak nehéz, megszakadó munkától átnemesedett arcából, az eleven tünetényekből annyi sem marad meg az emlékezés számára, mint a gyufa ellobbant lángjából a vak éjszakában.

Fel, le. Fel, le, vonják a kompot a legények, a tihanyi tanító mindig a hullámok közepének irányítja a kormányrudat, mert a hullám közepét kell kettévágni a hajó orrának, ha céljához egyenes vonalban akar jutni, a kocsilovak tűnődve, ijedt mozdulatlansággal állanak, ismeretlen part felé tétován kalandozik az utazó szeme, erősödik a szél, mintha megérkeztek volna segédei az alkonyattal, mély vízből jön fel a hullám fehér torkával, a közelgő hegyeken már lábujjhegyen fut az alkonyat pásztorfia; ásítózva buknak be az esti homályba az eddig fehérülő parti házikók, vadkacsa-pár vonul a tó felett éji tanyára, lomposan roppanva száll egy nagy madár, mintha megunt volna már az életét, a csend hírnökei futnak szét mindenfelé a kegyelemlevéllel, – csak a révészlegények dolgoznak a végkimerülésig, inuk rogytáig, az égre nézve, földet, vizet nem látva, közelgő partot nem érezve, fel, le, mint az örökös dologban álló emberi nedvek, a verejtéknek ki nem fogyó forrása, mozgásnak meg nem állása, álomnak leszállyhatatlan kerengése, a munkának elhallgatás nélküli bugása, másvilágig érő evezőcsapása... Amíg felsívt a révészgazda sirályhangja. Állj. S akkor szökkenve, nyögve, feljajdulva állnak meg az örök evezők, messzi útról térnek vissza a régi emberi arculatok, látni kezdenek a kimerült szemek, a víz alól bukkannak fel a levegő után nyíló szájak, ernyedten zuhannak le a karok, partra fut a nehéz alkotmány és oly fűrgén helyezkedik el az út irányában, mint egy táncosnő.

Igazgatja, illetéi széles fenekét, a lovak robajjal rontanak le a könnyű kocsival a veszedelmes helyről, a révészgazda beszedi az útiköltséget a kéknadrágos suszterkétől, aki nem segített a komp vonásában, a legények mozdulatlanul maradnak helyükön, evezőik mellett, mintha nem tudnának megválni a fáradalmaknak e kemény deszkájától. Lepihennek a szíjas, vadmadár-csontú karok, fekete kezek remegve tapadnak a hídhöz, izmos derekak fájdalmasan összegörnyednek, megmerevült fejek bágyadtan a mellre hanyatlanak, bajuszok hallgatva lekonyulnak, szemek megmerevedve a vízre néznek, a kemény, csontot törő, izmokat végsőkéig megfeszítő munka után szinte ijedt ez a nyugalom. Evezni, húzni, haladni: ez az élet, nem pedig egy helyben állani a köves, vén partokon. Vadmadár módjára belevágódni a szélbe, a hullámba, a baljóslatú Balatonba: ez az öröm, nem pedig tunyán pihenni a deszkapadon.

Repülni, utazni, utolérni az este lenyúló köpenyegét, vagy a napsugár utolsó sarkantyúját elkapni a hullámon...

Fütyülve venni a lélegzetet, próbára tenni a szívet, birkózni az ellenálló vízzel, legyőzni a vasvillásszelet, küzdeni, felragyogni, győzni a vizén... Ez az élet, nem az üldögélés a kikötőben. Most egyszerre szegény munkásemberekké váltottak az apostolok... A bibliai kép helyett a mindennapi sáros országút következik. A balatoni zúgás helyett kerekek egykedvű pergése viszi gondolatunkat. Az eső nyakunk közé csap az út fordulójánál, mint egy lesben álló vándorló. Az alant maradt tavon halottként marad a fekete komp. A vízionárius arcok helyett fáradt legények ácsorognak a parton. Hörög a szél a hegynek kapaszkodó úton. Mintha a boldogságos, fáradságos, biztosan célhoz érő élet maradt volna odalent a vizén az egyszerű, szóztalan, igénytelen víziemberekkel, akik nem tudnak egyebet az egész világról, mint az evezők, vagy a halak, odalent a hullámokban. Az ifjú János apostol, a rongyos katona és a többiek, akik egy óra hossznyira úgy megszépültek, megnemesedtek a nagy út mélyein: elmaradnak a sötétségben. A bibliai csendet, az evezők boldog hintáját, a hajó megszokott nyikorgását felváltja a sanda országúti élet; a fájdalom és bánat, e két fütyörésző szegénylegény kapaszkodik fel a kocsira az első emberi háznál. A halszemű bibliai emberek helyett csigavonal alakú szemek jönnek szemközt az országúton.

(1921)

JÓKAI MÓRNÁL, A FÜREDI URADALOMBAN

– Itthon van Mikhelini úr? – kérdezgette egy fáradozó, másvilágiasan szelíd, vándormadár halk kiáltásához hasonlatos hang a veszprémi piacon, egy szennyes függönnyel takart üveges irodaajtó előtt, amely irodaajtóra az volt festve, hogy Mikhelini terménykereskedése található mögötte. De bármily szelíd és kéredző volt is a hepehupás piacról beszűrődő hang, a terménykereskedő egyetlen segédje, aki az irodai asztal mellett bizonyára olyan életuntan üldögélt, mint a legtöbb magára hagyatott, dologtalan írnok, akinek nincs otthon a főnöke, hogy legalább annak szidalmait hallhatná: – az írnok minden alkalommal kénytelen volt ily választ adni a kérő hangra:

– Mikhelini úr a kávéházban van. Sürgős üzleti ügyek miatt.

Vagy:

– Mikhelini úr vidékre utazott. Elhalaszthatatlan üzleti teendőkben.

Pedig a terménykereskedő-írnok talán nem is volt rossz ember (mint általában Scrooge és Marley dickensi írnok óta nem is tudjuk gonosz embereknek elképzelni ezeket az irodai alakokat), bizonyára azt is tudta az írnok, hogy a szelídhangú úriember, aki balatonfüredi fiákeren érkezett meg a boltocska elé, mindig reánézve fontos, szinte kétségbeejtő ügyekben kereste Mikhelini urat, nem csupán a búza ára érdeklő látogatásai alatt, hanem egyéb, fontosabb dolgok is, – mégis az írnoknak engedelmesskedni kellett főnöke parancsának, amely főnöki parancs

szerint a balatonfüredi Jókai Mór úr előtt mindig le kell tagadni a terménykereskedő jelenlétét. Ez a rövidnyakú, vézna arculatú, őszbajuszú, borivásra hajlamos talián volt az egyetlen ember tán Magyarországon, aki veszprémi boltocskájában mindig elrejtőzött a nagynevű vendég elől. Ámde az olasz hiába bujkált, apránként, kis pénzekért, apró kölcsönökért, elmulaszthatatlan fizetni valók vállalásáért mégiscsak előbb-utóbb kénytelen volt birtokába venni Jókai Mór füredi nyaralóját. A költő túljárt a terménykereskedő eszén, ha egyszer megrendelte a fiákert és a pénzre szüksége volt.

– A „bankáromtól” jövök – mondogatta elégedetten, mikor Mikhelini urat sikerült előkotorászni a fás– vagy szenesládában. A tél ez évben hosszúra nyúlott, márciusban is zord napok jártak, Jókai pedig az egész telet csaknem egymagában töltötte füredi villájában. Ekkor írta az Aranyember című regényét, – nem csoda, hogy adósságai márciusban már nagyon fojtogatták. A balatoni halászsoknak is tartozott a legutóbbi halküldeményért, nem beszélve Kellerről, a fűszeresről, Horváthról, a veszprémi kőművesről, akinek villája felépítéséért részletekben kellett volna fizetnie.

De ha estefelé feltűnt a veszprémi úton a füredi fiákera: már a faluban, amelyen át kellett hajtatni a villáig, megtudta mindenki, hogy Jókai úr „bankárjától” jön, holnap nem lesz búfelejtető, zárt ajtók mögött halkan végzett regényírás a füredi villában, a legalattomosabb hitelező is minden furfangosság nélkül bejuthat a költő dolgozószobájába, – nem beszélve a jámborabb hitelezőkről, akiknek maga a költő sietett elébük kopott házikabátjában, papucsában a barna begyű vadgesztenyefák alatt, amikor a félénk hitelező a kerti kapu kilincsét próbálgatta.

– Itthon van Mikhelini úr? – kérdezzetik fejem felett most is, a márciusi estén szelíd másvilági hangok, amikor Jókai egykori „uradalma” előtt álldogálok, nézegetem a megkisebbedett kertet, a megnagyobbodott épületet, és a szememmel azt a szürke zsalugáteres ablakot keresem, amelyben valaha a ház egyetlen kályhája állott és a hosszú téli estéken maga mellé szoktatta az egyedülvalóságot kereső Jókait. (Róza asszony e télen Pesten maradt, egyébként is inkább szeretett lakni a Stáhli utcában vagy a Svábhegyen, ahol a barátnőit mindennap megkínálhatta kávéval, mint a füredi téli zordonságban.)

– Itthon van Mikhelini úr? – kérdezik a másvilágias hangok az egykori kémény felett, amelynek füstölgése többé nem jelenti, hogy a költő a zsalugáterek mögül hosszan, öntudatosan nézdegéli a téli Balatont, ha munkáját darab időre abbahagyta.

A tó felé igyekeznek a vadlibák az ország minden tája felől e márciusi borongón bús estéken, láthatatlanabban, mint a felhők fátylai, amelyeket tudvalevőleg ily estéken teregetnek ki fehérre vagy feketére; – a gesztenyefákat szinte megérintve alacsonyodó repülésükben, amikor immár harminc lépésnyire feltűnik előttük a magyar mitológia, mint egy elhomályosodott ezüst páncél valamely ezer évek óta eltemetett vitézen. Csaknem a háztető kopadozó, régi udvarházra emlékeztető, barna zsindefedelét érintik az est vándorai, amikor az árva kéménybe húzódott mesemanóktól is megkérdezik:

– Itthon van Mikhelini úr?

Mintha a másvilágról kérdeztetné ezt a ház egykori gazdája, arról a túlvilágról, ahonnan a láthatatlan madarak csupán fantáziájukat (vagy mondjuk: ösztönüket)

követve eltálnak ide a nagy tó környékére, a Jókai-kert csendes, emberhangtalan sűrűségeire még ötven esztendő múlva is emlékezve, – ahol mindig bátrabban, hangosabban, szinte megkönnyebbülten adnak hírt utazásukról, mint ahogy némely állomás mellett a legféltékennyebbek is felvidámodnak, – ahol zengő, klárinétos hangon kérdezzük:

– Itthon van Mikhelini úr?

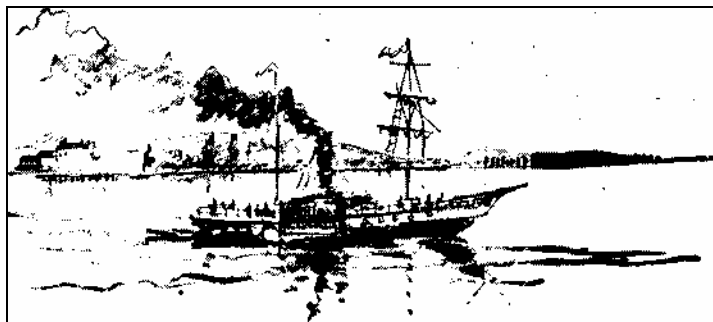
Mintha csak azt hinnék, hogy még áll valamely gömbölyödő vadgesztenyefa alatt Jókai úr, akivel ilyenformán dévajkodnak az ég vándorló diákjai, lekiáltanak kertjébe, hogy gyorsan tovább szálljanak, – kicsalogatják a költőt a maguk megkeresésére a csillagatlan tavaszi éjbe, mint ez a tréfás kis szellemeknek szokása, hogy hagyjon már fel búskomollyá sápasztó gondolataival (ebben az évben Jókai azt hitte, ifjúkori tüdőbetegségéhez szívbetegség is járult), amelyek miatt a füredi remeteséget választotta, és Mikhelini úr holnap bizonyára tőzséri komptoárjában lesz, amikor a költőnek már ideje sem lesz többé megkérdezni a jószívű írnot, az ál-Brazovicsnak nincs dolga sem a kávéházban, sem vidéken, hanem nagy harmónikás bugyellárisal siet ki a vaskályhából (vagy más rejtkehelyről) a költő elé, megnyálazza a bankókat, miközben hátukra fordítva elrakosgatja őket Jókai úr elé, mintha tudná előre, hogy mennyire is van szüksége a költőnek, aki egész télen át nem „keresett”, csak „dolgozott”, és a lelki és testi betegségekhez két Aranyembernek (a komárominak és a veszpréminek) is kellett jönni erre a világra, hogy a költő tavasz jöttével végre ne kérdezzen többé semmit a kertje felett kiáltozó vadludaktól. Ne kérdezze a veszprémi Mikhelini urat és ne kérdezze Timár Mihályt Komáromból, akinek élettörténete lassan úgy kidagasztotta mindenféle papirosaival a Róza asszony által adott bársony-útításkát, hogy a gőzhajó indulása előtt kisfiút kellett fogadni, aki a táskát a kikötőig cipeli. – Tél elején, mikor a költő bús szakállal, halvány arccal, éjszakánkint nyugtalanul kérdezősködő szívvel a magányba megérkezett: sovány volt a táská, legfeljebb Róza asszony orvosságai töltik meg zápult fenekét. Most tavasszal, ama régi tavasszal duzzadt volt a táská, csak a szív kérdezgette még a hajó dobogásával együtt, hogy vajon mi lesz ezentúl Mikhelini úr nélkül? A komáromi Aranyember leverte a veszprémi gabonást, – Jókai e szenvedéses, kínban, magányban, halálrakészülődésben és kábító regényírásban töltött tél után, amelynek csupán e ház poros ákácvirághoz hasonlatos zsalugátérei és sárgára meszelt falai voltak tanúi, többé sohasem kérdezte életében, hogy:

– Itthon van Mikhelini úr?

Egyszerre minden jóra fordult, mint a mesemondásban, – amint ez a jószágos nagy mesemondó annyi csodát tett maga is regényhőseivel.

Jókai elfeledte a szenvedések telét és alig némi reménnyel beköszöntő tavaszát, a füredi ház árván maradt, miután a Kisfaludy gőzös átvágott a még mindig télies Balatonon, hogy a legnagyobb magyar regényíróként hozza vissza ismét a világba azt a szelíd, halkszavú férfiút, akinek az öröm, bánat, betegség poharát

nyújtogatá. A költőt magával ragadta végzete, mielőtt a vadgesztenyefák gumói megmutatták volna értékes tartalmukat, az élet arany színű kikötői felé pöfögött el a Kisfaludy a kövér bársonytáskával és a lesóványodott költővel.

De itt a kertben, amely az egykori Jókai-villát körülveve, mint mondják, néha oly őstermészeti bőségességgel, hogy a regényírónak csak kicsinyt kellett felnyitni a zsalugáter valamely lezárt szemét, hogy műveiben a legszebb kerteket leírhasse: itt a kertben még soká emlegették őt a magányos esték, a kifizetett hitelezők, sőt maga a veszprémi „aranyember” is, aki miután többé nem bujkálhatott se kávéházba, se vidéki városba a pénzért járogató költő elől: hirtelen szerencsétlen ember lett. Az ősi mondákban, a mesemondó hagyományokban vannak ilyenféle történetek. A veszprémi gabonás, miután potom áron hozzájutott Jókai füredi házához (igaz, hogy nem akarta szegény feje), egyszerre otthon lett volna most már mindenki számára, de többé, jó darabig nem kereste senki. A veszprémi irodában az írnoknak nem kellett többé számontartani a munkaszünetes napokat, amint már az emberemlékezet óta szokása minden terményüzleti írnoknak – minden nap munkaszünet volt. Senki nem nyitott be a boltocskába, hogy Mikhelini urat a papírkosárból előbujtassa és nagy bugyellárisa után tudakozódják. Az írnok körmeit farigcsálva elgondolhatta, hogy mily izgalmas napok is voltak azok, amikor Jókai úr fiákeren érkezett meg az előljárósági intéssel, amely szerint másnapra árverést tűznek ki lakára! Vajon, voltak Mikhelini úrnak is ilyenfajta gondolatai, amikor nyáron elmenekedett Veszprémből az üzlettelenség és pangás elől s füredi házába beköltözött? Vajon, figyelt-e valaha is a kert felett elrepülő vándormadarak kiáltására, a kerti kavicsok csikordulására, a gesztenyebimbók kipattanására, a kemény hangjaira, amely egész télen egymagában mulattatta a költőt, és bizonyára ezen az úton jártak be hozzá az Aranyember-beli ismerősök is? Nem, akárhogy nézegetem ennek a talián búzakereskedőnek az emlékét, – nem tudom róla feltételezni, hogy valaha is gondolt többet Jókaira, miután házába beköltözött.

Pedig azután is felhangzottak hangok a ház előtt, amelyek Mikhelini úr felől tudakozódtak. Persze nem oly anygali szelídségűek, mint egykor ott a veszprémi boltban, és nem is láthatatlanok, mint a vándormadarak hangjai:

– Itthon van Mikhelini úr? – kérdezték fontos, ropogós, porzós, stemplis hangok a kapu előtt, amikor a különböző ügyvédek, hatóságok megjelenettek a szelíd kapu előtt, öreg fiskálisok krákogtak, vén végrehajtók gondolkoztak azon, hol ebédelnek, de a kapunak egyszer mégiscsak fel kellett nyílni a szűkölködők előtt.

– Bezzeg, a régi gazda idejében minden számlát kifizettek ebben a házban – morogták a hitelezők a veszprémi „aranyember” fülébe, amelyet vénségére, temetői utazásáig hiába dugaszolt be vattával. Azt mondták, hogy a komáromi Aranyemberrel végképp elment a szerencse a háztól.

(1927)

A BETYÁROK ORSZÁGÚTJÁN

A Bakony szökik az emberek elől.

Mind beljebb húzódik hegyei, völgyei közé. Már nem is hallani erdőzúgást Várpalotán, pedig húsz esztendő előtt még ott kezdődött a Bakony, ahol a falu végződött. A forspont (ismét kocsin utaznak Magyarországon; akinek valami bélyeges írás van a zsebében, a községházán, a „direktóriumnál” rekvirál előfogatot), a forspont tehát jó darab ideig halad a fehéren kanyarodó országúton, hegynek-völgynek, amíg végre elérjük azt a dombot, amelynek ritkás hajzatát messziről látni.

Itt a Bakony. Régi Magyarország híressége. Kalandok, regények, mesemondák színtere. Az elmúlt század történelme, amikor még ráértek Magyarországon meséket mondani, meséket végigélni. Manapság már senki se él, aki a Bakony nevezetességét: Sobrit a két szemével láthatta volna. Pedig a mostani vénembereket gyermekkorukban Sobrival ijesztgették. Sobrinak néztek minden gyanús vándorlegényt, holdfényben merengő odvas fadereket, a szél futó árnyékát az országút porában, a réti sas rikoltását, éjszakában koppanó lépést a gyalogúton... Jön Sobri.

Már kizöldült a Bakony, a lombok összehajtanak, barátkoznak, tehénként legeltet buja fűvén egy katonasapkás gyerek, azonkívül aztán nem találkozunk senkivel, csak az erdővel. Megyünk benne, mintha sose lenne vége. A veszprémi országút ez, benne fut a Bakonyban, pandúrok virrasztották át a csillagos égboltozatot, betyárok óvakodó tüzet kereste az éjben a riadt vásáros szeme, az országútról egyenesen az erdőbe lehet lépni. Bár két lépésnyire esik egyik fatörzs a másiktól, mégis olyan sűrű ez az erdő, hogy nyomban elrejtí azt, aki benne tíz-tizenöt lépést halad. Nincs bokra, csak sudár fatörzse. Egyforma, egykorú, egy testvér itt minden fa. Szabályosak, mint a katonák. Ember legyen, aki itt el nem téved. Méréföldekre nem változik a kép az erdő belsejében. Lomb, fa, fű, kalapnagyságú kék

égboltozat. Aztán megint lomb, megint fa, útnak, tájékoztatónak híre-hamva sincs. Aki ismeretlenül elbódorog benne, a harmadik vármegyében lyukad ki, ami ugyan nem valami nagy dolog ezekben a dunántúli megyékben. Egy árok, egy facölöp vagy egy vizecske: már új vármegye kezdődik. A pandúrnak meg kell állni, nem üldözheti a betyárt idegen megye területén. Respektálták is szívesen ezt a törvényt a régi csendbiztosok, hisz egész életükben sem tettek volna egyebet, mint betyárt hajszolnak. A pandúrok tehát megfordították a lovak fejét az ároknál, megfenyegették öklükkel a zsványokat: „ide ne merjétek tenni többé a lábatokat, mert ez Veszprém megye”; – a betyárok tüzet raktak, és kezdődött előlről a régi élet, hisz a Bakony mindenütt egyforma volt: Vasban, Veszprémben, Zalában.

De hát hogyan igazodtak el ebben a példátlan erdőségben a betyárok?

Sobri Jóska idejében valahol a pozsonyi Kárpátoknál kezdődött a Bakony és lenyúlott a Drávaig. Erdőben rejtőzve, akár emberrel sem találkozáva vándorolhatt a betyár hetekig, ha üldözték. Az országúton ő amúgy sem járt. Ott csak lesben állt addig, amíg dolgát elvégezte. Aztán jött a titoktartó, lábnyomot, bűnt, lelkiismeretet altatgató Bakony.

Sobri és a többiek életrajzából tudjuk, hogy a betyárok többnyire idegen tájakról származtak a Bakonyba, az ország búvóhelyére. Sobri állítólag baranyai volt. Pap Andor sem született a Bakonyban. Az a sok szegény, szökött katona, kicsapott diák, leégett zsellér vagy kalandor úrféle, kóborló cigány, bűnbe esett mesterlegény, aki az osztrák katonai törvényszékek vagy megyei úriszékek elől bújt el a Bakonyba; az ország különböző tájairól verbuválódott. A helybeli emberek ismerték egymást. Nemigen mert betyárok közé állani idevalósi, mert azt nyomban felismerték, megfogdosták volna, családját földönfutóvá teszi, atyafiait szegyenbe ejti. Még az orgazdasággal is csak suttyomban mertek foglalkozni a bakonybeliek. A betyárok orgazdái messzi, biztos megyékben lappangtak. A régi világ tele volt mendemondával ezekről az orgazdákról. Sok meggazdagodott, Pesten feltűnt családnak az eredetét szerették keresni a bakonyi betyárok orgazdái között.

A bakonyi kanászok legfeljebb arra voltak jók, hogy elvezetgessék a betyárokat az általuk ismert utakon. A csárdásné a csendbiztosnak is szeretője volt. A csárdás a pandúrral is barátkozott. A pandúr nem haragudott a betyárra, hisz éppen olyan vad vándoréletet élt, mint amaz.

A betyárok vezetői az öreg betyárok voltak, akik valamiképpen mindig megmaradtak, ha egy-egy bandát szétugrasztottak. Elmentek biztonságba, elhúzódtak messzire, amíg a Bakonyban megint felütötte fejét a zsványság. Akkor jöttek híradás, üzenet nélkül, megsúgta nekik a szél, elbeszéli az eső, lekiabálta a magasból a vándormadár, hogy a Bakonyban megint szalonnát pirítanak a betyárok, vásáros szekér messzi zörgésére figyelnek éjjeli emberek, rövidszárú puskáját a szalmakazlakból előveszi a vén betyár és elindul az új bandába. Máskor pandúrrá lett betyárok esnek bele a régi mesterségbe. Nem lehet elfelejteni a veszedelmes, szabad, dologtalan betyáréletet, aki egyszer megpróbálta. Ezek a régi, kitanult, Bakonyt ismerők, a nyugalmazott betyárok rendesen vezetői az új bandáknak. Persze nyomban megugranak, biztonságba vonulnak, amint a bandát üldözőbe veszik. Tudnak ezen a környéken egykor egy nyolcvan esztendőes vén emberről, aki minden bandavezért végigszolgált a Bakonyban, de neki sohasem esett bántódása. Idejében egérutat vett. Szép vagyonkát hagyott hátra. Professzionátus volt. Bizonyosan nem dalolt soha a betyáréletéről, csak némán dolgozott. Holott inkább megérdemelte volna a vármegye akasztófáját ilyen vén, lelketlen haramia, mint az a sok ponyvaregénytől meghibbant, vagy a törvények igazságtalanságától elbujdosott fiatal legény, aki nemegyszer merő virtuskodásból állott az akasztófa alá.

Fúj a szél, a betyárok szele, lengenek a fák, a menyét bozontos farka árulkodik, sas a magasban kiált, nyomasztó magányosság a mély erdőben, legalább egy őz jönne vagy madár énekelne! Hallgat itt minden. Titkot őriz az öreg fa, száját lezárja a sok mindent látott országút, csárda romján szél sivít, de szavát senki sem érti. Hogy remegett a baljóslatú erdőségtől hatvan-hetven esztendő előtt az utazó. Minden fatörzs mögött Sobri szűrét látta, az árok száraz falevelében a betyár árvalányhajás kalapját, a szarka tarkaságában a haramia ingét. Ott, ahol sűrűbb az erdő, mintha a fák vére megduzzasztaná a lombokat, ott bizonyosan áll a betyár, lesben, mélán, rablókedvvel, kegyetlen szívvel. Ott áll és már ki is lép az országútra.

Zöld, rongyos, mohos mente van rajta, amilyent valamikor a pandúrok viseltek. Új korában tán csókot kapott ez a kabát, de most már olyan vén, hogy legfeljebb a szél rázogatja meg. Rövid, mocskos gatyája van a betyárnak, a mezítelen lábára tán a tavalyi ősz szárította meg a sarat, olyan sárga, száraz az arca, mint egy vén vadásztarisznya, az erezte, a ránca vén fák kérgéről van kölcsönvéve. Mozog az odvas fatuskó előre; eső, pizok, rossz esztendő jön a legyűrt karimás kalapján. Csak a szeme ég, mint a tapló.

Fegyver nem látszik nála, balta nincs a kezében, mégis olyan szívzsibbasztó, mindenre elgondolkoztató a figurája, mint a közelgő öreg halálé. Az ember nyomban számolni kezd magával. Vajon mennyit kell a vén halálnak adni, hogy tovább engedjen Veszprémbe? Vajon megelégszik-e a kikalkulált summával? Hogyan kezdi a dolgot? Az a vén mente gyanús! Bő zsebében láthatatlanul megfér a revolver. Hej, hogy csattan, vakít, perzsel majd a pisztoly lángja a déli napsugárban. Vajon hányadik gyilkosságot követi el a vén haramia, számíttatja-e magában a kioltott életeket?

A vén betyár mozdulatlanul áll az úton. Várja a kocsit.

Mintha lassítana ez a bojnyik-képű kocsis. Egész úton nem fordul hátra a bakjáról, nem volt egy szava, pedig az idevaló kocsisok szeretnek beszélgetni az utazóval. Dicsérik tájképeiket, az ostorral rámutatnak a nevezetesebb hegyekre, várromokra. Kérdezősködnek az utazótól, mi újság a nagy világban. Mostanában akadna elég téma az elbeszélgetéshez. És lám, a kocsis egész úton magaúntan hallgatott, mint a gonosz lelkiösmeret. Talán csak nem cimboráskodik a betyárokkal?

Az öreg mente áll az út mellett és várakozik.

Ha ez a vén ember valódi bakonyi betyár, akkor ismernie kellett még Sobrit is, hisz vénebb őkelme, mint akármelyik fa. Talán valamikor selyem inge, gatyája, aranyrojtos nyakravalója, selyemmel kivarrott szűre, harmonikás csizmája volt őkelmének is, mint a régi népszínművekben láttuk a színpadi betyárokat. A fiatal-kora talán belenyúlik abba a hőbortos, regényeskedő korszakba, amikor az igazi divathölgy betyárgyereket tartott szeretőnek. Sobrit sokan megsiratták környékbeli szép szemekből. No vén betyár, kendnek se volt mindig ilyen szennyes a gatyája, kislány mosta fehérre.

No lássuk, tudja-e még kend a régi mesterséget, a betyárvirtust! Dobjuk le a köpenyeget. Kettőnk közül valaki itt marad a fűvön.

De a vén ember csak szelíden áll.

Lepittyedt az ajka, gondtól barázdás a homloka, törpe a termete, szemölcsre szemölcsre nőtt az orrán, állán. Reszketeg a keze, amint megbillentette a kalapot.

– Elvtárs, – mondja – kérnék szépen egy szál gyújtót. Tegnap óta alszik a pipám. Elfogyott a tüzkövem. Pipa nélkül pedig nem megy a favágás.

Öngyújtót, fénylő kis acélt, Mannlicher-töltény alakú szerszámot vesz elő zsebéből és igazolásul megpattogatja a szerkezet kis kerekét. Valóban nincsen annak szikrája.

A kocsis, meg magam is siettünk tűzzel szolgálni az álbetyárnak. Aztán megkönnyebbülve, vígan folytatjuk az utat Veszprém felé.

(1920)

ÚTINAPLÓMBÓL

Mostanában megint divatba jönnek az útinaplók, elhatároztam, hogy én is feljegyzek egy és mást utazásaimból.

Útitársam, akivel a Dunántúl barangoltam, nem angol volt, akivel a régi regényekben a flegmatikus történetek megesnek, nem is német, akit bolonddá szokás tenni minden stációnál, hanem amerikai magyar, akit fél életét messze hazájától tölté és most újra útrakelt vala, hogy elhagyott hazájában könnyezve gyönyörködjön.

Természetesen kocsin utaztunk, mert Veszprémben még találhatók széleshátú fiákeresek. A mi kocsisunk olyan volt, mint az a dickensi postakocsis, aki mindig attól fél útjában, hogy a csendőrök részegeskedés miatt megbüntetik, holott egy kortyot sem ivott. Vérpiros arculatú, kövér férfiú volt, kis kerek szalmakalapban (amely az egyetlen hetykeség volt rajta), dudoros nyakán, lankadt fülén, préposti tokáján látszott, hogy nem volt megvetője sem az útmenti fogadókban található zsíros koncoknak, amelyeket a fogadósnek a sütőből előkerítettek, amikor kocsiját az országúton közeledni látták, de nem nézte le a boros és sörös edényeket sem, amelyeket a gazda akasztott le a szegről. Amíg mindezeket a dolgokat az orvos vagy a csendőr szigorúan el nem tiltotta tőle.

Egyébként élvezetes dolgokat beszélt el szüleiről és nagyszüleiről, akik mind fuvarossággal foglalkoztak. Különösen egy dombos vidéken, ahol a lovak amúgy is lassítanak, huzamosabb időig tartózkodott a nagyapja emlékeinél, aki rendszerint tizenkét tojásból evett rántottat, és olyan ember volt, hogy holtan is hazáig tudta hajtani a kocsit, mert persze hogy útközben halt meg.

Ilyenformán közeledtünk Várpalota felé a Bakonyon keresztül. A Bakony a favágók fejszéitől megritkult, mint az öregember haja. Messzire be lehet tekinteni az erdő rejtelseibe, a faderekak hangtalan világába, amelyek helyett az összeboruló lombok beszélgetnek.

– Ugyebár, itt járt valamikor Sobri Jóska? – kérdezte amerikai ismerősöm. – Az amerikai magyarok még ma is nagyon sokat beszélnek róla.

Megnyugtattam amerikai ismerősömet, hogy Sobri Jóska már nagyon régen elhagyta a Bakonyt, népmese lett az alakjából, a betyárvilág kipusztult.

– Kár, – mondta Kovács úr (mert így hívták) – nem hiszik el „otthon”, hogy valaha is jártam a Bakonyban, ha még betyárkalandom se volt.

No de az egyhangú erdei utat szerencsére mégis megszakította egy öreg útkapáró megjelenése, aki egy útszéli faderéknak támaszkodva várta a kocsí közeledé-

sét. Olyan öreg volt a legény, mint egy vén fatörzs, bízvást szolgálhatott volna Sobri bandájában is. Amerikaim a váratlan öregember láttára nyugtalankodva pislogott rostélyosarcú kocsisunkra, aki a hegyoldalban megjelenő öreg felé olyan nyugodalmasan közelgett, mintha tudta volna előre, hogy vele találkozni fog. Nem kevésbé nézegette az én arcomat is az amerikai, mert talán már abban sem volt bizonyos, hogy hányadán áll velem? Hogy az amerikainak minden kedvére sikerüljön, az öreg útkaparó valóban a kocsi felé közelgett és szemügyre vette a bennülőket. Aztán rongyos szalmakalapjához nyúlt és néhány szál gyufát kért.

Most már biztonságosabban folytattuk utunkat, legfeljebb vércsék kiáltoztak fejük felett, de bagolyhuhogás, sajnos, nem hallatszott. A völgyben feltűnedezik vala a kis Várpalota, mint egy visszaszálló ifjúkori emlék. Igen, itt a falu közepén állott az az ódon, zöldre festett, a széllel mindig hosszadalmasan beszélgető Zichy-kastély, amelynek kanyarulatos folyosóin letettem vala iskoláskönyveimet, hogy a sarokablakhoz állva arról ábrándozzak, mily jó volna innen a nagyapám kocsiján elutazni, ahogyan az öregember beszélgette el valaha a leányszöktetéseket. Nem akart velem senki sem elszökni Palotáról. Amerikai barátom újabb ötlettel állott elő.

– Mi, Amerikában tudjuk erről a községről, hogy itt valamikor híres gyilkosság történt. Hoszter Fülöp kiirtotta a vendégfogadóst tíztagú családjával együtt.

Felelém, hogy nagyon régen volt az, több, mint fél századja. Hoszter Fülöpöt Veszprémben felakasztották. Többet is tudhatnának az amerikaiak erről a bájos helyről, a Bakony közepéről, amelynek a közelében állott Mátyás király híres vadászkastélya, Pusztapalota.

– Legalább abban a fogadóban kellene megszállni, ahol az a nevezetes gyilkosság történt – indítványozta az amerikai.

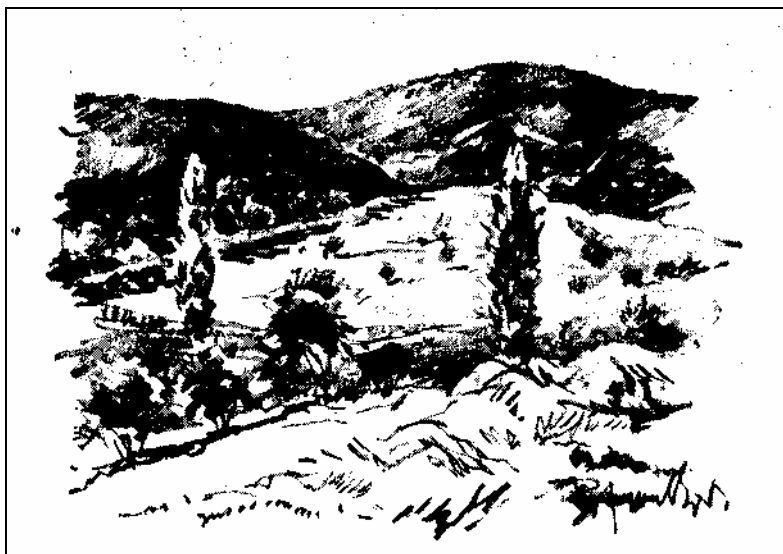
A szállásnak valóban nem volt semmi akadálya, már csak azért sem, mert estefelére hajlott az idő. Hosszú, földszintes épület volt a fogadó, vasrácsos ablakkal, síró-rívó ajtókkal.

– No hát, ha itt sem lesznek kísértetek, akkor sehol sem – szólta kézdörzsölgetve az amerikai. – Mi, Amerikában sokat megadunk egy jóra való kísértetért.

Fogott-e kísértetet az amerikai? Én bizony nem tudom, mélyen aludtam, mert az egész napi kocsikázás a legjobb altató.

Az amerikai szótlan volt. Úgy látszik, mást várt ettől a bakonyi utazástól, amint az amerikai naptárakban olvasni szokta az esti kalandokat. Elhatároztam, hogy felvidítom. Utóvégre nagy utat tett meg azért, hogy a Bakonyt lássa.

Lakott akkoriban Várpalotán egy Mózsi nevű ember, aki amolyan mihaszna fráter volt, színlapokat ragasztott ki, gyászjelentést hordott, a fogadó körül lebzsel, a cigányokért szaladt, vagy segített veszett kutyát kergetni. Azt hiszem, az egész világon mindenütt vannak ilyen semmire se jó emberek, akik valamely rejtelmes véletlen folytán élnek.

Mózsai öregember volt már, a járása is igen elnehezedett, már csak az érdekelte, hogy mit főznek a palotai konyhákon, de némi kis pénzért vállalta, hogy majd betyárnak öltözve megállítja az utazókocsit ott Palotán túl, ahol megint kezdődik a Bakony.

Ősz felé andalogtunk. A Loncsos nevű szőlőhegynek már olyan illata volt, hogy mindenkinek stációt kellett volna tartania valamely hegyoldali présháznál, hogy kigyönyörködje magát a régi szép Magyarország hangulataiban, csak az ilyen amerikainak volt sürgős az utazás, mert retúrjegye volt a gőzhajóra. A páros fák elpirultak az örömtől, amikor a régi kisfiút visszatérni látták e tájra. Az országút mellett futamodó árkok felkiabáltak a kocsira. Virágok hervadozva integettek ki mély kertekből, hogy megállítsák néhány szóra az útikalauzt.

De menni kellett, mert a nehézkes Mózsi már lesben áll az erdőszélen.

Hát valóban így is történt. Alig haladtunk vala a nedves erdei úton darab ideig: miközben veszprémi fiákeresünk félig hátrafordulva arról beszélt, hogyan vitt az atyja egy kóborló kísértetet Veszprémtől Füredig, ahol kénytelen volt kellemetlen utasát a Balatonba dobni – egyszer csak pisztolylövés dördül el az erdőben, és a fák közül kirepült Mózsi.

Miután amolyan színházicédula-hordozó is volt, a műkedvelőktől szerzett magának betyáröltözetet, cifra szűrt, gatyát, süveget. Sült arcú kocsisunk persze az ostornyelet fogta rá a rablóra, de az intett neki:

– Ne bántsuk egymást, Szekeres gazda!

Fiákeresünk ekkorára már felismerte Mózsit.

Az álbetyár a kocsihoz ugrott és bambán várta további teendőit. Mire én mogorván rátámadtam, hogy nem szégyelli-e magát az útonállásért, mért nem megy valamely becsületes pályára, gondoljon gyermekeire, öregszüleire, jövőjére. Mózsini láthatólag fogtak szavaim. Lehorgasztotta a fejét és szótlanul állott a kocsi mellett.

– Többé meg ne halljam, hogy kirabolod az utasokat!

Mózsini bólintott:

– Jól van, tekintetes úr. De legalább egy kis pálinkára valót tessék adni.

Mózsini addigra ugyanis elköltötte az útonállásért kapott előleget.

Az amerikai, aki eddig kíváncsi feszültséggel hallgatta a beszélgetést, most fészkelődni kezdett a helyén.

– Pálinkára nem adunk – szólalt meg. – De itt van az antialkoholista mozgalomnak egy röpirata. Ezt haszonnal olvashatja.

Útitáskájába nyúlt és két füzetet adott át a haramiának.

Mózsini, ez az elvetemedett mihaszna hangosan sírni kezdett, a füzeteket forgatva kezében:

– Hát ezért adtam magam a betyáréletre?

A kocsi tovább robogott, az amerikai megelégedetten mosolygott.

(1926)

TISZÁNTÚL

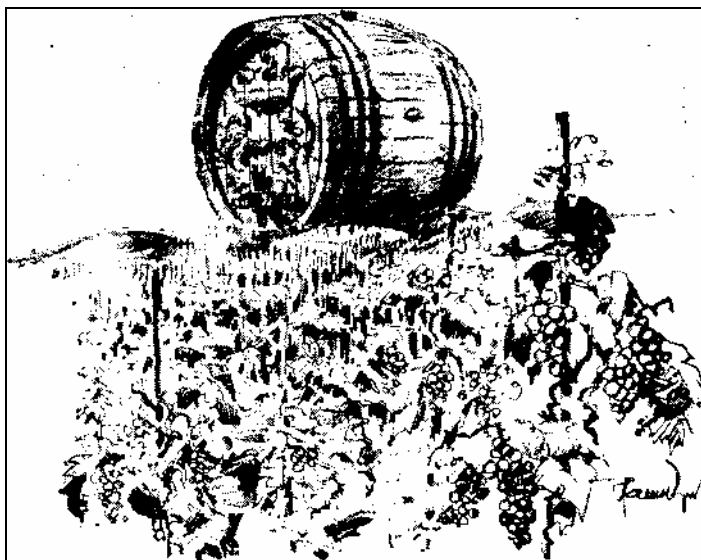
TOKAJ

Távol ködébe vesző Kopasz, vén történelmi kapuőr a magyar Kánaán bejáratánál, néked ugyan beadott június 27-ike, midőn lábadnál a nyírségi paraszt már aratáshoz pendítette a kaszát. Lúdtojás nagyságú, meg hatszögletű mennyei parittyakövek paskolták végig öreg hátadat, és míg tar fejed nyugodtan tűrte a magasságból jövő ostromot, derekadról, testedről lesodort minden királyi ékességet, kincset (a földkerekség legdrágább rendelét a hegyek országában) a másvilági háborúság. A jégvihar tönkreverte a tokaji és hegyaljai szőlőket, a magyar földművelés büszkeségét. Nyolcezer hold szőlőtermés fele tönkrement, a másik fele megriadva várja a július és augusztus viharait, viszontagságait. A szőlősgazda? Az már tudja ilyenkor a maga mondókáját, hallotta az apjától, a nagyatyjától. A tüzes istennyilának éjjel-nappal csapkodni kellene Tokajban és környékén, ha a felhőknek volnának fülei. Csodálatos, hogy a kalendáriumban még maradnak szentek a tokaji jégverés után. Ám meglehet, hogy kivételes esetben a káromkodás körülbelül már csak annyinak számít, mint az utolsó kenet. Nélküle is üdvözl az igaz. Vele is a pokolba rángatják az ördögök a hajánál fogva a gonoszát. A káromkodás elkésett utóajánlat a másvilági piacon. Csupán a hirtelen gutaütés ellen használ.

Olvasom az országos csapás szomorú részleteit. Tokaj, Sátoraljaújhely, Kistornya nem szüretel ebben a naptári esztendőben. Sárospatakon, a Rákócziak szőlőjében talán még jövőre sem terem bor, amelyet a kuruc lantos „sárkányvérnek” nevezett. A tokaji kávéházban, ahol esztendő számra öreg, nyugalmazott kereskedők pipáznak csupán, őszre hajolván az idő, nem jelennek meg sem a kaftános kalmárok, akik ősi szokás szerint manapság is a derekukon hordják az aranytallérokat bőrhevederben, sem az elegáns francia borügynökök Henry IV. szakállukkal és korlátlan meghatalmazásokkal a francia pezsgőgyárak részéről. Minek jönnek? Az ő borukat már megvette valaki előttük, aki adott érte szép, fényes, kristályragyogású köveket, amelyekkel csak azért nem díszelegethettek az asszonyok, mert hamar értékét veszíti a felhők között termett kő. Ha pedig eljönnek azok a

külföldi kereskedők, akiknek ikertestvérük a nyizsnij-novgorodi vásáron vagy Bombayban a gyapot-aukción alkuszik ugyanakkor, olyan ára lesz a hegyaljai bornak, amilyen a cobolyprémnek. Az egyetlen és elismert magyar világcikk, a tokaji bor, ezelőtt kétszáz esztendővel sem volt sokkal olcsóbb a kékrókabundánál, pedig akkor még több termett belőle, és volt egy nevezetes üstökösjárásos esztendő, amikor kétszer szüreteltek a Hegyalján: ősszel és januárban. A kis szőlőbogár aztán megette azokat a tőkét, amelyek olyan hatalmasak voltak, mint egy nyírfa dereka, és történetük volt, mint az arisztokrata családoknak. Voltak kiszáradt öreg tőkék, amelyekről állítólag Rákóczi Ferenc szüretelt egykor. Azt a szőlőtőkét, amely Kossuthtal volt egyidős, sokáig mutogatták Tokajban. Egyetlen szőlőfürtöt termett minden esztendőben. Aki kóstolta, vagy azt mondta, hogy édes a gyümölcse és aszúhoz hasonlatos az aromája, vagy pedig azt vélte, hogy savanyú és fanyar. Attól függött, hogy ki kóstolta.

Költeményben, prózában és tudományos könyvben kevés dologról írtak annyit a világon, mint a tokaji borról. Van egy igen érdekes borászati könyv, amelyben bizonyosan némi fantáziával azt írta össze egy szenvedélyes borász, hogy háromszáz esztendeig kinek és merre szállították el Tokajból a boroshordókat. Az orosz cárok és a többi királyok féltékenyen őrködtek a messi országban termő tokaji borra, amely manapság már a világhotelek menükönyvecskéjében is sűrűn szerepel. Tokaji bor! Bizony ez a fogalom kissé értékét veszítette az utolsó negyedszázadban, amióta köztudomású lett, hogy Tokajban annyi bor sem terem már összesen, amennyi elegendő volna egy nagyobb szabású lakodalomhoz. A borkereskedők bizonyára a régmúlt időkben is értékelték annyira a dolgukat, mint manapság, csak az emberek voltak hiszékenyebbek. A kétszáz esztendő előtti borkereskedő bizonyára áhítat nélkül vette le a cári és más királyi pecsétet a

boroshordókról, amelyeket szüret után a hordókra ütöttek a fejedelmi udvarok kiküldött pincemesterei. És úgy csinálta meg a bort, ahogyan neki tetszett. De hát, tudja Isten, több hit volt az emberekben. „A borivó” kétségeskedéséről még nem írt verset a rajnamenti költő, és régi naiv krónikások följegyezték, hogyan ifjodtak meg öreg császárok, elaggott püspökök a tokaji bor – illatától. Bűvös erejű, varázslatos szó volt ez a név: Tokaj. Kár, hogy a legrégibb arany is megkopik idővel, és a borivó már nem akkor kétségeskedik istenigazában, ha a Rajna szőke leányzóját kellene meglátnia a habzó kehelyben, hanem végképpen megcsökönyösödik a hitetlenségben akkor, ha aranyszínű, aromás és duplán lepecsételt tokaji bort állítanak elébe. Ugyan ki merné nyugodt szívvel elmondani közöttünk, hogy ivott valódi, tiszta tokaji bort? Talán csak egy ember van az országban. És az öfelsége a király, a tarcali szőlőbirtokos.

A tolcsvai tisztartó esetét kár volna elhallgatni. Régi grófi familiánál szolgált a tisztartó, aki egyéb rossz tulajdonságai mellett nagy bortolvaj volt. Az öreg gróf a pincekulcsot a párnája alatt őrizte és a borairól olyanféle születési anyakönyvet vezetett, mint manapság például Szemere Miklós vezet a telivér lovairól. Számozva, leltározva, anyakönyvelve volt ott minden hordó, minden butélia. Aztán mikor a tisztartó meggazdagodván, elhagyta a grófi gazdát, mégis az derült ki, hogy nyolcvan palack tokaji bor hiányzik a pincéből. Eltűnt szórén-szálán. Az öreg gróf kártérítési port indított tisztje ellen. A szakértő bizottság áhítattal és meghatottsággal nyitotta föl a nyolcvanegyedik palackot és megkóstolván a bort, száz forintban állapította meg egy-egy palacknak az értékét. Matematika szerint nyolcezer pengőt kellett volna fizetni a hűtlen sáfárnak. Aztán nem fizetett egy krajcárt sem. Újabb szakértő bizottság kiküldetését kérlemzte, amely bizottság aztán megállapította az öreg gróf féltve őrzött borairól, a családi kincsekről, hogy egytől-egyig – hamisított borok.

Jajszótól hangos Hegyalja felé azonban mégis szomorú részvéttel kell, hogy forduljon a szívünk. Nem minden borkereskedő-adoma igaz, és bizony mondom, hogy a hegyaljai borok tisztaságára manapság jobban ügyelnek, mint kétszáz esztendő előtt. Ebben az országban, ahol az aranyat csekély mértékben és nem nekünk bányásszák a hegyekből, az arany az alföldi rónaságon és a vén hegyek ősszel pirosló derekán terem számunkra. Legnagyobb kincsünk, nemzeti büszkeségünk fölött ülünk tort. Az arany nedv helyett keserű könnyecseppek nedvesítik meg a Hegyalja humusát. Vajon fakad-e esztendőre gyümölcs az idén elhullajtott könnyekből?

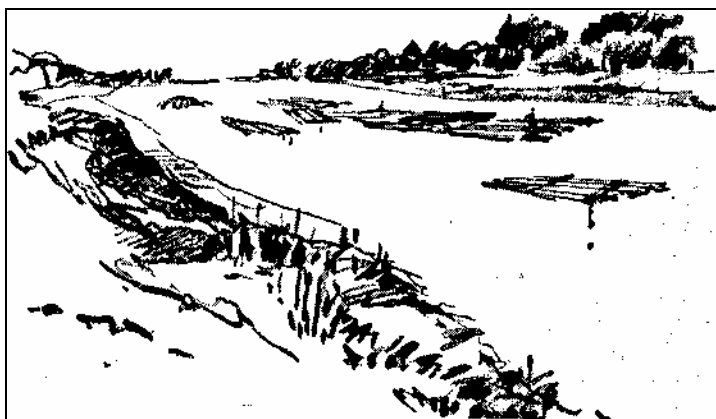
(1910)

ŐSERDŐBEN

Néhány esztendő előtt, nyáron, a Felső-Tisza mentén kóboroltam. Őserdők szegélyezik a Tisza partjait, és a folyóra dehogy ismerne rá az, aki például Szegednél látta. Egy vidám, gyors járású, kristálytisztaságú hegyipatak itt a Tisza. Olyan csillogó a medre, mintha merő gyémántot, aranyat és ezüstöt tartalmazó közzel volna behintve a folyó feneké.

Ebben a tündéreknak, álmoknak való tükörben, mint valami őskori legendában, állanak a partokon a fák, melyek tán még az Árpád-házbeli királyokat is látták, midőn a medvére itt vadásztak.

Milyen fák azok, melyek öt-hatszáz esztendeje állanak az őserdőben és a vénségüket hosszú szakálluk jelzi, amely moha alakjában benőtte e fákat tetőtől talpig. Ezek a fák akkor lehettek növendékfácskák, amikor az ázsiai jövevények itt még a bölényt üzték kelevézzel és karddal. A Tisza ezüst tükörében a mondabeli csodaszarvas bámulta meg magát, és a királyi medvét Zalán bocskoros maradékai hajtották föl lármázva, csattogva fekhelyéről, hogy a vadászó magyar megbirkózhasson vele.

Az őserdő ma is sűrűn borítja a hegyeket, völgyeket, és szívesen ad bújóhelyet a nemes- és dúvadnak. A Tisza éppen olyan tündöklő, tündérországbeli ragyogással fut tízezer esztendő, néma, sziklák között, mintha nem tudna róla, hogy lejjebb, az alföldi tájakon fekete, füstös vashidak szorítják a derekát.

Fönn, a hegytetőn kattog a fejsze. Az őserdőt bontják, vágják. Néha-néha egy-egy kivágott fatörzs villámgyorsasággal rohan végig a folyó medrében. A fa-szállításnak ez az ezer esztendő módja örökre divatos marad. Az ifjú Tisza szilaj

nyergében egyenkint nyargalnak le a hegyek néma, zordon világából a mohosderekú, toronynagyságú öreg fa-fejedelmek. Zúgva, csattogva tűnnek tova a mélyben, mintha egy mesebeli hadsereg rontana le a hegytetőkről. Mennek, mennek az őserdők királyai, hogy cölöpök legyenek valamely építkezésnél. A tölgy, amely tán Kálmán királyra terjesztette gallyait, midőn az lepihent a rengeteg mélyén, csattogva nyargal az ezüst folyó hátán, az ismeretlen városok felé. Jön, jön az álmok, a ködbeborult történelmi múlt világából a modern élet felé. Vadászó csatlósok helyett tót napszámosokkal fog ismerkedni, és kíméletlenül lehántják kergét, amelybe tán egy fiatal király vésett be valami leánynevet.

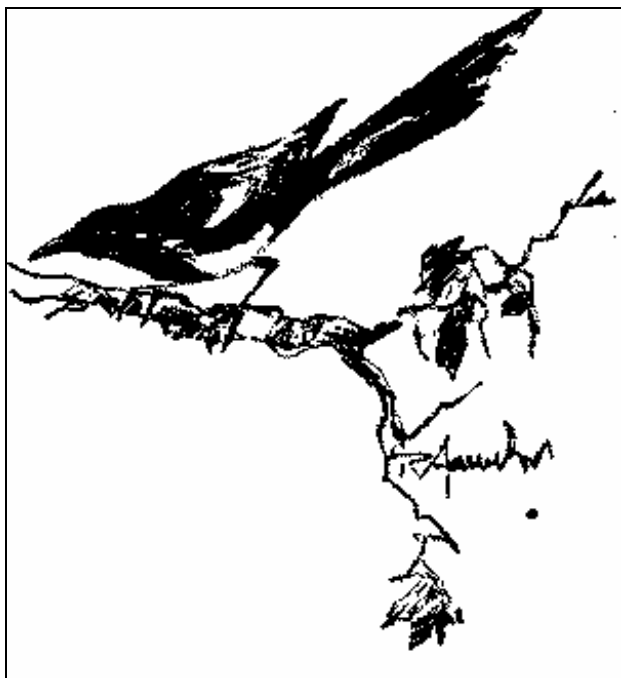

...Fekszem egy fa alatt, amely öregebb ötszáz esztendősnél. A lombjai, gallyai szétterülnek a magasban, mint egy templom boltozata, csak itt-ott látni egy foltot a kék égből. Dél van az órámon, s itt mégis alkonyi félhomály borong.

Ötven lépésnyire már elvesznek a fák világos körvonalai, inkább csak sejteni lehet, hogy az erdő ott is folytatódik, mert hiszen fák vannak arra is. De bátran el lehetne hinni azt is, hogy ott egy másik, idegen, rejtelmes világ kezdődik, mondjuk a törpék vagy akár az óriások világa.

Mindenek elmúltak vagy megváltoztak, amelyekről a mese– és mondavilág megemlékezik, csupán a hegyek és az erdők maradtak olyanok, amilyenek a mesében voltak.

A fáknek, különösen a vén fáknek valóban emberi alakjuk van, mintha elvarázsolt emberi lények lennének, akik itt némán várják a varázslat elmúlását. Mindenki tudja, aki valamikor erdőben járt, hogy egyes fatörzsek még jó– vagy rosszindulatot is tudnak kifejezni. Ki nem látta már a mérges, rosszindulatú és alattomos erdei szellemet egy-egy vastag, ormótlan fatörzs alakjában, amely leskelődve tekint rád egy kanyarodónál?...

Azt merném mondani, hogy az őserdő fái, fatörzsei azoknak az embereknek alakját vették föl, akiket fiatal korukban láttak. Mintegy úgy idomult a törzsük, mint az emberek alakja, mintegy megmaradt, belenőtt, beleformálódott az öreg fatörzsek kérgébe azon arcoknak a vonása, amely arcok akkor jártak erre, midőn a fatörzsek kérgé még fiatal, hajlékony és puha volt, amíg fölfogta a külső benyomásokat, mint a fotografáló lencse.

Tehát az arcok vonásai belerajzolódnak a fiatal fák kérgébe, amint a természetben az nem ritkaság, hogy egyes lények, bár különböző fajtájúak, ellesik egymás tulajdonságait, hasonlókká lesznek. A pusztai kutyában például mindig volt valamelyes hasonlatosság a gazdájához. Főltalálható egy-egy vonás, amely közös a juhász és kutyája fején. Hogy a lelki hasonlósággal hogy vagyunk, arról talán nem is kell beszélni. A kutya, ló, sőt a kalitkába zárt mátyásmadár is idővel gazdája lelki tulajdonságaiból elsajátít. Gyakran fordult elő, hogy a tolvaj kutya elárulta gazdája tolvaj tulajdonságát. A ló szilajságában, alattomoságában sok van a rajta ülő tulajdonságából. A mátyásmadár, a szarka, csóka még a hangot is tudja

utánozni, amely hangokat gazdájától hall, midőn az bűnös cselekedeteit elköveti. Én láttam egy mátyást, amely valaha csempészeké volt. A madár egész lényében benne volt a huncutság, titkolózás, alattomoság.

...Amint a vén fa alatt fekszem és félig lehunyom a szemem, arra gondolva, hogy milyen világ, milyen emberek lehettek akkor, midőn ezek a fák fiatalok voltak: egyszerre csak azt látom, hogy a vén fa vastag, szakállas törzsén bizonyos változások történnek. Alig észrevehető mozgások az öreg kérgeken, ahol sűrű moha volt eddig csupán, ott valami láthatatlan belső fénytől megvilágosodik a fa törzse, mintha ezüst csillanna meg a félhomályban.

Körülnézek a néma, rejtelmes őserdőben és a közelben, távolban levő vén fák kérgein, törzsein ugyanolyan változásokat veszek észre. A nagy mohacsomók megmozdulnak, följebb vagy lejjebb csúsznak, – s egyszerre itt-ott kibontakozik a fatörzs vonalai közül egy orrnak, egy szemöldöknek, állnak az alakja...

Észrevétlen, megfoghatatlan ez a változás itt a félhomályos erdőben, ahol nem hallani más hangot, mint az örökön hulló haldokló levelek, meghalt gallyacskák zörgését. Sőt ez az állandó zörej is olyanforma lesz lassan, mintha csupán álmában hallaná azt az ember, egy álombéli szél sóhajtását, zörgését a messziségben.

Az öreg fatörzs, amely alatt hevertem, már teljesen átalakult, – már megláttam girbe-gurba kérges vonalai között a testszínű emberi arcot a fatörzsbe ékelve, ahonnan figyelőn, mozdulatlanul nézett ki. Nagyorrú, igen nagyszemű, egybefolyó bajusz-szakállas orca volt az ott a fatörzsben. Mintha előrehajolt volna, hogy kikémlelje a sűrűséget, s ekkor úgy láttam, mintha korona volna a fején. Királykorona, amilyent a középkori királyok otthon, vagy vadászaton hordtak. S ebben a pillanatban világos volt előttem, hogy e vén fának növendékfácska korában egy királyhoz volt szerencséje. Itt pihent, itt aludt talán a király, és a fa hűségesen megőrizte vonásait...

Mind világosabb lett az orca a fa kérgeiben. Valamely belülről jövő fényesség világította meg a szem szaruhártyáját, a szakáll-bajusz ősz, deres csomóit, a korona arany gombjait. Ott volt a király a fában – és szétnézett az erdőben.

S a fatörzsek, a vének, szakállasak, a revesek ott az erdei félhomályban ezalatt mind átalakultak. Közelből, távolból, minden oldalról nagy, óriási emberi arcok bámultak reám a fák törzséből. Nini, hogy néznek zordan és komoran az arcok, mintha nyomban megszólalnának. S mindnyájan a királyt nézték ott a nagy fában. Egyiknek-másiknak süveg volt a fején, volt közöttük öreg és fiatal, szolgálai arc és főúri gögösséget kifejező tekintet. Egy király vadászott itt az erdőben, mikor ezek a fák még fiatalok voltak, és a fák megőrizték a király és kíséretének emlékét.

S az óriási arcok ott álltak, néztek az erdei félhomályban, mozdulatlanul, némán. Fönn, a fák tetején könnyű szél mozgatta meg a felső gallyakat, és ilyenformán egy-egy pillantásra ragyogó nyári napsugár suhant a félhomályba. Ahová a napsugár arany foltját vetette, onnan eltűnt a rejtelmes arc, de közvetlenül a napsu-

gár foltjának határán túl már folytatódott az arc előbbeni vonalaiban. A napsugár visszarepült az égbe, s idelenn újra sötét lett: az arc, az eltűnt, csöndesen bontakozott ki a mohos fatörzs sötétségéből.

...Sokáig feküdtem ott az emberi arcok erdejében. Sorra vettem az arcokat, az elbűvölt királyt és kíséretét, s amit gyöngé emberi tudással ki lehet találni mozdulatlan arcokból, azt kitaláltam. Voltak boldog arcok, voltak szerencsétlenek és ábrándozók. Voltak szomorúk és voltak könnyelműek, hetykék... s lassan azt vettem észre, hogy én nem is a mesebeli király embereit látom magam előtt, hanem az embereket, – általában az embereket, akik mindig voltak s mindig egyformák voltak. Akiknek arcvonásait felöltötték a fák, és ugyanazok maradnak ezer év óta: – amint az emberi arcok is ugyanazok maradtak.

Az est leszállott, az arcok eltűntek a sötétben, aludni mentek. Az őserdő, hogy ebben is híven példázza az emberek társaságát, a sötétben megtelt mindenféle alattomos karokkal és lábakkal, amelyek minduntalan el akartak buktatni.

(1911)

NÉMA MAGYARORSZÁG

A varjak többször nyugtalankodnak ez idő tájt, mint egyébkor. A húsvéti fák (amelyek oly halkán, észrevétlenül rügyeznek, mint a gyermekszerelem), az ő hangjukkal, fészükkel, baljóslatú fekete figurájukkal vannak díszítve. Bozontos tanyájuk a fatetőn úgy leng a szélben, mint a Bleak House környékén egykor az angol regényben. A napsugár, amely déltájban oly meleg, mintha minden erejével kezdeni, meghódítani, ráerőszakolni akarná a tavaszt az elhiványult világra, érdektelenül hintáztatja a fekete madarakat magas állomásaikon. Az elcsöndesedett, elnéptelenedett falusi tájon csak a varjak, csókák élik régi életüket. Fészket raknak, feltűnően hangosak, tojásaik miatt nyugtalankodók, míg az emberek, akik a nyurga, kopasz fák alatt elhaladnak, oly csendesek, hogy az is meghallatszik, ha két csirke a szomszéd udvaron összevész, a favágók munkája nagy messziségből jelt ad, míg a hajóács köznap kalapálása olyan feltűnőség az elhalkult tájon, mint régi időben a gyorsvonat szédületes robogása. A varjak élnek és céltalanul piros szoknyában néhány nő, aki már igazán csak azért viseli a tarka köntöst, mint a bujdokló cinke színes mellénykáját. A nap süt. Erőszakosan, tavaszt, életet, megújítást, gyönyörű ifjúságot a németek gránátjainál hatalmasabb erővel diktál a gyászba borult, öltözködni se kívánó földbe. Ismét fordul egyet az emberi élet a megfiatalodás, kiszellőzködés, új rügyezés és szerelem felé; bármit írnak is az újságok. Tavasz van, ifjúság, új élet, remény és friss kedv van, ha a földgolyó közepéig fölszántják a föld hátát a kietlen lövegek, mindenáron gyönyörűséges a napsugár, szagos a fenyőfa levele, fehér a réti virág, és lepke jön a déli szél hátán az ismeretlen tartományból, amely az álmodó embernek a homlokára száll. A hadseregek kimeríthetik izomzatuknak végső erejét, forgácsná lőhetik az ágyúk csövét, meghalhat még egypár millió ember: az évszak, amelynek ideje elkövetkezett, oly ártatlanul, nyugodtan jött át a nedves réteken, mint egy ingesgyermek.

Az emberek legfeljebb nem látják meg az új rügyeket, ifjú füveket, zsendülő szeleket, friss vízáramlásokat, amelyek az évszak beköszöntével a világra elkövetkeznek. Nem figyelik meg az emberek, hogy a folyók gyorsabban futnak, a kákások más hangon kiáltanak, a csendességnek hangja, a felhőknek színe, a napáldozatnak tünényye: más már, mint tegnap volt. Legfeljebb csak az emberek nem törődnek azzal, hogy az erdőnek különös illata kezd lenni; a hegyek elmerengenek a látóhatáron, mint terhes fiatal nők; a hold kora délután felkúszik a nyárfák hegyére, mint titkolózó szerenád, hogy lássa szerelmese búcsúzó kép-mását a napnyugati határon; csatában járt katona hosszadalmasán lefekszik szülőföldje mezőjére, és halkán kotyog a bor a kiszáradt kulacsban, mintha a zordon téllal elmúlt volna az ő érdagasztó bátorsága is; ódon szagú könyvek és vénséget lehelő pincegádorok, régi hordódongák és a téli estéken százszor tele-rajzolt haditérképek, tavalyi rögeszmék és vég nélküli szomorúságra beállított óramutatók a családi órán: – mind idejüket múlták, midőn a konok, háborúba zsinegeit, szégyenpadra tett, a becstelenségek kalodájába zárt emberiség még mindig nem akarja látni, hogy tavasz van, máskor áhítatos, fiataltságot, új boldogságot, drága reményt, szitakötő-szárnýú terveket ígérő tavasz... Az évszak azonban semmibe sem veszi az embereket, csinálják ők tovább a maguk dolgait, mint megőrült ácsok az akasztófákat: az évszak, a gyönyörű, eljött a fáknak, folyóknak, réteknak, madaraknak, jelentéktelen kis füveknek, egy tisztásnak a fenyveserdőben s egy orgonabokornak a kedvéért. Eljött, mert szereti reggelenként új festékkel díszíteni a háztetőket, friss harmatokkal a park bokrait, új nedvekkel a réteket és jó szaggal a magános kutakat. Neki az a fontos, hogy a pusztai vadmadár az azúrnak új tükörében fürösztthesse meg tollait, az akácfa nagyot nyúljon, mint virágvasárnap a növendékleány, a varjú jajgató károgással

űzze egymást a pusztaház körül, és a bokron kékes álomfosztlány maradjon reggelre a virágokkal álmodott éjszaka után.

Mi köze a tavasznak az emberekhez?

Még annyi sem, mint a visító malacoknak a kukoricához, amelyet kis csirkéinek szór a gazdasszony az ól előtt.

A tavasz eljön és drága, erőszakos, rendbontó ölekezését az emberek helyett majd kis csirkéken, énekesmadarakon, néma nagy fákon, hallgatag réteken és a maguk nyelvén beszélő vizeken próbálja meg. Néki mindig kedvesebb lehetett egy vadrózsabokrot megcsókolni, mint egy unalmát űző embert.

Nézzük a falut, amely oly néptelen, mint a régi tölgyfaerdőség, ahonnan elköltöztek a bajuszos cincérek, serény harkályok és élettelijs disznókondák. A kakasok oly messziről beszélgetnek, mintha egy másik tartományból közölnék mondanivalóikat, ahol béke és csendesség van, s a nők oly halkan mennek a házak fala mellett, mintha elveszítették volna minden bátorságukat az élethez az elmúlt három esztendő alatt. Még a házörző ebek is gyávábbak lettek, és a kovács nagyszerű kalapálása, amely faluvégi hangba könnyen elképzelhette a merengő: ősei megérkezését, utazását, kis terjedelmű tennivalóját, étvágyát és utazókabátját, a kalapálás oly fáradtan hangzik, mintha megunt volna a fegyverek készítését; patkót, kerékszőget szeretne csinálni az a kalapács.

A falusi ember élete nagyjában hasonlít a régiek életéhez, amelyről gyermekkorában hallhatott az unoka, a szabadságharc utáni magyar életről.

Itt foglalkoznak titkos írással, amellyel nagyapáink leveleztek, midőn a vagabundok mindenféle hamis hírlelésekkel férkőztek vendégszeretetükbe. Akkor a közelgő Klapkáról meg a bujdosó Kossuthról írtak egymásnak titkos leveleket a szomszédos faluba, amelyet kalapja alá rejtett a cigány postás. Most még ártatlanabbak e levelek a régi jámbor óhajtásoknál. „Bözsikém, vasárnap Pesten leszek, remélem, megkapom az ígért két pusztit...” – írja valaki egyiptomi hieroglifékkal. A tél és a háború hosszú. A dob kutyabőre esténkint várja a titokzatos ábécé jeleit. A falusi úriember úgy eltávolodik a „modern” életből (amelyhez már javában közelgett), mint azok a régi muszka regényhősök, akikről a halhatatlan Turgenyev Vadásziratai című könyvét írta... Az esték végtelenül hosszúak, úgy halkul el az élet, mint a mécses lángja, örülni többé nem lehet a farsangi álarcoknak. Elvitték a magtár javát. Az ősapák félszeg olajfestményei olyan ijedten néznek alá a falról, mintha ők, a másvilágiak sem tudnák, hogy mi következik ezután. Az öreg cselédek hosszasan bámulnak az estébe. A fák különöset sóhajtanak. A földesúr titkos írással levelet ír egy ismeretlen nőnek.

És hosszan, szinte másvilágias tekintettel néznek egymásra az emberek, ha találkoznak. Már nem szokás beszélgetni sem a háborúról, mint valamely családi szerencsétlenségről. Már megszokta mindenki, hogy olyan csend veszi körül, mint a tengerfenéken. A boltban minden nap elfogy valamely régi portéka, amit többet nem lehet kapni. Senki sem csodálkozik. Mindenki nyugodt, mintha ez

volna a természetes rendje az életnek. A nagypénteki kereplőt forgatja ily egyhangúsággal a harangozó, mint amilyen mostanában a falusi ember élete.

Napközben fotografáltunk a réten, mint a színészeket „felveszik” Pesten, pattant a kis masina, izgatott volt a lencse előtt a nő és férfi, és a nap eltelik azzal is, amíg a napsugárból papiroskép lesz. Régi regénykönyvek – a nagymama olvasmányai – lekerülnek a padlásról.

– Pesten tán másképpen éltek, – mondja a falusi uraság – itt meg kell elégedni gyertyával. Az eleim gondos emberek voltak. Eltették a gyertyakoppantót.

Tavaszi éj van, holdjárta utcákra bámulok, a láthatatlan rügyek kibújnak a gallyak tetejéből, a földből egy kis fű nyújtogatja a nyakát. Hová szöktél tavasz az emberek elől?

(1918)

UTÓSZÓ

A „Magyar tájak”-ban Krúdy Gyulának azokat a tollrajzait gyűjtöttük össze, melyekben a magyar nyelv nagy művésze a hazai humusz ihletéséről, az áldott anyaföld szeretetéről számol be. Végigtekint életén, vándorlásain, elmélázó darvadozásain, s leírja mindazt, amit látott, tapasztalt, észlelt.

Az országjáró Krúdy Gyula ha nem is vándorolt annyit, mint Petőfi vagy Móricz Zsigmond, mégis jól ismerte a hazai tájakat. Már gyermekkorában bebarangolta a Nyírséget, s az újságíró élénk figyelmével fedezte fel az Alföld, a Dunántúl vagy a Felső-Tisza vidékének tájanként változó arculatát.

A szülőföld, a nyíri világ mint a serdülőkor első benyomásainak színhelye jelenik meg. A szülőföld, ahova minden körülmények között visszatér. Anteusként merít innen erőt, biztatást és ihletet az élet nehéz vagy felhőtlen óráiban. Illő is, hogy ez a rész képviselje leggazdagabban az álomlátó Krúdy művészetét.

Magyar tájak és képek vonulnak el az olvasó előtt a nyíri lankáktól kezdve az alföldi rónákon, a dunántúli dombok szelíd hajlatán át. A Balaton hangulata olyan erővel vonzza magához, hogy róla írva, rajzait különleges derű vonja be. Szín-pompás, hangulatos képek során felragyog a csodálatos tóból áradó fény, amely Krúdy írásait is elbűvölővé varázsolja. Akár a tóparti fűzek sejtelmes zúgására figyel, akár a füredi színi élet biedermeieres alakjai toppannak elénk, mindig ott érezzük ezekben a rajzokban az írónak az alkotásban kielégülő örömét és boldogságát.

A „Magyar tájak” nem szabályszerű Baedeker, hanem valóság, maga a lüktető élet. A kenyérért harcoló parasztok napbarnította arca éppúgy megjelenik tollrajzai során, mint azok a nyíri virtusból élő szülőföldi alakok, akik örök útitársként kísérték végig életét. A nehéz verítékkal dolgozók mellett nagy számmal tűnnek fel írásaiban a társadalom számkivetettjei vagy az élet kedélyes svindlerei, akiket sorsuk a lét periferiáira dobott.

A „Magyar tájak” is tanúsítja, hogy legszínesebben álmodozó költőnk, akit a Nyírség adott irodalmunknak, milyen forró szeretettel örököltette meg a magyar hazát.

K. S.

JEGYZET

Ezen kötetben bemutatott Krúdy Gyula-írások az alábbi könyvekben és lapokban jelentek meg:

Nyírség – Pest 1916. (1917)

Nyíri virtus – Pesti Napló 1907. 294. sz.

Nyíri hangok – Pesti Napló 1911. 308. sz.

Őszinte nyíregyházi kalauz – Reggeli Hírlap 1924. IX. 17. sz.

A nyíregyházi ember – Világ 1924. VI. 8. sz.

Nyíri pajkos, nyíri furkó, nyalka pecek – Magyarország 1924. IV. 17. sz.

A mai Nyíregyháza – Világ 1924. IX. 14. sz.

A nyíregyházi beduinok – Tolnai Világlapja 1925. 3. sz.

Nyíri mese – Magyarság 1927. X. 9.

A nyíregyházi „őregdiákok” – Magyarság 1927. VII. 6-7. sz.

Vándorlegények – Magyar tükör (1921)

Baja és társai – Magyarország 1921. VIII. 20. sz.

Csárda a Kiskunságban – Magyarország 1924. VI. 29. sz.

Hó, megállj! – a kondorosi csárdánál – A Mai Nap 1927. IX. 14. sz.

Ismét divatba jött a kulacs – Magyarország 1920. II. 18. sz.

Gyertyaszentelő medvéje – Magyarság 1929. 10., 17., 24. sz.

Visegrádi emlék – Pesti Napló 1907. 144. sz.

Balatoni hangok – Új Idők 1908. I. kötet 88. 1.

Nyári fény – Kánaán könyve (1919)

Balaton révészei – Magyar Tükör (1921)

Jókai Mór nál, a füredi uradalomban – Magyarság 1927. III. 27. sz.

A betyárok országútján. – A Miatyánk Évéből (1920)

Útinaplómból – Új Idők 1926. II. kötet 323-324. 1.

Tokaj – Világ 1910. 85. sz.

Őserdőben – A podolini takácsné (1911)

Néma Magyarország – Kánaán Könyve (1919)

.oOo.